

Blauwe Klauwier

oktober 2025

Oeverzwaluwen bij de kunstmatige nestwand in Hapert, 9 juni 2025 (Jules Andela)

Bijzondere activiteiten in verband met ons 50-jarig jubileum:

14 december 2024

22 februari 2025

19 april 2025

31 oktober t/m 2 november 2025

Feest voor leden en oud-leden.

Symposium voor leden en genodigden.

Excursie Marker Wadden.

Vogelweekend Lac du Der Chantecoq.

Inhoudsopgave

Toekomst van de vogelwerkgroep	<u>4</u>
Een mijlpaal: 100.000 artikelen op Natuurtijdschriften.nl	<u>12</u>
Broedvogels van de Vliegbasis Welschap	<u>13</u>
Geschiedenis van vogelonderzoek in de Kempen: t/m 1997	<u>18</u>
TVTV: wel en wee van Torenvalk Ten Vorse	<u>66</u>
Over zeldzaamheden in het Leenderbos	<u>71</u>
Oeverzwaluwen in Hapert in 2025	<u>84</u>
De Boomleeuwerik als broedvogel in de Kempen tot en met 2024	<u>91</u>

Colofon

Redactie: Paul van Pelt, Robbert van Hiele, Jules Andela & Tom Heijnen

Fotobijdragen: © bij de betreffende fotografen

Ontwerp logo's 50-jarig bestaan: Harold Bierens

Uitgave: Vogelwerkgroep de Kempen

© **Copyright.** Alle rechten zijn voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Voorwoord

Oktober 2025. Meestal schrijf ik iets over vogeltjes die langsvliegen, de wind die waait, de zon die schijnt of over stukjes die geschreven zijn. Maar ik wil dit voorwoord gebruiken om Jane Goodall (1934-2025) te herdenken. Ik citeer daarvoor delen van de Volkskrant van vrijdag 3 oktober jongstleden. De kop is: "De vrouw die apen geen nummers maar namen gaf." Ze bedreef een soort emo-wetenschap waar ik erg van houd. Resultaatgericht maar met oog voor het individu. Cijfers, graag, maar met een functioneel en soms emotioneel verhaal betekenen die cijfers nog meer. Begin jaren zestig volledig taboe, maar ook nu nog door sommige wetenschappers met het omhoog bewegen van wenkbrauwen becommentarieerd.

Op een goed moment, begin jaren zestig, stapte de zeer jonge en nog onbekende, Jane Goodall het wintersymposium van de gerenommeerde London Zoological Society binnen. Haar waarnemingen uit het Gombe National Park over chimpansees die werktuigen gebruikten, sloegen in als een bom. De voorzitter, Solly Zuckerman, kwam pissig op de toen nog jonge Jan van Hooff (nu 89 jaar) af en zei: "*Who has invited this stupid girl to tell all this nonsense?*" Nu vraagt Jan wel eens aan studenten in de collegezaal wie Solly Zuckerman kent. Dat levert nooit vingers op. Bij de naam Jane Goodall gaan alle vingers omhoog.

Frans de Waal, de beroemdste dierwetenschapper van ons land, helaas ook overleden, vertelde dat er dankzij haar aandacht kwam voor de cognitieve kanten van dieren. Eerder was het taboe om te spreken over bewustzijn als het niet over mensen ging. Nu is de kijk daarop ingrijpend veranderd en dat is mede aan haar te danken. Ook Nederlandse academici roemen haar authenticiteit, haar enorme doorzettingsvermogen en haar niet-aflatende strijd voor de bescherming van de gehele aarde. De [documentaire van National Geographic](#) over deze zacht pratende, wonderbaarlijke vrouw is een absolute aanrader. Indrukwekkend in alle opzichten.

En nu, neerdalend van haar hemel, terug op aarde, verwonder je over al onze vogelverhalen. Misschien niet zo groots als van Jane Goodall, maar de moeite waard! **Namens de redactie, Robbert.**

*Vol vertrouwen kijken naar de toekomst
(gemaakt met ChatGPT)*

Harold Bierens

Het jubileumjaar van onze vereniging zit er bijna op, voor de mensen die zich hebben opgegeven ligt er nog een mooi afsluitend weekend in het verschiet. Lac du Der gaat eind oktober/begin november waarschijnlijk prachtige momenten met vele duizenden Kraanvogels opleveren. Verder kunnen we vooral terugkijken op een geslaagd jubileumjaar met een zeer gezellig feest als start, een geweldige excursie naar de Marker Wadden en een succesvol en zeer drukbezocht symposium waar nog steeds over gepraat wordt.

Naast dit alles verschenen er ook weer rijk gevulde Blauwe Klauwieren met de nodige jubileumartikelen. Hulde aan alle auteurs, fotografen en de redactie die steeds weer een tijdschrift weten te presenteren dat tot ver buiten de Kempen bekendheid geniet. Dit is de laatste 'jubileumklauwier' en dat is een mooie gelegenheid om in te gaan op de toekomst van de VWG. In lijn met het thema van ons laatste symposium 'Toekomst voor vogels in de Kempen' kijken we ook hier vooruit.

Hebben we als VWG een toekomst?

Jazeker wel. Als we kijken naar het ledenbestand dan zit er al jaren groei in met maar liefst 97 leden op de laatst gepubliceerde ledenlijst van mei 2025. Ook de maandelijkse ledenavonden laten al jaren een stabiel hoog of zelfs lichte toename van bezoekende leden zien. Een aanzienlijk aantal leden is ook actief bezig met een van onze vele projecten. Op dit vlak hebben we zeker een naam hoog te houden.

Oud-voorzitter Peer Busink, die na een verhuizing vooral in Midden-Brabant actief is en die ik recent sprak, roemde de kennis en de vele onderzoeksinitiatieven binnen onze vereniging. Dit is zeker niet het geval bij alle vogelwerkgroepen. Daarnaast mag vogels kijken en natuurbeleving in de bredere zin op steeds meer belangstelling rekenen van het grote publiek. In de media, maar ook in mijn directe omgeving, wordt er veelal positief gereageerd op het fenomeen vogels kijken. De nabije toekomst lijkt geen probleem op weg naar een volgend jubileum. *'Op naar de volgende 50 jaar'*, zoals er door sprekers op het symposium werd gezegd.

Er zijn wel wat 'bedreigingen'...

Vergrijzing

Voor vogels zijn er veel bedreigingen, maar ook kansen: dat maakt het voorspellen van verdwijnende of nieuwe broedvogels lastig voor de lange termijn. Al zijn er trends die een aannemelijke voorspelling mogelijk maken. Als we kijken naar de vogelaars, dan is vergrijzing de trend en de grootste bedreiging voor de vogelwerkgroep. Dit is een gekend probleem wat niet alleen bij ons speelt, maar bij verenigingen in het hele land.

Sommige VWG-leden vergrijsden wel héél snel (archief VWG).

Natuurverenigingen leken altijd al het domein van voornamelijk witte mannen van middelbare leeftijd. De diversiteit neemt gelukkig toe door een groeiend aantal vrouwen binnen de vereniging, maar qua leeftijdsopbouw of etniciteit staan we stil. We zijn een vereniging van vrijwilligers, mensen die voor hun eigen plezier vogels in het wild bestuderen. Diversiteit staat niet op onze agenda, maar vergrijzing kan wel een bedreiging zijn van onze doelstelling.

Doelstelling VWG de Kempen: vogelstudie in de Kempen ten einde de kennis over de vogels die in het wild leven te vergroten en een bijdrage te leveren aan de bescherming van deze vogels in hun milieu. Hiernaast is ruimte voor andere activiteiten zoals: natuurstudie in ruimere zin, voorlichting, educatie en beheerswerkzaamheden.

De ongemakken van de oude vogelaar

De problemen van het ouder worden zullen ons allen bekend zijn, voor zover we daar al niet zelf mee te maken hebben. Fysieke beperkingen zoals minder goed lopen, zien en horen. Vooral dat laatste is een bekend probleem onder vogelaars. Vogels inventariseren doe je vooral op gehoor en vanaf je 50^e levensjaar gaat dat gehoor achteruit.

Als eerste mist men de hoge tonen, waarmee sommige soorten onhoorbaar

worden voor oudere vogelaars. In Sovon-nieuws nr. 2 (juni 2017) was hier een artikel aan gewijd: “Beïnvloeden gehoorproblemen bij oudere waarnemers de BMP-trends?”. Hierin stond dat sinds 2000 de gemiddelde leeftijd van BMP-deelnemers met 15 jaar was toegenomen. Stabiël vanaf 2010. Dit kan verklaren waarom er ineens geen Goudhaantjes meer worden waargenomen.

Afgenomen? Patersgronden, 30 januari 2021 (Esther van Daal).

Een probleem dat ook binnen onze eigen inventarisatiegroep speelt. Daar wordt gehamerd op het belang van lange reeksen op dezelfde (intensieve) methode, maar dit komt zo in het gedrang. Ook andere fysieke beperkingen door de leeftijd spelen daar een rol. Dit jaar werd er intensiever ‘geklaagd’ en openlijk getwijfeld over toekomstige deelnames omdat de deelgebieden zo groot zijn. Over sloten springen, door bramen struinen en over prikkeldraad klimmen, zoals we dat vaak

deden bij de VWG om een gebied goed te doorkruisen, blijkt lastiger op latere leeftijd.

Daarmee komt een belangrijk deel van ons onderzoekswerk onder druk te staan. BMP-projecten zijn juist de onderzoeken waarvoor natuurbeheerders ons benaderen. Er zijn gelukkig mensen met eigen plotjes bezig en o.a. Geurt-Jan heeft de BMP-methode snel en met plezier opgepikt, anders kon Paul voor de toekomst zijn andere hobby's wel aan de kant zetten.

Hier lachen we om, maar fysieke beperkingen van jezelf of je partner kunnen deelname aan VWG-activiteiten wel degelijk in de weg staan. Denk aan het terugtreden als bestuurslid omdat je thuis als mantelzorgster klaar moet staan of een functie neer wilt leggen omdat je merkt dat je steeds vaker dingen vergeet. Geen makkelijke zaken om te constateren en te accepteren.

Veranderend (politiek) klimaat

Sinds in de publicatieplannen mijn naam gekoppeld was aan een artikel over de toekomst van de VWG, speelde ik met het idee om naast een serieus artikel ook een fictieve versie te schrijven. In het verleden heb ik zo samen met Edwin en anderen de diapresentatie ‘VWG 2000’ gemaakt. Een hilarische kijk op hoe het ons als vogelaars in het onwaarschijnlijk verre jaar 2000 zou

vergaan. Het was een visie die vooral verder ging op de toegenomen welvaart en het ons vogelaars met nieuwe technieken erg makkelijk zou maken (visionair, daarover later meer). Maar het fictieve verhaal kan evengoed een doemscenario worden. Ik laat het fictieve verhaal voor wat het is, dat wordt alleen speculeren. Toch het volgende:

Zoals algemeen bekend is klimaatverandering een bedreiging veroorzaakt door de mens, die met gedragsverandering en innovatie zelf ook de oplossing kan zijn. Tijdens evenementen zoals de [Dutch Design Week](#) zie ik al enkele jaren beelden van een groen Brabant in 2050. Een hoopvolle toekomst, vormgegeven door deskundigen met visie. Iets waar ik blij van word.

Ondanks de mooie verhalen zal de weg ernaartoe naar mijn mening niet geleidelijk zijn. Een breed maatschappelijk inzicht voor zo'n (noodzakelijke) toekomst vraagt eerst een ingrijpende gebeurtenis, denk ik. Maar dat is speculeren. Ik denk wel dat ik kan stellen dat ons landschap zal veranderen, zoals het altijd al doet. Daarmee ook de vogelbevolking. Soorten zullen verdwijnen en andere profiteren van de nieuwe omstandigheden. Voor ons als VWG zullen er altijd soorten en trends zijn om ons mee bezig te houden. Voor de VWG dus niet bedreigend.

Het politieke klimaat is dat misschien wel. Als mensen met een groen hart zullen de meesten van ons bezorgd zijn om de ruk naar rechts en het groeiend populisme. Dit betekent o.a. uitstel of afzwakking van natuurbescherming en -herstel. Wij zijn nu niet politiek activistisch, maar zouden dat in de toekomst wel kunnen zijn. Als het een bijdrage levert aan de bescherming van soorten past het ook in onze doelstelling.

Organisaties als Vogelbescherming Nederland houden zich doorgaans politiek op de vlakte, afhankelijk van subsidies en samenwerking met de overheid en met donateurs uit alle lagen van de samenleving. Rond verkiezingstijd beperkte ze zich tot het advies te stemmen op een partij die 'actief iets aan natuur/vogelbescherming doet'. Recent is er een ander geluid; in berichten aan vogelwerkgroepen en natuurorganisaties wordt er gewezen op de stem die je hebt in de (lokale) politiek en wordt aangespoord deze ook vooral te gebruiken als het gaat om bescherming van gebieden en soorten. Er zijn geen concrete plannen maar dit zou in de toekomst een VWG-onderdeel kunnen zijn.

Polarisatie kan een bedreiging zijn. In het politieke debat en media worden natuurbeschermers vaak lijnrecht tegenover boeren, vissers en andere belanghebbenden gezet. Als klimaatdrammers bijvoorbeeld. Stikstof-

activist Johan Vollenbroek werd in de Telegraaf een nationale ramp en plaag voor Nederland genoemd. Als publieke figuur is hij bijna gewend aan bedreigingen. Ook biologische boeren die wel kansen zien zonder schaalvergroting hebben regelmatig te maken met onfrisse reacties van collega's uit de intensieve veehouderij.

Maar schokkend vond ik de [doodsbedreiging](#) aan het adres van een medewerker van De Vlinderstichting in augustus jl. Enkel door het publiceren van een rapport over pestici-

den in Natura 2000-gebieden. Wij brengen ook rapporten uit met daarin soms een verdere achteruitgang van een rodelijstsoort met een vermoedelijke oorzaak. Het lijkt onwaarschijnlijk maar na zo'n absurd incident is alles mogelijk. Persoonlijk merk ik wel een verandering tijdens inventarisaties. Waar er 'vroeger' nooit incidenten waren zijn er de laatste jaren vaker discussies met boeren en andere grondeigenaren. Iets wat het plezier van 'vrijwillig' vogels tellen en daarmee het toekomstig vogelonderzoek in de weg kan zitten.

... en er zijn oplossingen

Tot zover de potentiële bedreigingen, dan nu de oplossingen.

Verjonging

Als vergrijzing een probleem is dan is verjonging het logische antwoord, maar hoe pakken we zoiets aan? Er is in de Blauwe Klauwier al vaker gesproken over de ACJN, de jeugdbond voor natuurstudie waar vanuit velen van ons zijn doorgestroomd naar de VWG. Die bron is helaas opgedroogd. IVN's kennen wel jeugdafdelingen en deze zijn lokaal ook best populair. Als VWG vullen we echter onze eigen niche: wij willen geen nieuwe IVN zijn. Bovendien geldt er bij ons een minimumleeftijd (16 jaar) en zijn we ook geen opleidingsclub. Wat wel zou kunnen is

een intensievere samenwerking met deze verenigingen. IVN's en KNNV kennen nu ook al hun eigen werkgroepen en jongeren die zich meer willen verdiepen in vogels en onderzoek zouden op die manier bij ons kunnen aansluiten. Iets wat nu ook al gebeurt met volwassen leden die van beide clubs lid zijn.

VWG-leden in hun jonge jaren (archief VWG).

Maar willen die jongeren wel lid worden van onze club? Niet als individu waarschijnlijk. Daar helpt onze aanwezigheid op Instagram ook niets aan, iets dat werd getipt door de 'jonge' Bjorn Alards. 'Insta' mag dan wel een jongere doelgroep hebben dan het Facebook van de 'Boomers', maar zelfs al gaan we op SnapChat of TikTok, dan nog maakt ons dat niet aantrekkelijk voor de jeugd. Interesse in natuur of milieu is het probleem niet, bijna alle kinderen vinden dat leuk. Maar vanaf groep 7 spelen er ook andere interesses en gedurende de middelbareschooltijd zal dit nagenoeg stil komen te liggen. Maar ook de

periode daarna is het groepsgevoel belangrijk: je wil dingen delen met je eigen generatie. Er zijn landelijk best een aantal fanatieke, jonge vogelaars. Maar die delen hun enthousiasme over 'nieuwe soorten' liever met leeftijdsgenoten dan met een stel 'ouwe lullen'.

In de ogen van jongeren is iedere 30-plusser dat al, getuige ook mijn eerste kennismaking met Martijn van der Weijde, waarschijnlijk ons jongste lid. Een paar jaar geleden, op de terugweg van een Roodhalsfuut op de Vlasroot, fietste ik Martijn voorbij die zich meteen enthousiast voorstelde. Ik vertelde over de VWG waar hij welkom was met zijn interesse. "Zitten er ook jongeren bij?", was zijn vraag. Ik als vijftiger noemde Paul van Pelt, toen ergens in de 30 denk ik. En sorry Paul, dat was nou niet bepaald wat hij bedoelde met jong ☺.

De interesse wekken bij jongeren is een brug te ver voor ons als vereniging denk ik, maar als er zich jonge vogelaars aanmelden (als groepje) dan kunnen we ze wel hartelijk ontvangen. Met gezelligheid, interesse en de acceptatie dat ze ook een eigen agenda hebben. Met misschien meer focus op twitchen dan op langjarig onderzoek. We kunnen kennis delen zonder meteen alwetend te zijn. Zo kan ik me mijn eerste jaren ook herinneren en dan komt meedoen aan onderzoeken vanzelf.

Techniek

Hier komt het visionaire beeld van 'VWG 2000' terug. Een futuristische helm en een soort scanner die in een paar seconden de lokale vogels in beeld bracht. Toen hilarisch, maar intussen aardig realiteit geworden. De Merlin-app gebruiken we intussen allemaal wel denk ik. In eerste instantie ontwikkeld voor de Noord-Amerikaanse avifauna en nog niet feilloos bij onze soorten, maar toch al veel gebruikt en steeds accurater. De verbeteringen gaan met algoritmes en AI steeds sneller. In het verlengde daarvan is er de Audiomoth, een apparaat wat net als een wildcamera in het veld achtergelaten kan worden om later thuis 'uit te lezen'. In dit geval dus vogelgeluiden.

De VWG heeft er onlangs één aangeschaft en deze wordt door Jan Kolsters in het veld getest. De genoemde wildcamera's zijn al jaren in gebruik en worden ingezet bij specifiek nestonderzoek of aanvullende monitoring van zoogdieren. 'Beleef de lente' is een groot succes: met camera's wordt het wel en wee en dus ook het broedsucces van diverse vogelsoorten gevolgd. Zelfs onder water zijn camera's: de visdeurbel in Utrecht trekt bezoekers vanuit de hele wereld. Het voorkomen van amfibieën kan zelfs al met watermonsters worden vastgesteld middels eDNA ([Environmental DNA](#)).

Vogelaar van de toekomst (gemaakt met AI Image Generator).

De techniek gaat razendsnel en wij staan ervoor open. Veel leden hebben eigen wildcamera's of innovatieve warmtebeeldkijkers. Hiermee zijn verborgen levende soorten als Houtsnip of Patrijs zelfs makkelijk terug te vinden in de dekking. De optiekinnovaties

gingen al razendsnel: camera's met nog meer zoom, meer pixels en beeldstabilisatie. Voor veel vogelaars hoort de camera tegenwoordig bij de standaarduitrusting. Ken je een soort niet dan maak je gewoon een foto en determineert achteraf. Bij zeldzame(re) soorten wordt dit tegenwoordig ook verwacht. Een nauwkeurige

omschrijving alleen is niet meer voldoende. En deze techniek wordt nu ook al geboden in kijkers zelf. Eerst kijkers waarmee je een foto van het beeld kon maken, maar met de toevoeging van AI wordt de soort nu ook op naam gebracht. Soortkennis is niet meer nodig.

Hoe gaat ons toekomstige veldwerk eruit-zien met deze technologie? Sterker nog: moeten we straks nog wel het veld in, of kan alles vanuit de luie stoel thuis? Dat is meteen een oplossing voor fysieke beperkingen door ouderdom. Voor dat laatste zal straks ook wel het exo-skelet doorontwikkeld zijn. Het robotpak waarmee versleten knieën niet meer gelden. Met nog een stap verder is onderzoek door ons niet meer nodig en kiezen we een virtuele excursie met soorten die we vooraf kiezen of ter plekke bedenken. Dan zou ook de VWG overbodig zijn. Nu sla ik door, maar één ding is zeker: de techniek staat niet stil en zal ons in de toekomst zeker gaan helpen.

Samen het veld in

Met het oog op een nauwere samenwerking stelde Vogelbescherming Nederland eerder de vraag aan vogelwerkgroepen of ze ergens mee konden helpen. Op mijn vraag of ze wisten hoe we konden verjongen wisten ze geen concreet antwoord. Vergrijzing is een bekend probleem weet ook VBN. Als bijlage

stuurde Gert Ottens enkele artikelen door met vergrijzing als thema. Een daarvan was een artikel van Peter Klomp, namens de VWG KNNV afdeling Assen. Onder het motto: 'Gaaf in groepjes, roulerend door verschillende terreinen, en vermenigvuldigt U!' zien ze groepsgewijs het veld in gaan als oplossing voor langjarig monitoringswerk zoals PTT en BMP. Citaat:

'Het opereren in groepjes geeft ook een hoge mate van bedrijfszekerheid. Bij andere verplichtingen of ziekte van een groepslid kan een inventarisatiebezoek nog steeds afgelegd worden. Bovendien biedt het een zekere mate van kwaliteitsgarantie: groepsleden corrigeren elkaar en vullen elkaar aan. Met name het elkaar aanvullen blijkt in de praktijk van belang: de één hoort of ziet nu eenmaal beter dan de ander. Ook kan dan een effect als dat van een afnemende gevoeligheid voor hoge frequenties bij oudere groepsleden worden ondervangen door daar bij de groepssamenstelling rekening mee te houden.'

In een groep kun je dus taken verdelen, vang je elkaars 'zwaktes' op en is het door opdeling van taken en gebieden langer vol te houden. Dit zou bij ons voor sommige tellingen ook ingevoerd kunnen worden. Voor soortmonitoring zoals bij de Klapkester of Nachtzwaluwtelling werkt dit op zich al prima.

Voor onze BMP-projecten zie ik dat niet direct als oplossing. Daarvoor is een groep juist te onrustig en vertragend, alhoewel er eerder ook met twee of meer mensen rondes zijn gelopen. De opdeling in kleinere deelgebieden zal waarschijnlijk al op korte termijn realiteit worden, gezien de sinds dit jaar toegenomen klachten over te grote gebieden.

Alleen inventariseren, met z'n tweeën, of in een groep? (TH).

Een uilenkast wordt gecontroleerd (archief VWG).

Andere activiteiten

Zoals eerder vermeld hebben we een naam hoog te houden bij natuurbeheerders vanwege onze broedvogelinventarisaties, maar we doen natuurlijk veel meer dan BMP-projecten. We hebben meerdere nestkastenprojecten die steeds op grote belangstelling mogen rekenen. Hier wordt al toekomstbestendig gedacht door kasten

lager te hangen. Onze vogelakkers, uilen(kasten)project, Nachtzwaluw- en Klapekstertelling zijn allemaal populair. Projecten waarvoor over het algemeen minder fysieke inspanning nodig is en gehoor (hoge frequenties) van minder belang is. Mogelijk wordt de focus bij een ouder wordende vereniging hierop gelegd. Aangevuld met excursies en eventueel activistische natuurbescherming.

Groene bondgenoten

Wat natuurbescherming betreft is er al een samenwerking gestart onder de noemer [Groene bondgenoten](#). Een samenwerking van Vogelbescherming Nederland, Nederlandse Landschappen, IVN, KNNV, Natuur- en Milieufederaties en Soorten NL. Zij zoeken nadrukkelijk de samenwerking met vrijwilligers, onder het motto: 'Wij geloven erin dat je meer bereikt als je elkaar optrekt'. Deze verbinding tussen hun medewerkers, overheden en de vrijwilligers kan dus gebruikt worden om samen op te komen voor natuurbescherming, maar de samenwerking kan net zo goed gelden voor opleiding of gedeeld veldonderzoek.

Wat als bestuur

Als bestuur hebben we verjonging of andere toekomstplannen nog niet vast op de agenda staan. Zoals gezegd groeien we en

weten we onze vele projecten gaande te houden met voldoende bezetting. Respect en waardering voor elkaars inbreng is daarbij belangrijk: dan kunnen we voorlopig door als onze 'eigen' VWG.

Dit artikel is kort besproken in het bestuur, maar is mijn persoonlijke visie. ■

Een mijlpaal: 100.000 artikelen op Natuurtijdschriften.nl

Tom Heijnen

Op het platform [Natuurtijdschriften.nl](https://natuurtijdschriften.nl) is onlangs het honderdduizendste artikel beschikbaar gesteld. Dit heuglijke nieuws werd door beheerder Naturalis Biodiversity Center gemeld op de website [NatureToday](https://naturetoday.nl).

Het gaat om artikelen uit 100 tijdschriften van bijna vijftig organisaties. En daar is onze VWG er één van! Op Natuurtijdschriften.nl zijn 890 artikelen uit ons clubblad te vinden en bij iedere nieuwe Blauwe Klauwier worden er dat een paar meer.

Naturalis gaat de komende tijd meer doen om rapporten te ontsluiten. Momenteel staan er 300 op de site, waarvan de helft van onze VWG. Ik weet uit ervaring, bij het schrijven van de geschiedenis van vogelonderzoek in de Kempen, hoe lastig het is om rapporten boven water te krijgen. Oude rapporten zijn zelden digitaal beschikbaar, al zie ik steeds meer initiatieven om daar wat aan te doen. En nieuwe rapporten zijn uiteraard allemaal digitaal, maar vaak niet of moeilijk via internet te vinden. Hopelijk gaat dat de komende tijd veranderen! ■

[Organisaties die deelnemen aan Natuurtijdschriften.nl](https://natuurtijdschriften.nl) ➡

*Landingsbaanlichten Vliegbasis Welschap,
12 januari 2013 (Tom Heijnen)*

Broedvogels van de Vliegbasis Welschap

Frans Hijnen

Terug in de tijd. Het zal zeker 16 jaar geleden zijn dat ik een eerste kennismaking had met Vliegbasis Welschap en de mensen van wat tegenwoordig “Bird Control” heet. Ik was beginnend vleermuiskundige en ging mee met Leo Klok die daar al jaren kwam.

Gewone grootoorvleermuizen in de munitiebunker op Vliegbasis Welschap, 8 mei 2025 (FH).

We controleerden samen een aantal oude munitiebunkers die niet meer gebruikt werden en die ingericht waren voor vleermuizen. Er was niet zoveel kennis op vleermuisgebied bij de mensen van de

vliegbasis en wij deden het graag. Temeer omdat we na een kopje koffie een rondje maakten over het vliegveld waarbij er allerlei “natuurgerelateerde items” aan de orde kwamen. Zo werd het beleid en beheer van het gebied en de stand van vogels en zoogdieren uitgelegd.

In het begin was het niet druk met vliegbevingen en liep er nog een aantal Reeën over het terrein. Later, toen het vliegverkeer intensiever werd, stelden vliegmaatschappijen de eis dat er geen wild op de baan zou komen i.v.m. de veiligheid. De Reeën verdwenen en de verantwoordelijkheid voor “Bird Control” voor flora en fauna werd groter.

Wat niet heel veel mensen zich realiseren is dat er op deze vliegbasis behoorlijk wat groen aanwezig is in allerlei vormen. Er zijn poelen aangelegd en er stroomt een klein beekje over het terrein. Er komen weinig mensen in de groene gebieden. Zelfs de vleermuizen, die toch gevoelige oren hebben, tolereren de herrie van de vliegtuigen en de kerosinelucht. Rust en veiligheid wegen kennelijk zwaarder dan de incidentele stank en herrie van het vliegverkeer.

In het kader van het project Inventarisatie en Monitoring Defensieterreinen is in 2023 een faunamonitoring uitgevoerd over de gehele oppervlakte van ca 225 ha. van vliegbasis Eindhoven. Hierbij zijn de broedvogels, dagvlinders, libellen en sprinkhanen gemonitord, waarbij toevallige waarnemingen van andere soortgroepen, zoals reptielen en andere insecten, ook zijn meegenomen. De monitoring volgt op eerdere inventarisaties vanaf 1999.

Ik haal hieronder *letterlijk* wat gegevens aan uit dit rapport die betrekking hebben op de vogels van Welschap. Literatuurverwijzingen heb ik weggelaten.

Methode

De broedvogels zijn in 2023 onderzocht door Robert Jan Jonkvorst (Rijksvastgoedbedrijf) en Bas Hissel (Sovon) met een territorium-kartering volgens de richtlijnen voor het project Inventarisatie en Monitoring Defensieterreinen. De vogeldata zijn ingevoerd met de Sovon-applicatie Avimap en geclusterd met een aangepaste versie van de Sovon-applicatie Autocluster. De aanpassing houdt in dat bij het clusteren eigen clustercriteria worden gebruikt die

Overzicht broedvogelterritoria Vliegbasis Welschap in 2023 in vergelijking met voorgaande jaren. 2013-2023 = percentuele verandering in de periode 2013-2023; groen-tinten: toename, roodtinten: afname. Rode Lijst: KW = kwetsbaar, GE = gevoelig; Regionale trend Noord-Brabant (NB) en landelijke trend (NL) over periode 1990-2022 (bron Sovon website). NG = Niet geteld. ++ = nieuw in 2023 t.o.v. 2013. Trend NB & NL: + = toename, ++ = sterke toename, 0 = stabiel, - = afname, -- = sterke afname.

	1999	2007	2013	2023	2013-2023	Rode Lijst	Trend NB	Trend NL
Vogelgroep van open water								
Meerkoet	1	1	1	0	-100		-	0
Waterhoen	1	3	2	3	50		-	-
Wilde eend	NG	NG	NG	3	n.v.t.		-	-
Totaal	2	4	3	3	0			
Vogelgroep van riet en andere moerasvegetaties.								
Blauwborst	0	0	2	0	-100		-	+
Kleine karekiet	0	1	4	1	-75		0	0
Rietgors	0	1	0	0	0		-	+
Totaal	0	2	6	1	-83			
Vogelgroep van grazige vegetaties								
Gele kwikstaart	0	0	1	0	-100	GE	+	0
Graspieper	3	1	0	8	++	GE	-	0
Grutto	8	0	0	0	0	GE	--	-
Kievit	8	28	2	0	-100		-	-
Kwartel	3	1	1	3	200		0	+
Patrijs	5	4	1	1	0	KW	--	--
Scholekster	1	4	2	1	-50		-	-
Veldleeuwerik	49	102	88	121	38	GE	0	-
Wulp	14	4	1	1	0	KW	-	-
Totaal	91	144	96	135	41			
Vogelgroep van open ruigte en struweel								
Bosrietzanger	1	11	4	2	-50		-	0
Grasmus	23	43	63	50	-21		+	+
Kneu	0	5	5	3	-40	GE	+	-
Nachtegaal	1	0	0	5	++	KW	+	+
Roodborsttapuit	4	26	30	27	-10		+	++
Spotvogel	0	5	7	7	0	GE	-	-
Totaal	29	90	109	94	-14			
Vogelgroep van boomgroepen, open bos en bosranden.								
Boomleeuwerik	0	0	2	0	-100		0	+
Boompieper	1	12	17	26	52		+	+
Geelgors	0	0	0	8	++		-	+
Gekraagde roodstaart	3	10	20	6	-70		+	+
Groene specht	1	3	2	3	50		+	+
Grote lijster	3	6	3	3	0	KW	-	-
Kramsvogel	1	0	0	0	0	GE	?	--
Putter	0	0	1	7	600		++	++
Totaal	9	29	45	53	18			

	1999	2007	2013	2023	2013-2023	Rode Lijst	Trend NB	Trend NL
Vogelgroep van opgaand bos en ondergroei in bos.								
Appelvink	0	2	4	13	225		++	+
Buizerd	4	7	5	4	-20		+	+
Fluiter	0	0	1	0	-100		?	-
Goudhaan	1	7	6	5	-17	KW	0	+
Havik	0	3	1	2	100		0	+
Kuifmees	6	7	4	3	-25		-	0
Matkop	4	9	2	1	-50	GE	-	-
Sperwer	1	0	0	2	++		-	0
Staartmees	NG	NG	NG	10	n.v.t.		0	0
Vuurgoudhaan	0	0	0	3	++	KW	?	+
Wespendief	0	0	0	1	++		?	?
Zanglijster	0	7	10	25	150		+	+
Zomertortel	3	0	0	0	0		--	--
Zwarte mees	0	2	1	0	-100	GE	-	-
Totaal	19	44	34	59	74			
Vogelgroep van bos met holten.								
Boomklever	0	2	2	6	200		++	+
Boomkruiper	7	17	16	29	81		+	+
Bosuil	0	0	0	1	++		0	+
Grauwe vliegenvanger	0	0	4	5	25	GE	0	-
Grote bonte specht	4	10	10	15	50		+	+
Holenduif	8	9	0	5	++		0	+
Kleine bonte specht	0	1	1	3	200		+	+
Spreeuw	NG	NG	NG	20	n.v.t.		-	-
Zwarte specht	1	1	1	1	0		-	-
Totaal	20	31	43	85	197			
Overige soorten								
Boerenwaluw	0	1	6	0	-100	GE	0	+
Bonte vliegenvanger	0	0	3	4	33		++	+
Boomvalk	0	0	0	1	++	KW	-	-
Kerkuil	0	0	0	1	++		++	+
Kleine plevier	1	0	0	0	0		-	+
Ransuil	1	2	0	0	0		-	-
Ringmus	0	2	0	0	0	GE	--	-
Torenvalk	3	4	3	1	-66	KW	-	-
Witte kwikstaart	NG	NG	NG	9	n.v.t.		0	-
Zwarte roodstaart	1	2	0	1	++		0	0
Totaal	6	11	12	17	142			

gelden voor het vogelonderzoek in alle terreinen van Defensie.

Resultaten

In 2023 zijn er van 47 broedvogelsoorten 418 territoria waargenomen op Vliegbasis Eindhoven, waarvan 13 soorten van de Rode lijst (zie tabel). Tijdens de kartering van 2013 werden 348 territoria genoteerd van 44 soorten, waarvan 13 soorten van de Rode lijst. Het totaal aantal soorten en territoria is daarmee ten opzichte van de laatste kartering toegenomen. 26 soorten zijn sterk vooruitgegaan (>25%), 15 soorten sterk achteruitgegaan (>25%).

De broedvogelsamenstelling wordt behandeld als onderdeel van vogelgroepen. De vogelgroepen zijn kenmerkend voor landschapstypen en bijbehorende vegetatie.

Broedvogelgroep van open water

Ten opzichte van de broedvogelkarteringen van 2007 en 2013 is deze broedvogelgroep stabiel gebleven. Het gaat om een beperkt aantal weinig kritische soorten van open water. De Wilde Eend werd in 2023 voor het eerst waargenomen en is met 3 paar vastgesteld, terwijl Meerkoet niet meer werd aangetroffen.

Broedvogelgroep van riet en andere moerasvegetaties

Ten opzichte van de kartering van 2013 is deze broedvogelgroep sterk achteruit gegaan. Aangezien het totaal aantal territoria van deze broedvogelgroep in 2013 ook van geringe omvang was, is het trekken van conclusies over de kwaliteit van dit habitattype niet zinvol. Feit is dat Blauwborst en Rietgors als broedvogel zijn verdwenen. De eerste soort heeft enige opslag van struiken in rietvegetaties nodig.

Broedvogelgroep van grazige vegetaties

Het aantal territoria van deze broedvogelgroep is ten opzichte van de kartering uit 2007 afgenomen, terwijl er ten opzichte van 2013 juist sprake is van een toename. De verspreiding van deze soorten concentreert zich op de baangraslanden, waarbij de Veldleeuwerik veruit de algemeenste soort is. Binnen de broedvogelgroep van grazige vegetaties heeft een verschuiving plaatsgevonden van grotere weidevogels als Kievit en Wulp, richting zangvogels van grazige vegetaties als Veldleeuwerik en Graspieper. De landelijke trends van voornoemde soorten zijn negatief.

Zangvogels als Veldleeuwerik en Graspieper laten op de baangraslanden een positieve trend zien en gaan tegen de negatieve landelijke trends in. Deze trend is al zicht-

baar vanaf de eerste basiskartering van broedvogels in 1999. Voortgaande vershraling van de baangraslanden speelt een belangrijke rol in deze ontwikkeling, waarbij er meer structuur en openheid in de vegetatie ontstaat, wat gunstig uitpakt voor soorten als Veldleeuwerik. Voor weidevogels als Wulp en Kievit is er door de toenemende vershraling onvoldoende voedsel beschikbaar, maar hier wordt in het terreinbeheer bewust op gestuurd. Vanwege de vliegveiligheid zijn deze soorten minder wenselijk in de nabijheid van de startbaan.

Grasmus bij Breda, 10 mei 2021 (Peter Simon).

Broedvogelgroep van open ruigte & struweel

Het aantal territoria van struweelvogels laat een lichte afname zien. De Bosrietzanger en Grasmus laten een duidelijke afname zien. Opvallend is de vestiging van de Nachtegaal ten opzichte van 2007 en 2013 met 5 paar.

Met name op de overgangszones van bos naar de baangraslanden rond het Hercules-monument en het noordwestelijke, halfopen terrein nabij de *shelter area* en de verkeers-toren zijn vertegenwoordigers uit deze broedvogelgroep goed vertegenwoordigd. De afname van ruigtebroeders als Bosriet-zanger en Grasmus en de toename van Nachtegaal kan wijzen op verdere successie van ruigte en jong struweel naar hoog struweel.

Broedvogelgroep van boomgroepen, open bos & bosranden

Het aantal territoria van deze vogelgroep is ten opzichte van de karteringen uit 2007 en 2013 toegenomen. De Boompieper en Putter laten een duidelijke toename zien, terwijl de Gekraagde Roodstaart juist is afgenomen. De oorzaak van deze afname is onduidelijk en laat zich bijvoorbeeld niet verklaren uit de landelijke of provinciale trends, die juist positief zijn.

Opvallend is de vestiging van de nieuw-komer Geelgors met 8 territoria. Deze heeft zich gevestigd in het halfopen terrein rond het Herculesmonument en de *shelter area*. Dit gaat tegen de provinciale trend in, waar de Geelgors over de periode 1990-2022 een negatieve trend laat zien, terwijl er recent sprake van een stabilisatie lijkt te zijn.

Sinds een aantal jaar vindt er beheer plaats om aan de randen van de bospercelen meer openheid en mantel-zoomvegetaties te realiseren en vindt er ruigtebeheer plaats (mond. med. A.J. Betten). Tevens zijn delen van het terrein recent aangeplant met jong bos. Deze maatregelen lijken een positief effect te hebben voor soorten binnen deze vogelgroep.

Broedvogelgroep van opgaand bos & ondergroei in bos

De broedvogelgroep van opgaand bos en ondergroei in bos is ten opzichte van 2007 en 2013 toegenomen. De Appelvink en de Zanglijster laten een opvallende toename zien. Verder heeft de Vuurgoudhaan zich in 2023 met 3 paar nieuw gevestigd.

De provinciale trend van Appelvink is ook sterk positief. In mindere mate geldt dit voor Vuurgoudhaan. De sterkste dalers voor deze broedvogelgroep zijn Buizerd en Matkop. De Matkop, waarvan in 2023 nog maar één territorium werd vastgesteld, gaat zowel landelijk als op provinciaal niveau sterk achteruit. De Matkop komt vooral voor in jonge bossen met zachthoutsoorten als wilg en berk. Het ouder worden van bossen, maar ook verdroging, spelen een rol bij de afname.

Broedvogelgroep van bos met holten

Deze broedvogelgroep is bijna verdubbeld, maar de werkelijke toename wordt vertekend door het hoge aantal territoria van de Spreeuw die in eerdere jaren niet is geïnventariseerd. Een deel van de spreeuwenterritoria zijn bovendien in de *shelter area* vastgesteld en nestelen waarschijnlijk in de aanwezige gebouwen. Rekening houdend met voorgaande blijft er sprake van een duidelijke toename en geen enkele vertegenwoordiger van deze broedvogelgroep laat een negatieve trend zien. Dit zal samenhangen met de toenemende ouderdom van het bos en een hoger aandeel dood hout.

Overige soorten

De Torenvalk en de Boerenwaluw laten een duidelijke afname zien. De provinciale trend van de Torenvalk laat ook een negatieve trend zien. De oorzaak van het verdwijnen van de Boerenwaluw is onduidelijk. De Boomvalk en de Kerkuil hebben zich nieuw in het gebied gevestigd. Overigens is de stand van de vleermuizen licht positief.

Dankwoord

Dank aan de mensen van de unit “Bird Control” bij het tot stand komen van dit artikel. ■

Avifauna van Noord-Brabant

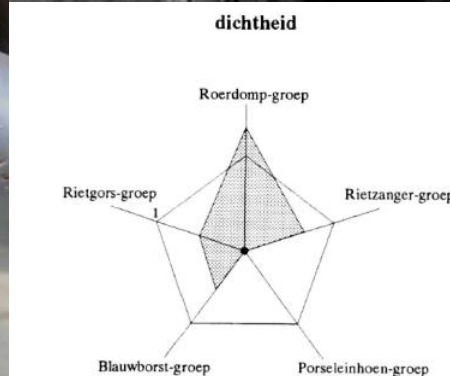
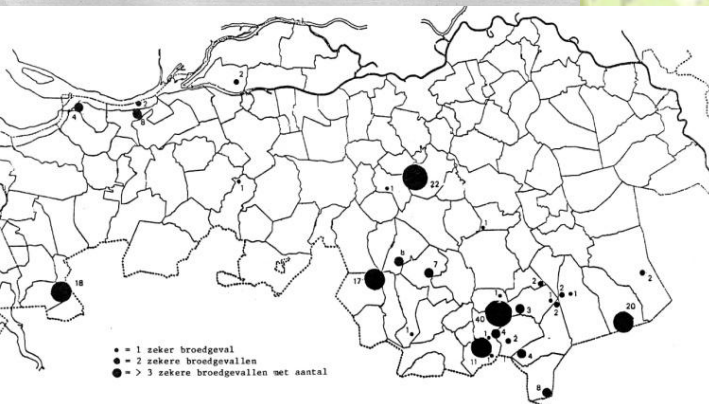
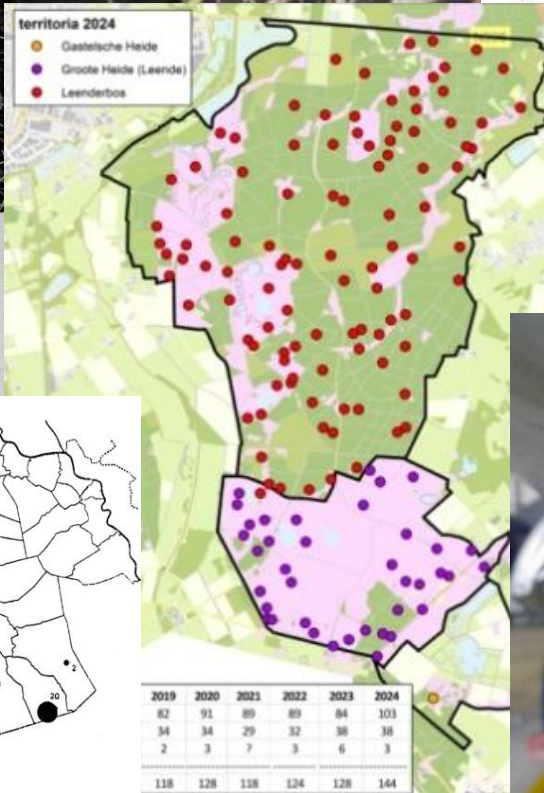
Roofvogelnummer

Turkse Tortel

d'n Blauwe Klauwier

Tom Heijnen

We weten heel erg weinig over het voorkomen van vogels tot halfverwege de 20^e eeuw. Verreijkers bestonden wel maar waren luxeartikelen. Vogels verzamelen werd wel gedaan, maar vogels tellen moest nog worden uitgevonden. Door een veelheid aan gebeurtenissen en ontwikkelingen veranderde dit drastisch. In de loop van decennia werd het waarnemen, tellen en registreren van vogels steeds omvangrijker en professioneler. En van een enkele vogelman ging het naar grote netwerken van samenwerkende vogelaars (m/v).

Ik ben al enkele tientallen jaren bezig met het verzamelen van vogelwaarnemingen in de Kempen. In eerste instantie richtte ik me op de jaren vanaf 1900, maar ondertussen harkte ik ook oudere waarnemingen bij elkaar. Die gegevens, aangevuld met kaarten en schilderijen uit de 19^e en 20^e eeuw, prikkelden mijn fantasie: hoe zou het zijn om als moderne vogelaar in die tijd rond te lopen? Zonder gemotoriseerd verkeer en industrieterreinen, alleen her en der wat dorpjes, ellenlange kleinschalige beekdal en enorme heidevelden met talrijke vennen en moerassen? (figuur 1).

Figuur 1. Topografische kaart van Valkenswaard en omgeving rond 1880 (topotijdreis).

In 2021 werd het boek 'Verschenen of verdwenen: ruim een eeuw Nederlandse broedvogels in beweging' gepubliceerd (Hustings & Koffijberg 2021). Dit voortreffelijke boek zette me ertoe aan om ook zoiets

voor de Kempen te maken. Ik richtte me op de verdwenen broedvogels. Dankzij het speurwerk van Justin Jansen is er een goed overzicht van eieren en vogelhuiden in verzamelingen uit de 19^e eeuw, een

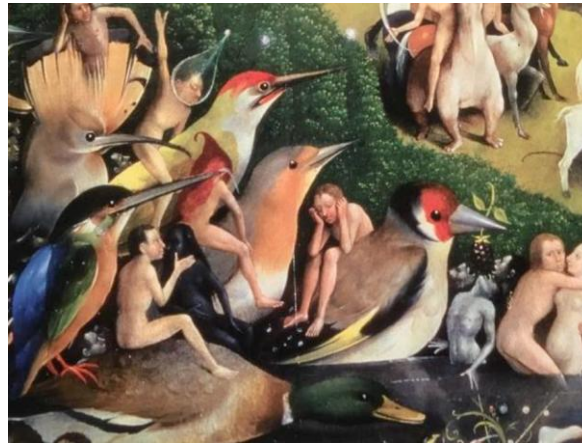
belangrijke bron van informatie. Ik vulde dat aan met alles wat ik zelf aan gegevens verzameld had (Heijnen 2022a, 2022b, 2023a, 2023b). En zo kwamen ook de bronnen van die vogelgegevens allemaal voorbij. Wat is er veel veranderd! Niet alleen bij de vogels, maar ook in de wereld van vogelaars en vogelonderzoek. Ik begon de geschiedenis van vogelonderzoek in de Kempen op een rijtje te zetten en zo ontstond de basis voor dit artikel.

Ik wil benadrukken dat het artikel gaat over vogelonderzoek. Het is geen 'bio' over vogelaars en vogelwerkgroepen. Die komen uiteraard wel ter sprake maar altijd in relatie tot vogelonderzoek, in brede zin. De onderwerpen staan zoveel mogelijk in chronologische volgorde.

De 19^e eeuw

Verzamelaars van eieren en huiden

Tot halverwege de 19^e eeuw was er over vogels in Noord-Brabant en de Kempen zo goed als niets bekend. Het bleef bij een incidentele notitie en enkele afbeelding, zoals die van vogels op het schilderij *Tuin der Lusten* van de Brabander Jeroen Bosch (Knippenberg 1967; figuur 2). Het is overigens niet bekend uit welke streek Jeroen Bosch de vogels die hij schilderde kende.

Figuur 2. Detail van de *Tuin der Lusten* door Jeroen Bosch, begin 16^e eeuw.

Pas in de tweede helft van de 19^e eeuw werd er iets meer bekend over vogels in de Kempen. Britse verzamelaars, zoals Joseph Baker (1813-1893), [Henry Seebohm](#) (1832-1895, figuur 3) en [William Eagle Clarke](#) (1853-1938), waren actief met het verzamelen van eieren en vogelhuiden. De omgeving van Valkenswaard was daarbij goed vertegenwoordigd (Jansen 2013, 2014, 2023a, 2023c, Jansen & Rooselaar 2017, Jansen & Vlek 2010). Blijkbaar was die regio rijk aan vogels én waren er capabele 'veldmedewerkers' beschikbaar die het feitelijke verzamelwerk deden.

De verzamelingen bieden een inkijkje in de broedvogelbevolking van die tijd. Omdat we niet weten welk gebieden afgezocht werden en hoe goed, kunnen we alleen maar gissen naar de talrijkheid van de vogels. Maar de

vele legsels en huiden maken wel duidelijk dat onder meer Kleinst Waterhoen, Goudplevier, Bonte Strandloper, Bosruiter en Roodkopklauwier toen rond Valkenswaard normale broedvogels waren.

Figuur 3. [Henry Seebohm](#) (Wikipedia).

Een citaat door Peter Norbertus Panken (Biemans 2014) geeft een indruk van de enorme hoeveelheden legsels die aan de Engelse verzamelaars werden aangeboden:

'In April 1874 ontving ik een' brief van een mijner vrienden in Engeland, mij twee heeren aanbevelende die naar Nederland kwamen om in de buurt van Valkenswaard eiëren te zoek voor hunne verzamelingen... De eerste avonden werd er slechts weinig

gebracht, daar het nog te vroeg in 't jaar was, maar dagelijks nam de hoeveelheid der eiëren toe, totdat op één dag (Pinkstermaandag) meer dan 200 nesten werden binnen gebracht. Drie weken bleven deze heeren te Valkenswaard en toen zij vertrokken had ieder een kist met ruim 2000 eiëren, en ik overdrijf niet, als ik zeg dat dit slechts 1/10 gedeelte was van de eiëren die men hun kwam aanbieden, daar de gewone nesten, vooral die van musschen, vinken, zwaluwen, meezen, enz. terug werden gegeven met een paar centen ter aanmoediging.'

Eerste indrukken uit het veld

In zijn werkzame leven was [Meester Peter Norbertus Panken](#) (1819-1904, figuur 4) onderwijzer in Westerhoven. Hij liet een uitgebreid manuscript na met algemene informatie over vogels die in Kempenland voorkwamen (Biemans 2014). Bij enkele soorten vermeldde hij gegevens over het voorkomen in de Kempen, zoals over geschoten en gevangen Notenkrakers en Pestvogels, en vogels met kleurafwijkingen. Bij de Tureluur vinden we de meest uitgebreide informatie: *'Men vindt deze vogels [...] in groote meenigte in de uitgestrekte heiden en moerassen tusschen Oirschot, Wintelre, Best en Acht, en die tusschen Bergeik en de Belgische grensdorpen'*.

Figuur 4. Petrus Norbertus Panken (Wikipedia).

Het vermoedelijk eerste complete soortenlijstje van een gebied in Nederland komt uit de Kempen. Het staat op naam van een gezelschap bestaande uit eerder genoemde Henry Seebohm, [Hermann Schlegel](#) (directeur Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie in Leiden) en nog enkele heren (Jansen 2023a). In de periode 10 t/m 26 mei 1876 noteerden ze 90 soorten in de omgeving van Valkenswaard, waaronder Porseleinhoen, Goudplevier, Bosruiter, Hop,

Grauwe Klauwier, Klapster, Roodkopklauwier en Kramsvogel.

Figuur 5. Adriaan Mollen (website Adriaan Mollen).

Seebohm sprak in mei 1876 de bekende valkenier [Adriaan Mollen](#) (1816-1895, figuur 5) uit Valkenswaard en maakte daar aantekeningen van (Jansen 2023a). Opmerkelijk is dat Mollen over de Notenkraker zei 'broedde af en toe hier en over de Roodkopklauwier dat deze algemeen broedde rond dorpen. Opvallend is verder

dat hij het Korhoen niet noemde, net zo min als Seebohm en Clarke overigens.

Van de verzamelaar William Eagle Clarke (figuur 6) zijn aantekeningen bewaard gebleven die hij in mei 1879 maakte over de vogels in de omgeving van Valkenswaard (Jansen 2023a). Er broedden toen Pijlstaarten, Porseleinhoen was algemeen, een paartje Goudplevieren werd opgemerkt evenals diverse paren Bosruiters, twee paartjes Blauwe Kiekendieven, een Hoppennest, diverse Klapeksternesten en een Roodkopklauwier. Grote Karekiet, Tapuit, Nachtegaal en Rietgors waren algemeen.

Figuur 6. William Eagle Clarke (Wikipedia).

De periode 1900-1944

Achteruitgang rond Valkenswaard ¹⁹⁰⁸

In het Haarlems Dagblad van 4 mei 1908 werd een stukje van K.Th. Mollen aangehaald dat hij in De Levende Natuur schreef over vogels rond Valkenswaard (figuur 7).

VOGELSTAND.
K. Th. Mollen schrijft in De Levende Natuur van April over den vogelstand bij Valkenswaard :
„De toestand der hier broedende roofvogelsoorten is in de ruim dertig jaren dat ik mijn aandacht op de ornithologie eenigszins gevestigd heb, geheel onveranderd gebleven. Er broeden n.l. de bruinkop-kiekendief, de blauwe en asch-gauwe kiekendief, de torenvalk en enkele malen de boomvalk. Wat aangaat de watervogels die zijn zeer sterk afgenomen, één soort n.l. de grutto is in mijn tijd voor den eersten keer waargenomen en is nu vrij algemeen. Kemphanen, tureluurs, wulpen, witgatjes en Kieviten zijn er nog maar een enkel broedend paar meer; en al deze soorten waren een 25 jaren geleden in groot aantal hier; zelfs de plevier is er volstrekt niet meer. Ik moet deze vermindering toeschrijven aan den spoedigen afvoer van water door het recht maken der beide rivieren en 't aanleggen van vloeiveiden op vroegere broedgronden, er is geen broedplaats meer en ook te weinig voedsel.”

Figuur 7. Krantenartikel uit 1908 over vogels rond Valkenswaard (Noord-Hollands Archief).

De toestand van de roofvogels noemde hij in de afgelopen 30 jaar onveranderd, met de drie kiekendiefsoorten als broedvogel. Grutto's verschenen maar andere steltlopers als Kemphaan, Tureluur, Wulp, Witgat (verward met Bosruiter?) en Kievit broedden nog maar met enkele paren. Dat lag volgens hem door ontwatering als gevolg van het rechtekken van Dommel en Tongelreep, en het aanleggen van vloeivelden op vroegere broedgronden.

Uitbreiding Landgoed de Hertgang ¹⁹¹¹

In het Haarlems Dagblad van 17 februari 1911 stond een stukje over uitbreiding van het bezit van De Levensverzekering Maatschappij Utrecht (figuur 8). Het ging om Landgoed de Hertgang en in het artikelje werd speciaal aandacht besteed aan het meertje Flaas (dat wij tegenwoordig kennen als de Flaes of het Flaesven). Vooral de vogelwereld was er interessant, met 'een groot aantal groote en kleine sterntjes, grutto's, hop, goudvink, enz.'.

In het artikel werd ook vermeld dat de aankoop bedoeld was om de heide in cultuur te brengen. Gelukkig was de Flaes daar geen onderdeel van.

NATUURSCHOON BEHOUDEN.
 De Levensverzekering Maatschappij „Utrecht“ te Utrecht, welke zich in het Zuiden van Noord-Brabant bezig houdt met heide-ontginning op groote schaal onder leiding der Nederlandsche Heidemaatschappij, is dezer dagen eigenares geworden van het bekende landgoed de „Hertgang“. gelegen onder de gemeenten Hilvarbeek en Diessen.
 Dit landgoed dat wijd en zijd bij de bewonderaars van natuurschoon bekend is, beslaat een oppervlakte van ruim 500 H.A. De geheele bezitting der Maatschappij „Utrecht“ beslaat thans een oppervlakte van ruim 2100 H.A. De bedoeling van dezen aankoop is de heide in cultuur te brengen, terwijl het oude hout langs de beekjes de Aa en de Reuzel in stand zal worden gehouden.
 Het meertje de „Flaas“ zal eveneens ongerept in stand worden gehouden, aangezien dit gedeelte van de bezitting een zeldzame flora en fauna bezit. Vooral de vogelwereld is zeer interessant; zoo wordt o.m. aangetroffen een groot aantal groote en kleine sterntjes, grutto's, hop, goudvink, enz.
 Het voornemen bestaat om in dezen overleg te plegen met de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten.

Figuur 8. Krantenartikel uit 1911 over uitbreiding van Landgoed de Hertgang (Noord-Hollands Archief).

De eerste natuurverenigingen vanaf 1924

In 1924 werd in Eindhoven een afdeling van de Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging (figuur 9) opgericht, maar enkele jaren later was deze al ter ziele (Spoorenberg 1990). Het duurde tot 1945 voordat het tot een definitieve oprichting van de Eindhovense afdeling van de KNNV kwam.

Figuur 9. Logo van de Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging (Spoorenberg 1990).

In Eindhoven werd in 1939 de NJN afdeling Eindhoven opgericht. Geert Siteur, later bekend als vogelaar bij de KNNV Eindhoven, was bij de oprichting betrokken (med. Marcel Wasscher).

Nog meer indrukken uit het veld vanaf 1926

Aantekeningen van waarnemingen uit het veld waren zeer uitzonderlijk, al waren het er ietsje meer dan uit de 19^e eeuw.

In augustus 1926 maakte Jacobus de Haan notities van zijn bezoek aan de bekende valkenier Karel Mollen (1854-1935), zoon van Adriaan Mollen en de laatste valkenier in Valkenswaard. Hij tekende uit de mond van Mollen de status van maar liefst 140 vogelsoorten in de omgeving van Valkenswaard op (Jansen 2023b). De lijst bevat talrijke verrassingen, niet alleen van soorten die destijds als broedvogel voorkwamen en nu niet meer, maar ook van meldingen van bosvogels als Appelvink, Boomklever, Middelste Bonte Specht, Kleine Bonte Specht, Zwarte Specht, Wespendif en Houtsnip. Of alle meldingen kloppen valt uiteraard niet te zeggen.

Meester Cornelis Rijken (1861-1942, figuur 10) was in de periode 1880-1930 onderwijzer in Veldhoven-dorp. Hij maakte in een schoolboekje over vogels aantekeningen over het voorkomen van vogels in zijn omgeving (figuur 10). Bij ruim 90 soorten vermeldde hij de status in bewoordingen als 'algemeen' en 'zeldzaam', soms voorzien van een extra annotatie (van Kessel 2013b).

Daar zitten de nodige opmerkelijke observaties bij, zoals over de Slechtvalk 'is in

Figuur 10. Cornelis Rijken met gezin (Eindhovens Dagblad).

de omstreken van Eindhoven algemeen op heidegronden, doch houdt waarschijnlijk elders' en over de Zwarte Ooievaar 'komt alle jaren in troepjes van 7 tot 10'. Bij de Hop schrijft hij 'Zeldzaam, doch komt o.a. te Dommelen broedende voor. In de Dommelbeemden vond ik in 1893 div.' (figuur 11).

Figuur 11. Voorbeeld van een bijschrift door Cornelis Rijken in het schoolboekje (van Kessel 2013b).

Pieter Bouwe Jansen (1911-2005, figuur 12) woonde t/m 1947 in Eindhoven en trok er vanaf 1928 regelmatig in de omgeving op uit. Hij hield zijn bevindingen bij in dagboeken en die zijn getranscribeerd en per soort uitgewerkt door Pierre Maréchal† (Maréchal 1989). Voor zover mij bekend was Pieter Bouwe Jansen de allereerste vogelaar in de Kempen van wie concrete waarnemingen uit het veld bekend zijn, d.w.z. met datum, locatie, aantal en bijzonderheden (zoals overtrekkend).

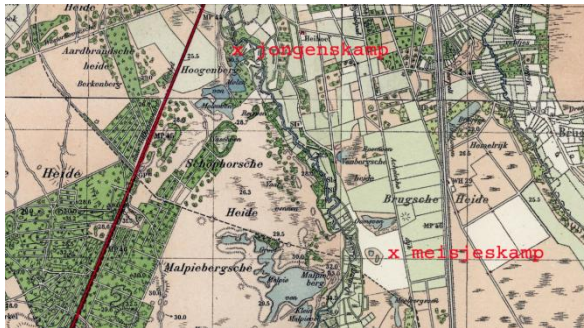
Figuur 12. Pieter Bouwe Jansen ca. 1930 (Eindhoven 4044).

In 1934 en 1935 maakte hij nauwkeurige aantekeningen van de vogeltrek, soms zelfs per 5 minuten (figuur 13).

17 okt. Westen wind 3, guur regenbuien. 8 uur 7° C.
Om 8.10 uur. Sijs 3 eks. NO→ SW d. Graspieper 6 eks. ONO→ WSW d.
Om 8.15 uur. Spreeuw 3 eks. ONO→ WSW d.
Om 8.20 uur. Vink 1 eks. NO→ SW d. Boomleeuwerik 9 eks. NO→ SW d.
Om 8.25 uur. Vink 2 eks. ONO→ WSW d. Veldleeuwerik 2 eks. NO→ SW d.
Om 8.30 uur. Boomleeuwerik 4, 3 eks. NO→ SW d.
Om 8.35 uur. Graspieper 2 eks. NO→ SW d.
Om 8.40 uur. Graspieper 2 eks. NO→ SW d. Boomleeuwerik 20 eks. NO→ SW d. Vink 2 eks. NO→ SW d.

Figuur 13. Voorbeeld van vogeltrekwaarnemingen door Pieter Bouwe Jansen (transcriptie Maréchal 1989).

Een boeiend inkijkje geeft ook het verslag van Luuk Tinbergen van een landelijk NJN-kamp in 1931 bij Valkenswaard (Tjallingii 1931), met in die tijd overigens gescheiden jongens- en meisjeskampen (figuur 14). Het kamp was van 27 juli t/m 17 augustus.

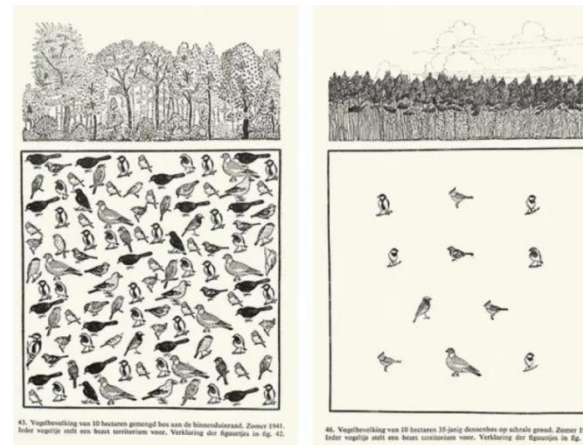

Figuur 14. Het NJN jongenskamp en meisjeskamp in 1931 (blog Marcel Wasscher).

Luuk Tinbergen (1915-1955), de latere vermaarde hoogleraar dierkunde (figuur 15), beschreef in 1931, 16 jaar oud, wat ze toen tegenkwamen:

‘Beslist het mooiste vogelterrein hier in de buurt is de Groote Hei, een uitgestrekte hei met allerlei vennen, waarvan de grenzen ongeveer zijn: de Tongelreep, Budel, Soerendonk en Leende. Op zijn mooist zie je hem, als je hem oversteekt langs het fietspad Bruggenhuis-Soerendonk. [...] Aan de andere kant van het Dorven is de hei tot vlak aan de Tongelreep toe bezaaid met vliegdenen. Daar vonden we de klapekster, de grote grijs, wit en zwart geteekende klauwier. Bij

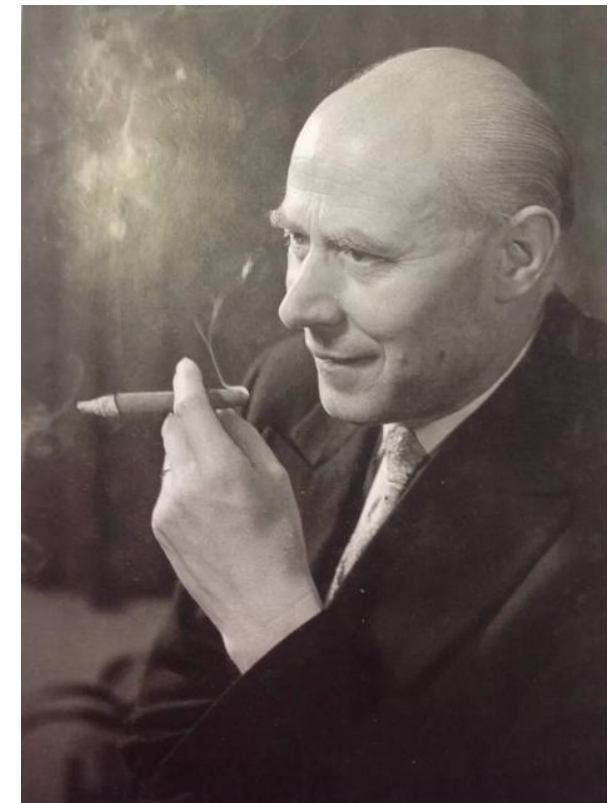
Valkenswaard, de plaats, waar de laatste valkenier zijn beroep uitoefende, moest hij wel voorkomen, want ze gebruiken hem bij de roofvogelvangst, omdat hij oogenblikkelijk reageert als er een roofvogel in de buurt is en wel zóó, dat een geoefend valkenier uit zijn gedrag kan opmaken, welk roofvogel het is. Van de andere kant komen de roofvogels op hem af en dan kan de valkenier ze met zijn slagnetten vangen. [...] Wat het aantal Klapeksters betreft, hier zagen we er nooit meer dan 2. Van een familie was niets te bekennen, maar wel vonden we een oud klapekster nest. Eens zag ik een klapekster in de vliegdenen op de Malpieberg.’

Figuur 15. Twee illustraties uit Luuk Tinbergen's beroemde boekje 'Vogels in hun domein' (1941), inspiratie voor 'Nederlandse vogels in hun domein' (2020) door Robert Kwak en Jip Louwe Kooijmans.

Nog meer eieren ^{vanaf 1932}

Een belangrijke bron zijn de aantekeningen van Bernardus van Dooren (1908-1988, figuur 16). Hij woonde in Waalre en zocht de legsels grotendeels in de Kempen. Van 1932 t/m 1944 vond hij ruim 560 legsels (van Dooren & Jansen 2018) waaronder twee nesten van Grauwe Kiekendief, drie van Kemphaan en één van Klapekster.

Figuur 16. Bernard van Dooren (Werkgroep Ornithologisch Erfgoed).

De eerste vogelringer ¹⁹³³

De allereerste ringer uit de Kempen was Th. Lammers. Volgens de database van het Vogeltrekstation ringde hij in mei en juni 1933 in Oostelbeers en Vessem 16 vogels waaronder 4 Goudvinken.

De periode 1945 t/m 1972

De eerste veldornitholoog ¹⁹⁴⁴⁻⁶¹

Willem Paulussen (1919-1997, figuur 17) was een Belgische amateurvogelaar die veel in het veld kwam en veel over vogels in Vlaanderen publiceerde. Hij bundelde al zijn kennis en gegevens in 'The breeding birds of the Turnhout campine 1942-1992' (Paulussen 1993).

Figuur 17. Willem Paulussen (tijdschrift *De Drie Goddelijke Deugden*).

In dit boek staan ook gegevens van net over de grens, in de Nederlandse Kempen. Het

betrof vooral broedvogels van Landgoed De Utrecht en de Reuselse Moeren in de periode 1944-61. Tot de bijzondere broedgevallen behoorden Blauwe en Grauwe Kiekendief (beide in de Reuselse Moeren), Kemphaan, Zwarte Sterns, Visdieven (tot 50 nesten!) en Velduil. In die tijd waren broedgevallen overigens ook écht broedgevallen: het zoeken van nesten was bij ornithologen van toen vaste prik.

De eerste vogelwerkgroepen ^{vanaf 1945}

De eerste expliciete vermelding in de Kempen van een werkgroep die zich met de studie van vogels bezighield dateert uit 1945.

Nu wij in Eindhoven alweer ruim een half jaar bevrijd zijn van de Duitse bezetting, meenen wij, dat zoo langzamerhand de tijd wel is gekomen om wat meer in de openbaarheid te treden met de werkzaamheden, die wij reeds tijdens deze bezetting voorloopig nog in stilte zijn begonnen. Sinds ruim een jaar werken nu onze werkgroepen voor vogels en voor planten aan een inventarisatie van vogelstand en plantengroei van het Kempenland rond Eindhoven. Voorloopig bestaat daarbij ons exploratieterrein uit een gebied met een straal van ongeveer 25 km rondom Eindhoven, maar ook werden reeds verder gelegen streken, zooals het rijke beekdalengebied van Midden-Limburg, in onze gezichtskring betrokken. Met het geleidelijke terugkeeren van normalere verkeersmogelijkheden zal onze werkingssfeer zeker nog wel verder worden vergroot.

Als naam en vignet voor onze verslagen hebben wij een typeerende bewoner van ons Kempenland gekozen, nl. de "Venkraai", d.i. de zwarte stern, die karakteristiek is voor het vennenlandschap.

Als eerste twee afleveringen van onze Venkraai gaan nu hierbij in zee de verslagen van onze vogelgroep over winter en zomer 1944. Wij wenschen hen een voorspoedige vlucht en een gastvrije ontvangst in en buiten Eindhoven.

Maert 1945.

Het voorloopige Bestuur.
Floralaan 168, Eindhoven.

Figuur 18. Aankondiging van de werkgroep vogels van de KNNV afdeling Eindhoven (Voorlopig Bestuur KNNV Eindhoven 1945).

In dat jaar werd een vogelgroep opgericht als onderdeel van de KNNV afdeling Eindhoven (Voorlopig Bestuur KNNV Eindhoven 1945, figuur 18). Dit werd vermeld in het eerste nummer van De Venkraai (streeknaam voor Zwarte Stern), het blad van KNNV Eindhoven. In 1963 ontstond uit deze vogelgroep de Vogelwerkgroep van de KNNV afdeling Eindhoven, opgericht door Jan Bakker, Ru Bossing, Door Lammers en Marijke van Staveren (med. Martien Helmig).

Bogaers (1958) had het in een artikeltje over de broedvogels van de Hertgang over V.W. Tilburg die de inventarisatie in 1957 uitvoerde. Stond V.W. voor Vogelwacht of

voor Vogelwerkgroep? De huidige vogelwerkgroep in Tilburg bestaat overigens, als onderdeel van de KNNV afdeling Tilburg, sinds 1986.

In 1962 richtten enkele vogelaars in Tilburg en omgeving de 'Vogelstudie- en Inventarisatiegroep

Midden-Brabant' (VIMB) op. Onder de vleugels van de VIMB werden diverse rapporten gepubliceerd, o.a. over het voorkomen van Houtsnip en IJsvogel als broedvogel in Midden-Brabant (van Erve 1963a, 1963b).

In Eindhoven begon in 1967 een afdeling van het IVN. Die ging eind vorige eeuw samen met IVN Veldhoven-Vessem en vormde zo IVN Veldhoven-Eindhoven-Vessem ([website IVN](#)). Tegenwoordig is er binnen deze IVN-afdeling een actieve Vogelwerk-groep die jaarlijks gebieden op broedvogels inventariseert en daar fraaie rapportages over maakt.

In 1967 werd ook IVN afdeling Valkenswaard opgericht. In 1978 kwam daar afdeling Aalst-Waalre bij en deze twee fuseerden in 2011 tot IVN afdeling Valkenswaard-Waalre ([website IVN](#)).

De eerste waarnemingenrubrieken vanaf 1945

In het eerste nummer van De Venkraai, het blad van de KNNV afdeling Eindhoven en net na de oorlog verschenen in 1945, staat een overzicht van waarnemingen in de winter en zomer van 1944 (Jonker 1945a, figuur 19) en van broedvogels (nesten, jongen) in de periode 1 april t/m 30 september 1944 (Jonker 1945b). Het zijn voor zover bekend de eerste waarnemingenrubrieken over vogels in de Kempen.

Nr.1	DE VENKRAAI	1.
<u>Waarnemingen van de "Vogelgroep" 1 Januari - 31 Maart 1944.</u>		
8	Doddeers - Podiceps ruficollis ruficollis (Pall)	
Van 30 Januari tot eind Maart voortdurend enkele ex. op de Dommel bij Bokert (v.d.Sommen, Jonker).		
20	Blauwe reiger - Ardea cinerea cinerea (L)	
30 Januari 2 ex. bij de IJzeren Men (v.d.Sommen) 28 Febr. 1 ex. bij Bokert (Siteur). Na 1 Maart regelmatig enkele exemplaren om Eindhoven (div. waarn.)		
27	Roerdomp - Roteurus stellaris stellaris (L)	
27 Februari 1 ex. tijdens vorst s.h. Beuven (Siteur)		
46	Wilde Zand - Anas platyrhynchos platyrhynchos (L)	
8 Febr. en 13 Febr. troepen op de vennen tusschen Best en Son. 15 en 27 Febr. groote troep op het Beuven (Siteur) 28 Maart troep op het Beuven (Siteur, P.B.Jansen) en veel ex. op het Greveschutven (Higly). Verder in Maart kleine troepjes en paren op allerlei plaatsen aan het water.		

Figuur 19. De eerste waarnemingenrubriek (Jonker 1945a).

Nog meer eieren 1945-72

Bernardus van Dooren vond in de periode 1945-1972 ruim 4.300 legsels, met in de periode 1947-65 jaarlijks teminste 100 nesten en als record 327 nesten in 1953 (een klein aantal werd buiten de Kempen gevonden; van Dooren & Jansen 2018). Daar zaten onder meer 22 nesten van Grauwe Kiekendief, 2 van Blauwe Kiekendief, 3 van Korhoen en 14 van Ortolaan bij, allemaal in de Kempen.

Steeds meer ringwerk vanaf 1947

Met het ringen van vogels wordt kennis opgedaan over de dispersie en trek van vogels. Maar het geeft ook inzicht in de [biometrie](#), conditie, [fenologie](#), doortrekpatronen en, tot op zekere hoogte, mate van talrijkheid. Door ringwerk is duidelijk

geworden dat allerlei soorten veel talrijker zijn (vooral als doortrekker) dan veldwaarnemingen doen geloven.

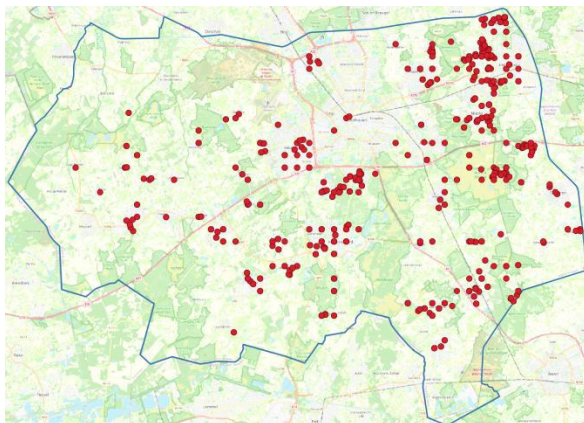
Eierverzamelaar Bernardus van Dooren begon in 1947 met ringen en voorzag in de periode 1947-72 ruim 17.200 vogels van een ring. Hij was vooral actief in de omgeving van Veldhoven, Waalre, Riethoven en Valkenswaard.

In 1954 begon Marinus (M.P.) van Aerle met ringen. Tot en met 1972 werden door hem bijna 15.200 vogels in de Kempen geringd, met als zwaartepunt de oostelijke Kempen in de omgeving van Nuenen, Helmond, Mierlo, Someren, Someren-Eind en op de Strabrechtse Heide.

Door (Th.L.) Lammers ringde vanaf 1969 en was vooral in de omgeving van Maarheeze en Soerendonk te vinden. In de Kempen ringde hij in de periode t/m 1972 bijna 4.400 vogels. Ik heb geen informatie over een eventuele familierelatie tussen Door Lammers en de in 1933 actieve ringer Th. Lammers.

In totaal werden er in de Kempen in 1945-1972 bijna 36.800 vogels geringd, verspreid over flink wat locaties (figuur 20). Er is zeer weinig over de resultaten van al dit ringwerk in de Kempen gepubliceerd. Uitzonderingen waren twee artikelen van van Aerle over

ringwerk bij het Beuven aan Baardmannen (van Aerle & Westerlo 1985) en Blauwborsten (van Aerle 1986).

Figuur 20. Ringlocaties in de periode 1945-1972 (data Vogeltrekstation).

Het gros van de geringde vogels betrof uiteraard algemene vogelsoorten, met als meest geringde soorten Kievit (4.753 ex geringd), Boerenzwaluw (3.514), Oeverzwaluw (2.327), Kleine karekiet (1.891), Merel (1.869) en Fitis (1.815). Opvallende aantallen van tegenwoordig schaarse tot zeldzame soorten waren Baardman (49), Grauwe Kiekendief (11), Grauwe Klauwier (24), Grote Karekiet (75), Porseleinhoen (17), Ransuil (56), Rietzanger (495) en Snor (107). Heel bijzonder waren ringvangsten van Frater (1), Glanskop (5; validiteit onbekend), Notenkraker (2), Roodgesterde Blauwborst (1) en Waterrietzanger (4).

Veldindrukken van een vogelman ¹⁹⁵¹

Een dagboekfragment van Bert van Dooren laat een glimp zien van de rijkdom van heidevelden voordat die op de schop gingen. Hij schreef op 25 april 1951 (Blauwe Klauwier 1(1) en van Happen & van Kessel 2000):

‘Vandaag een bezoek gebracht aan de Landschotse Heide, sedert vorig jaar is hier veel veranderd: een groot aantal D.U.W.-arbeiders zijn bezig de heide om te spitten: de hoog gelegen stukken zullen beplant worden met dennen, terwijl het laaggelegen gedeelte voor cultuurgrond bestemd is. Door de ontginningen hier verdwijnt een van de mooiste heide- en vennencomplexen in de Kempen. Ik schat het aantal broedparen van de wulp op minstens 150. Het volgend jaar zal het grootste gedeelte dezer vogels hier niet meer tot broeden komen. Men is druk bezig met het omhakken van vliegdennen, waardoor reeds dit seizoen de 2 a 3 paar Klapeksters, die hier huizen, in het gedrang komen. Ook het laatste paar van de Boomvalk, dat wij vandaag boven de heide zagen zweven, ziet zijn broedgebied ernstig bedreigd’.

Veldindrukken van een ecooloog ¹⁹⁵¹⁻⁵²

De botanicus en natuurbeschermer Hein Schimmel (1915-2009) schreef in 1952 een boeiend artikel over Goor, Turfwater en

Groote Heide bij Soerendonk (Schimmel 1952, figuur 21). Wij kennen Goor en Turfwater tegenwoordig als Soerendonks Goor.

Figuur 21. Goor, Turfwater en Groote Heide in de jaren 1930 en rond 1950 (Topotijdreis.nl).

‘In de Brabantse Kempen tussen Leende, Soerendonk en de „Kluise hoof” aan de Belgische grens, ligt een prachtig natuurgebied. Het is het mooie dal van de „Strijpsche Aa” met het „Goor” en het „Turfwater”, een landschap van uitgestrekte moerasterreinen, veenputten, broekbossen en houtwallen, aan de westzijde begrensd door de „Groote heide”. Een zeer zeldzaam

geworden combinatie van levensgemeenschappen in ons land. Hier is het verband tussen een natuurlijk beekdal en de daaraan grenzende heidevelden nog niet verstoord. Het „Goor" en het „Turfwater", de voormalige „bron" van de „Strijpsche Aa", waren oorspronkelijk heidevennen met een fauna en vegetatie, kenmerkend voor water van matig voedselarme samenstelling. Door de voortschrijdende verlanding, ten dele een gevolg van latere toevoer van voedselrijk ontginningswater, zijn zij inmiddels in dichte moerassen veranderd.'

Hij beschreef daarna het landschap, de geomorfologie, vegetatie en ook de ornithologische betekenis van het gebied:

'In de heide en het stuifzandgebied komt de zeldzame Duinpieper voor. Tapuit, Leeuwerik, Boomleeuwerik en Boompieper worden, zoals te verwachten valt, regelmatig in deze omgeving aangetroffen. Het is evenwel een bijzonderheid dat de Klapekster hier meermalen is gesignaleerd (in 1951 nest met 5 jongen). Dank zij de betrekkelijk grote oppervlakte van het aanwezige heide-areaal treffen we hier een goede Wulpen- en Korhoenderstand aan, welke heidebewoners door het allengs verdwijnen van onze laatste grote heidevelden steeds minder talrijk worden [...]. In de ruigte, tussen de wilgen- en elzenbosjes broedt er de Asgrauwe kiekendief [...].'

Veldindrukken van een vogelman ¹⁹⁵²

In 1952 bezocht Sjoerd Braaksma als ornithologisch medewerker van de Inspectie Natuurbescherming en Landschap heel wat gebieden in Nederland. Zo ook een aantal in de Kempen, mede ten behoeve van de artikelenreeks "Enige broedvogels in Noord-Brabant" (zie hierna). In Het Vogeljaar schreef hij hierover onder meer (Braaksma 1992):

'In het kader van ons onderzoek doorzocht ik in 1952 per fiets en waar nodig te voet een groot deel van Noord-Brabant. [...] Van de Grauwe Kiekendief broedden onder meer twee of drie paren in de 'Moerputten' [bij Den Bosch], waar ik, toen ik er op 4 juli met mijn collega Chris van Leeuwen naar de Melkviooltjes ging kijken, wat verderop een nest met twee bijna vliegvlugge jongen aantrof, die ik beide heb geringd. [...]

Twee weken later [19 juli] kreeg ik opnieuw jongen te zien, namelijk langs de Beerze bij Netersel. Zij werden door Bertus van Dooren geringd. Wij waren er samen op zijn motor naartoe gereden. Ik herinner mij nog goed het gehobbel en geslinger over zandwegen en 'kinderkopjes'. Opeens dook een witte keeshond op, die naar onze benen hapte, maar daarbij de motor raakte. Het beest was op slag dood. Wij vonden het heel erg, vooral voor de kinderen van de eigenaar die net aan kwamen lopen. Wat vogels betreft

was onze tocht echter zeer geslaagd. Behalve het Beerzedal bezochten wij 'Het Goor' en 'Flaas' op het landgoed 'De Utrecht', waar wij behalve acht Geoorde Futen onder meer ook nog vier van de twaalf aldaar in 1952 volgens Van Dooren nog geregeld baltsende Kemphanen te zien kregen." [...]

Figuur 22. Dal van de Groote Beerze bij Netersel rond 1950 (Topotijdreis.nl).

Op 18 november bezocht ik in de omgeving van Dorplein de Ringselvennen en 'De Hoort'

met de aangrenzende heide en zandverstuiving. Er waren wel een Klapekster en ook duizenden eenden van diverse pluimage aanwezig, maar geen ganzen en Kraanvogels. Volgens inlichtingen van de plaatselijke politie kwamen deze er slechts zelden. Zij vertelden terloops wel dat de Visotters bij Dorplein zo talrijk werden dat bestrijding werd overwogen...’.

Enige broedvogels in Noord-Brabant 1952-63

In de periode 1952-63 publiceerden [Sjoerd Braaksma](#), Frans van Erve, [Willy Knippenberg](#) en Vic Langenhoff een reeks soortartikelen onder de naam ‘Enige broedvogels in Noord-Brabant’ (tabel 1). In 1953-54 werden de artikelen gepubliceerd in het tijdschrift Brabantia en daarna in Limosa. Het was voor het eerst dat de beschikbare gegevens van een flink aantal schaarse en zeldzame broedvogelsoorten bijeen werden gebracht, uitgewerkt en op schrift gesteld.

De reeks was in die tijd een bewonderenswaardige prestatie. Er waren maar enkele vogelaars, het gebied was enorm, de waarnemingen werden (vaak zonder goede locatieaanduiding) alleen in eigen logboekjes genoteerd en communicatie kon alleen per brief, telefoon of door fysiek af te spreken. Caspers (2016) beschrijft mooi hoe dat in z’n werk ging.

Tabel 1. In de reeks ‘Enige broedvogels in Noord-Brabant’ kwamen heel wat soorten aan bod. Jaar = jaar van publicatie.

Jaar	Soorten (alfabetisch)
1952	Blauwe Kiekendief, Bruine Kiekendief, Dodaars, Fuut, Geoorde Fuut, Grauwe Kiekendief, Kempmaan, Klein Waterhoen, Kleinst Waterhoen, Kokmeeuw, Kwartelkoning, Porsenleihen, Roerdomp, Scholekster, Visdief, Waterral, Zwarte Stern
1953	Bosuil, Kerkuil, Steenuil, Velduil
1954	Grauwe Klauwier, Klapekster, Roodkopklauwier
1955	Blauwborst, Bosrietzanger, Draaihals, Grauwe Gors, Groene Specht, Grote Bonte Specht, Kleine Bonte Specht, Kleine Karekiet, Nachtegaal, Nachtzwaluw, Oeverzwaluw, Rietzanger, Sprinkhaanzanger, Tapuit, Waterrietzanger, Zwarte Specht
1956	IJsvogel, Woudaap
1957	Braamsluiper, Korhoen, Kwartel
1958	Boomklever, Boomkleeuwrik
1959	Buizerd, Havik, Sperwer
1960	Duinpieper, Kleine Plevier, Torenvalk
1961	Paapje
1962	Fluiter, Ortolaan, Roodborsttapuit
1963	Appelvink, Bergeend, Goudvink, Krakeend, Krooneend, Kuifeend, Pijlstaart, Slobeend, Smient, Tafeleend, Wintertaling, Witoogeend, Zomertaling

Natuurlijk valt er met de blik van nu heel wat aan te merken op de (on)volledigheid van het verzamelde materiaal, de interpretatie van de gegevens en de betrouwbaarheid van de aantalsschattingen. Maar beter kon in die tijd gewoonweg niet.

Maandrapporten Strabrechtse Heide vanaf 1954

Vanaf 1954 (wellicht eerder) stelden de opzichters van Staatsbosbeheer iedere maand een rapport op met opvallende vogelwaarnemingen op de Strabrechtse Heide (figuur 23). Deze werden gearchiveerd in het Natuurwetenschappelijk Archief van Staatsbosbeheer.

Februari 1954	Hochstenbach Fr. Bewaker Lieroppe en Strabrechtse heide.
Rapport betreffende waarnemingen van wild en vogelstand.	
<u>Kiekendieven:</u>	Normale waarneming van de bruine kiekendief.
<u>Bruine</u>	De blauwe kiekendief de laatste maand niet meer gezien, deze is vermoedelijk vertrokken.
<u>Blauwe</u>	Niet gezien na 24 Februari niet meer gezien.
<u>Ganzen:</u>	Terugtrek van rietganzen Febr.-Maart.
<u>Eenden:</u>	Nog zeer weinig eenden op het Beuven. De laatste dagen enkele tientallen waargenomen.
<u>Wulpen:</u>	Van de weidevogels zijn de wulpen en de kievieten weer gearriveerd. De eerste exemplaren waargenomen op 24 Febr.
<u>Kievieten:</u>	
<u>P.v.v.</u>	Op 18 Februari werd proces-verbaal aangezegd aan A. Sijken wonende Goorstraat 42 g.
<u>Sangvogels</u>	Gedestineerd werd dat bovengenoemde op "De Tuil" onder de gemeente Heide, pagingen aanwende om sangvogels te vangen met behulp van een slagnet. Twee vogels t.w. een vink en een sjaak had hij voorhanden om als lofvoegel dienst te doen. Afschrift proces-verbaal gaat hierbij.
<u>Reeksen:</u>	Op 1 Februari nabij het Waan van 2 reeksen, 1 seender en een gaffelbokje bij elkaar gezien op ongeveer 75 meter afstand. Gezien de prenten zijn ook nog geregeld minstens 2 reeksen op het terrein aanwezig. Komen veel in de gemeent bossen zuidelijk van het Beuven en op de aldaar door de gemeente Someren aangelegde kunstweide. Een kunstweide op het terrein zelf, ook voor betere waarneming ideaal zijn.
<u>Hazen:</u>	In de afgelopen maand waren wegens sneeuwval enkele dagen geschikt om aan de hand van prenten de wilstand te bepalen. De hazenstand is zeer slecht, hoogstens 15 stuks op het gehele terrein aanwezig.
<u>Konijnen:</u>	Stand is zeer matig te noemen op de terreinen onder de gemeente Mierlo. Op de rest van het terrein komen ze bijna niet voor.
<u>P.v.v.</u>	Onder de gemeente Heide was de laatste tijd activiteit van stropers met honden. Op Zondag 28 Februari werd proces-verbaal aangezegd aan A.v.d. Klinden wonende de Goldrop Goorstraat 43, terzake overtreding van bovenstaande. Afschrift proces-verbaal wordt doorgezonden.
<u>Roofwild:</u>	Waargenomen dat rond het Beuven en Graffen enkele bamsing aanwezig zijn. Voor de rest van het terrein geen waarnemingen.
<u>Banding:</u>	
<u>Wexel:</u>	Van beide soorten eveneens slechts enkele exemplaren aanwezig, meest rond het Beuven en op het terrein onder de gemeente Mierlo waar nog enig wild voorkomt.
<u>Hermelijn:</u>	1 exemplaar regelmatig op het terrein aanwezig.
<u>Yess:</u>	Helmond, 5 Maart 1954 De bewaker, w.g. F. Hochstenbach.

Figuur 23. Maandrapport Strabrechtse Heide over februari 1954 van SBB-opzichter F. Hochstenbach.

Dit was het eerste voorbeeld van het systematisch vastleggen van vogelgegevens in een gebied in de Kempen. De vogels werden overigens nog niet op een systematische manier geteld.

De eerste broedvogelinventarisatie ¹⁹⁵⁷

De V.W. Tilburg inventariseerde in 1957 de 79 ha. grote Hertgang bij Esbeek op broedvogels (Bogaers 1958), de eerste echte inventarisatie die we uit de Kempen kennen.

<i>goudhaantje</i>	59 paren	<i>boerenwaluw</i>	5 paren
<i>vink</i>	56 "	<i>groene specht</i>	4 "
<i>koolmees</i>	41 "	<i>grasmus</i>	4 "
<i>pimpelmees</i>	39 "	<i>wielewaal</i>	3 "
<i>roodborst</i>	39 "	<i>tortelduif</i>	3 "
<i>winterkoning</i>	39 "	<i>vlaamse gaai</i>	3 "
<i>merel</i>	39 "	<i>holenduif</i>	3 "
<i>houtduif</i>	35 "	<i>huismus</i>	3 "
<i>zanglijster</i>	32 "	<i>boompieper</i>	2 "
<i>spreeuw</i>	27 "	<i>vuurgoud-</i>	
<i>tijftjaaf</i>	25 "	<i>haantje</i>	2 "
<i>fluit</i>	24 "	<i>koekoek</i>	2 "
<i>zwarte mees</i>	18 "	<i>zwarte specht</i>	2 "
<i>boomkruiper</i>	17 "	<i>geelgors</i>	2 "
<i>grote lijster</i>	16 "	<i>fazant</i>	2 "
<i>kauw</i>	16 "	<i>wilde eend</i>	2 "
<i>fitis</i>	13 "	<i>houtsnip</i>	2 "
<i>matkopmees</i>	11 "	<i>kleine bonte</i>	
<i>tuinfluit</i>	10 "	<i>specht</i>	1 "
<i>grote bonte</i>		<i>witte kwik-</i>	
<i>specht</i>	10 "	<i>staart</i>	1 "
<i>zwartkop</i>	9 "	<i>havik</i>	1 "
<i>gekr. roodstaart</i>	8 "	<i>ransuil</i>	1 "
<i>grijze vlieg-</i>		<i>spotvogel</i>	1 "
<i>vanger</i>	7 "	<i>heggemus</i>	1 "
<i>kuijmees</i>	6 "	<i>zwarte kraai</i>	1 "

Figuur 24. Resultaten van de broedvogelinventarisatie van de Hertgang in 1957 (Bogaers 1958).

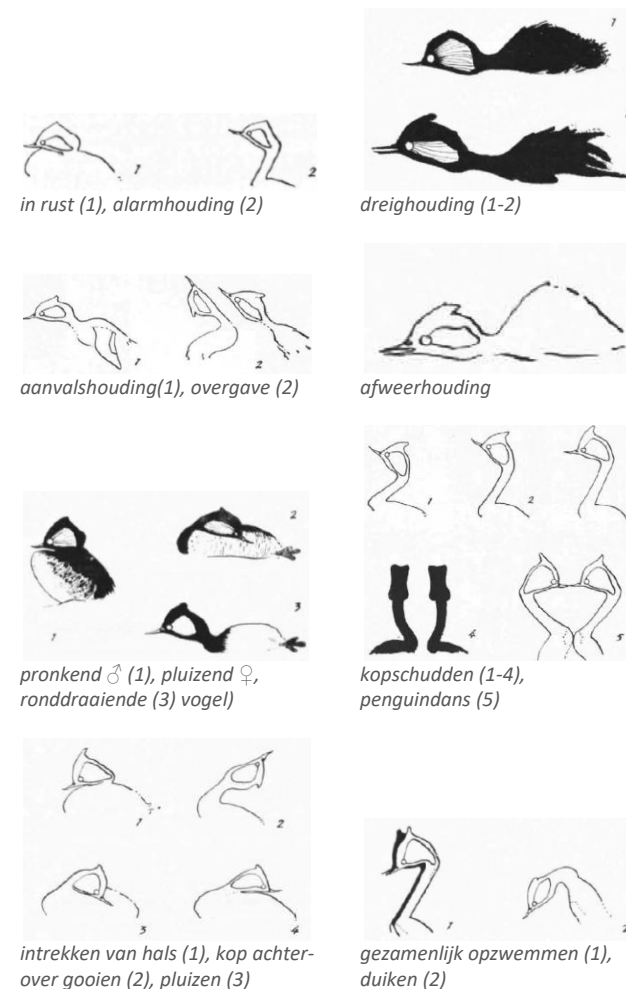
Alle soorten werden geteld (figuur 24). Naast bijzondere soorten als Havik, Kleine Bonte Specht en Vuurgoudhaan was vooral het aantal 'paren' van diverse soorten opvallend, zoals Goudhanen (59), Zanglijsters (32), Fluiters (24) en Zwarte Mezen (18).

Nederlandse Ornithologische Unie ^{vanaf 1957}

In 1957 fuseerden de Nederlandse Ornithologische Vereniging, opgericht in 1901, en de Club van Nederlandse Vogelkundigen, opgericht in 1911, tot de Nederlandse Ornithologische Unie (Pelzers 1995). De NOU was decennia lang de plek waar belangrijke, vooral universitaire en institutionele, onderzoeksresultaten met elkaar werden uitgewisseld. Er was relatief weinig aandacht voor meer basaal avifaunistisch onderzoek, wat ook nooit een echte activiteit van de NOU als vereniging is geworden (Saris 1999).

Gedrag van Geoorde Futen ¹⁹⁶¹

Op het Goorven en de Flaes werden in 1961 13 paar Geoorde Futen geteld. Ad Wittgen maakte toen uitgebreid aantekeningen van het gedrag bij de paarvorming en balts, en schreef daar een mooi artikel over (Wittgen 1962, figuur 25). Het is een van de weinige gedragsstudies aan vogels in de Kempen.

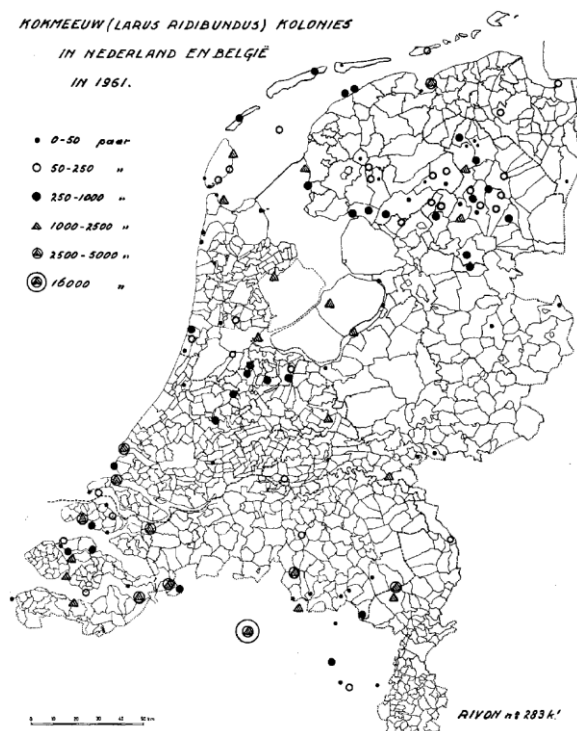

Figuur 25. Gedrag van Geoorde Futen in de broedtijd (Wittgen 1962).

Soortonderzoek broedvogels ^{vanaf 1961}

Een van de eerste soorten die als broedvogel in heel Nederland in kaart werd gebracht én ook in de Kempen voorkwam, was de Kokmeeuw (Higler 1962, figuur 26). Dat

werd niet alleen gedaan om een kwantitatief overzicht te krijgen van ligging en aantalsverloop, maar ook omdat het van belang was *'met het oog op het beheer van de Kokmeeuwkolonies in natuurreservaten, waar Kokmeeuwen wel eens schadelijk worden voor andere broedvogels'*. Niet wetende dat de kolonies met name op de zandgronden een halve eeuw later ingestort zouden zijn.

Figuur 26. Kokmeeuwkolonies in 1961 (Higler 1962). Kaartjes werden toen nog met de hand ingetekend.

Sjoerd Braaksma (1924-1999; figuur 27) was de eerste Nederlandse vogelaar die *zelf in het veld* op grote schaal een vogelsoort onderzocht. Het betrof de Kerkuil en hij struinde stad en land af om die in kerken en andere gebouwen op te sporen. Ook in de Kempen.

Figuur 27. Sjoerd Braaksma (Website Werkgroep Ornithologisch Erfgoed).

Het eerste overzicht van Kerkuilen dat ik kon vinden dateert uit 1964 (Braaksma 1964), waarna nog heel wat overzichten volgden. Medio jaren '70 werd over de Nederlandse Kerkuilen een uitgebreid artikel geschreven (Braaksma & de Bruijn 1976).

Het was ook Braaksma die van diverse broedvogelsoorten landelijke overzichten maakte, zoals van Roerdomp (Braaksma & Mörzer Bruijns 1954), Wulp (Braaksma 1960), Kwartelkoning (Braaksma 1962) en Woudaap (Braaksma 1968). Ook produ-

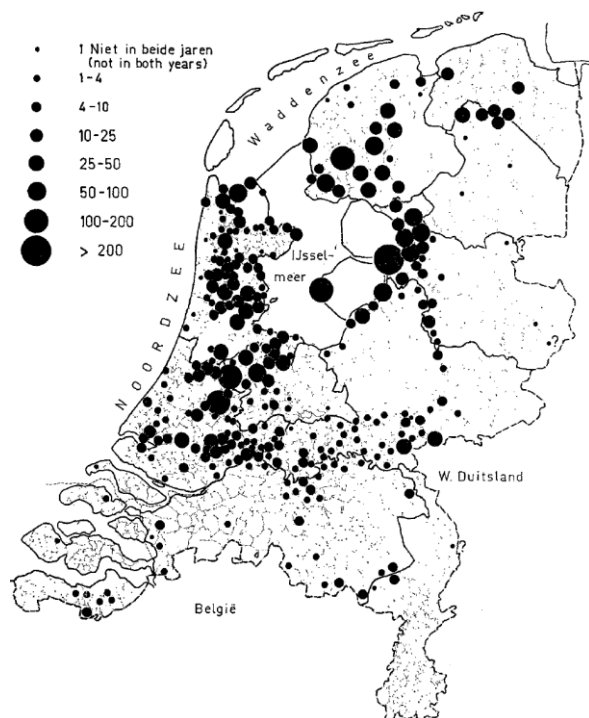
ceerde hij een landelijk overzicht van pleisterplaatsen van Kraanvogels (Braaksma 1957) en een overzicht van ganzen in delen van Noord-Brabant (Braaksma 1958).

Contactorgaan voor Vogelstudie 1963-1984

In 1963 werd het Contactorgaan voor Vogelstudie door de KNNV opgericht met als doel om de contacten tussen vogelwerkgroepen te vergroten (Nijkamp et al. 1981). Onder de vleugels van het Contactorgaan werden vanaf 1966 behoorlijk wat landelijke onderzoeken uitgevoerd naar het voorkomen van vogelsoorten als broedvogel (Loos & Taapken 1978). In 1984 fuseerde het Contactorgaan met SOVON (Saris 1999).

Gepubliceerde onderzoeken waarbij ook gegevens uit de Kempen t/m 1973 betrokken werden waren: Fuut (Leys & de Wilde 1971; figuur 28), Dodaars (Dekker 1967), Blauwe Reiger (Blok & Roos 1977), Boomvalk (Dantuma 1968), Grutto (Mulder 1972), IJsvogel (Meininger et al. 1978), Huiszwaluw (Philippona 1974), Oeverzwaluw (Leys 1987), Braamsluiper (Taapken 1968), Roek (Feijen 1976) en Geelgors (Reijnders 1973).

Buiten het Contactorgaan om waren er in Nederland ook studies naar verspreiding en aantallen van Roek (Feijen 1976) en Korhoen (Uythoven 1971).

Figuur 28. Aantal broedparen van de Fuut in 1966 en 1967 (Leys & de Wilde 1971).

Broedvogels van het Eckartse Bos ¹⁹⁶³⁻⁶⁴

In een overzicht van natuurterreinen in de agglomeratie Eindhoven (Abma et al. 1969) werd over het Eckartse Bos gemeld: 'Het gebied is in 1963 en 1964 uitvoerig onderzocht door de afdeling Eindhoven van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. Het totaal aantal broedvogels bedraagt 75; dit is een respectabel aantal. De belangrijkste hiervan zijn: nachtegaal, wielewaal, kleine bonte specht, houtsnip, ransuil en torenvalk'. Dit zou na de

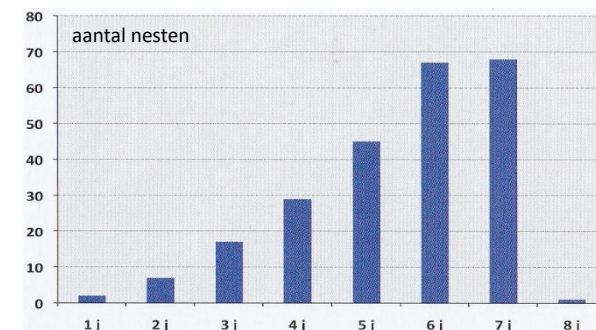
inventarisatie van De Hertgang in 1957 pas de tweede gebiedsinventarisatie van broedvogels zijn, maar helaas ontbreekt nadere informatie.

Ringonderzoek aan IJsvogels ¹⁹⁶⁵⁻⁷²

In de periode 1975 tot en met 1972 onderzochten Frans van Erve en Henk Moller de ecologie van IJsvogels. Ze ringden ruim 1.800 vogels en ze volgden de nesten van 263 succesvol broedende paren. Dat deden ze in delen van Nederland en België, vooral in de Achterhoek en de Belgische en Nederlandse Kempen. Het onderzoek vond overigens plaats in een tijd dat de populatie aanzienlijk kleiner was dan nu. De schat aan gegevens die werd verzameld, werd na bijna 50 jaar in boekvorm gepubliceerd (van Erve en Moller Pillot 2021).

Zo bleken IJsvogels veel jongen groot te brengen, niet alleen door een hoge jongenproductie per broedsel (figuur 29) maar ook omdat veel paren een tweede en een enkele een derde broedsel grootbrengen.

Uit het ringonderzoek bleek dat de meeste jongen de directe nestomgeving verlaten. De afgelegde afstand bedroeg vaak enkele tientallen kilometers tot zelfs meer dan 200 km. Maar weinig Nederlandse en Belgische vogels trekken in de nazomer weg naar Frankrijk of Spanje.

Figuur 29. Aantal nesten per broedselgrootte (jongen per succesvol broedsel) (van Erve & Moller Pillot 2021).

Avifauna van Noord-Brabant ¹⁹⁶⁷

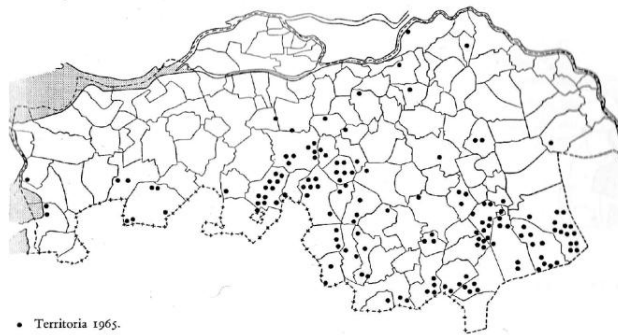
Contact van de VIMB-vogelaars met Willy Knippenberg zorgde voor enthousiasme om een avifauna van de hele provincie te maken. Er werden speciale kampen georganiseerd om van onbekende delen van de provincie gegevens te verzamelen. Uiteindelijk zorgden 35 waarnemers voor het voeden van de avifauna (Caspers 2016).

De Avifauna van Noord-Brabant, uitgegeven in 1967 (figuur 30) onder redactie van Frans van Erve, Henk Moller Pillot, Ad Wittgen, Sjoerd Braaksma, Willy Knippenberg en Vic Langenhoff, was een mijlpaal. Het was na het werk van Hens (1965) in Limburg pas de tweede provinciale avifauna van Nederland, en de eerste die via teamwerk tot stand kwam (Anonymus 1967).

A black and white photograph of a Black-necked Stilt chick sitting on a nest of sticks and twigs. The chick has a dark body and a distinctive white patch on its neck. It is surrounded by tall reeds or grasses.

Figuur 30. Omslag Avifauna van Noord-Brabant.

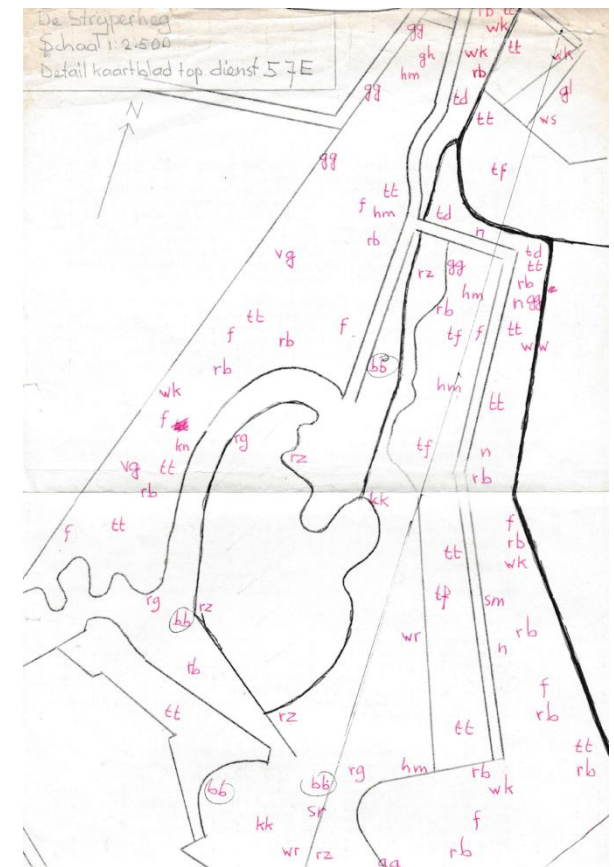
Alle vogelsoorten die in de provincie waren vastgesteld kwamen in de avifauna aan bod. Bij diverse zeldzame en schaarse broedvogels werd een kaartje met geregistreerde paren opgenomen (figuur 31) en soms waagden de auteurs zich aan een aantalschatting. Knippenberg verzorgde een inleidend hoofdstuk over de avifauna van de 15^e tot de 20^e eeuw.

Figuur 31. Territoria van de Roodborsttapuit in Noord-Brabant in 1965 (van Erve et al. 1967).

Met de blik van nu valt er veel op de soortbeschrijvingen af te dingen, maar ook nu geldt: beter kon toen niet. We mogen in onze handen knijpen dat we met de Avifauna van Noord-Brabant gegevens in handen hebben over de vogelstand van meer dan een halve eeuw geleden.

De gebiedsgerichte benadering van vogelonderzoek kreeg een impuls door een aantal nieuwe onderzoeken en rapporten. Zo inventariseerde de NJN afdeling Eindhoven de Strijperheg, gelegen ten zuiden van Leenderstrijp, in 1966 op broedvogels. Er werden 39 soorten vastgesteld (NJN Eindhoven 1966; figuur 32).

Figuur 32. Kaartje met territoria in de Strijperheg in 1966 (NJN Eindhoven 1966).

Paarsboek Strabrechtse Heide 1968-70

In de jaren 1968 t/m 1970 inventariseerden leden van de KNNV Eindhoven alle broedvogelsoorten op de Strabrechtse Heide. De aanleiding hiervoor was een gepland tracé van de E9 dwars over de heide. Dit riep onder natuurbeschermers enorm veel weerstand op. De hoge ecologische waarde

van het gebied werd beschreven in het Paarsboek Strabrechtse Heide (VWG KNNV Eindhoven 1972, WNM Stadsgewest Eindhoven 1972).

Tot de 80 broedvogelsoorten behoorden onder meer Roerdomp (5 territoria), Wilde Eend (52), Wintertaling (43), Zomertaling (17), Korhoen (9), Waterral (28), Wulp (82, figuur 33), Grutto (14), Tureluur (21), Zwarte Stern (34), Duinpieper (2), Tapuit (9), Blauwborst (28), Rietzanger (22), Grote Karekiet (9), Snor (12), Fitis (198), Sprinkhaanzanger (11), Rietgors (108) en Geelgors (42). Een indrukwekkende lijst!

Figuur 33. Verspreiding van Wulp en Korhoen op de Strabrechtse Heide in 1967-69 (WNM 1972). De dubbele streepjeslijn was het geplande tracé.

De broedvogelinventarisatie van de Strabrechtse Heide werd in 1971 t/m 1973 en ook daarna herhaald (Bruinsma 1980, 1981, 1983).

Gebiedsoverzichten ¹⁹⁶⁸⁻⁷³

Van diverse andere gebieden verschenen uitgebreide overzichten van tellingen en/of waarnemingen, overigens zonder dat er sprake was van 'echte' broedvogelinventarisaties zoals we die tegenwoordig kennen: Landgoed De Utrecht over de periode 1962-67 (Wittgen 1967), Visvijvers Valkenswaard over de periode 1962-81 (Evers 1982) en Landschotse Heide t/m 1972 (van Kessel & Tönissen 1973).

Het is jammer dat er in die tijd niet meer gebiedsoverzichten werden gemaakt. Wat te denken van een jaaroverzicht van 1½ pagina uit 1971 over Landgoed De Hoort bij Budel-Dorplein (Theuwis & Beyk 1972): *'[...] Op 28 maart was er activiteit van kempfaantjes 66 ♀♀ en 11 ♂♂ waar te nemen, wat na enkele dagen tot ± 200 opliep. [...]'*. Bijgevoegd was een tabel met aantallen aldaar geringde pulli, waaronder: Grutto 95, Wulp 50, Stormmeeuw 7, Woudaap 8, Bruine Kiekendief 4, Grauwe Kiekendief 4, Ransuil 11, Kokmeeuw 1298, Tureluur 7, Zwarte Stern 7, Kleine Plevier 7 en Visdief 7 pulli.

Bijzonder was het boek 'Lind dè is de sgonste plats' (Iven & van Gerwen 1974, figuur 34), een eigenzinnig en rijk boek dat doorspekt is met een grondige kennis van natuur en landschap door [Willem Iven](#) (1933-2009) en Teo van Gerwen. Het bevat

heel wat gegevens over vogels in de gemeente Leende.

Figuur 34. Omslag van het boek over Leende.

Internationale watervogeltellingen ^{vanaf 1967}

Vanaf 1967 werden in grote delen van Nederland midwinter watervogeltellingen uitgevoerd. Internationaal werden die georganiseerd door het International Waterfowl & Wetlands Research Bureau (het latere Wetlands International) en in Nederland vond de coördinatie plaats door achtereenvolgens ITBON, RIN, DLO-IBN en vanaf 1989 Sovon (Buesink et al. 1993).

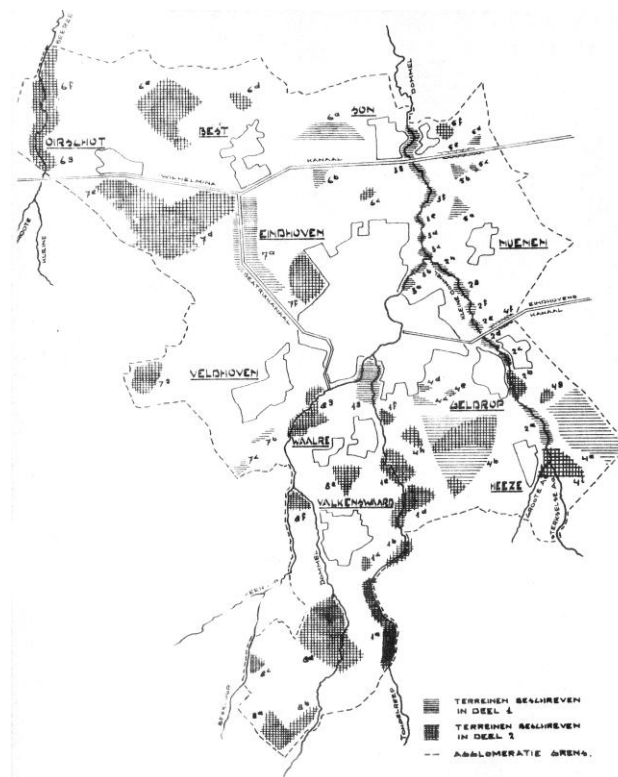
Voor zover bekend werden in de Kempen voor het eerst in het seizoen 1969/70 watervogels geteld, nl. op de Strabrechtse Heide en wel maandelijks van september t/m april. Ik heb niet kunnen achterhalen of er in de seizoenen daarna ook op de Strabrechtse Heide geteld werd, en ook niet of de tellingen toen ook in andere gebieden in de Kempen plaatsvonden.

Natuurterreinen in de agglomeratie Eindhoven 1968-70

In de jaren 1968-70 stelde de KNVV Eindhoven een overzicht samen van de natuurterreinen binnen het stadsgewest Eindhoven (Abma et al. 1969, 1970; figuur 35), met het geplande wegennet rond Eindhoven als ‘aanjager’.

Het overzicht bevat algemene beschrijvingen van planten en vogels. Enkele interessante broedvogels die gemeld werden staan hierna per gebied genoemd, met de gebieden op volgorde zoals in het overzicht gehanteerd. Collse Zegge en Varkensput (Watersnip, Snor, Rietzanger), Eckartse Bos (Houtsnip, Kleine Bonte Specht), Rietgat bij Nuenen (Rietzanger), Gijzenrooise Zegge (Rietzanger), Nuenens Broek (Boomvalk, Goudvink), Heerendonk (Boomvalk, Houtsnip, Kleine Bonte Specht, Roekenkolonie), Spekt bij Nuenen (Watersnip), Wilhelminakanaal (IJsvogel), Driebruggen bij Valkens-

waard (Grutto, Fluiter, Goudvink), Visvijvers Valkenswaard (Woudaap, Roerdomp, Bruine Kiekendief, Porseleinhoen, IJsvogel, Grote Karekiet, Rietzanger), Goor bij Geldrop (Rietzanger) en Herbertusbossen (IJsvogel, Kleine Bonte Specht).

Figuur 35. In 1968-70 beschreven natuurterreinen in de agglomeratie Eindhoven (Abma et al. 1970).

Opmerkelijk is de volgende zinssnede bij het gebied Heerendonk: *‘In de winter is het een aantrekkelijke pleisterplaats voor allerlei wintergasten; dan treffen we er zelfs de*

buizerd aan’. Dat de Buizerd zo’n speciale vermelding kreeg is tegenwoordig niet voor te stellen...

Nestkastenonderzoek Koningshof vanaf 1969

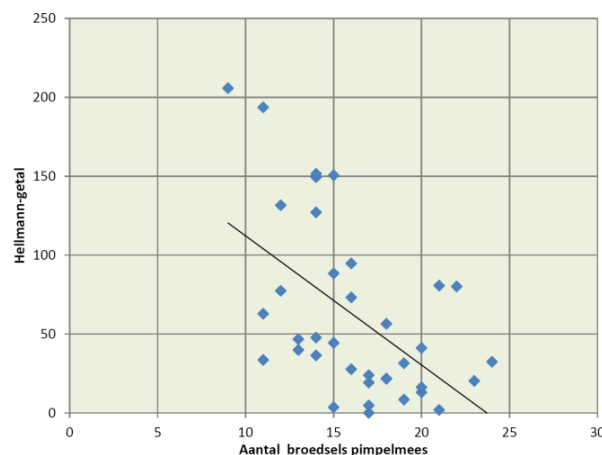
Vanaf tenminste 1969 werden op het terrein van Koningshof bij Veldhoven nestkasten geplaatst en gecontroleerd (van der Werf 1975). Vanaf 1979 deed Jan Wouters† (figuur 36) daar ieder jaar verslag van (o.a. Wouters 2015, 2022), tot aan zijn plotselinge overlijden in juni 2023.

Figuur 36. Jan Wouters op Koningshof (Wouters 2008).

De nestkastgegevens leverden een schat aan informatie op over de broedbiologie van de kastbewoners. Daarnaast was het ook mogelijk om broedbiologische gegevens te relateren aan weersinvloeden (figuur 37).

Een uitgebreide analyse van alle beschikbare gegevens heeft nog niet plaatsgevonden.

Figuur 37. Pimpelmezen op Koningshof zijn gevoelig voor winterweer (Wouters 2015).

Kerkuilenkasten in kerken jaren 1970 en 1980

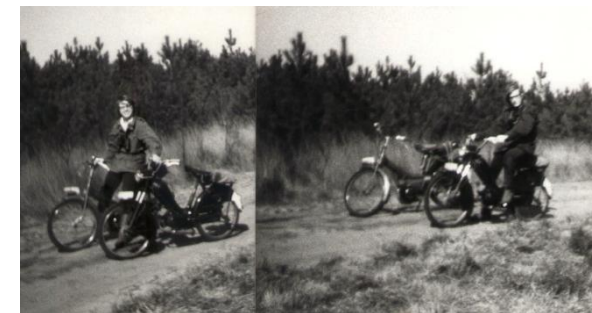
Steeds meer kerken werden geïsoleerd en dichtgemaakt en dreigden daardoor ongeschikt te raken voor Kerkuilen. In de jaren 1970 en 1980 werden daarom onder meer door Fer Houniet, Aad Bodbijn en Ru Bossong van de VWG KNNV Eindhoven bezoeken gebracht aan kerken in de omgeving van Eindhoven. In een aantal kerken waar ze braakballen aantroffen werden uilenkasten geplaatst. Soms moest 25 gulden per jaar aan de pastoor worden betaald om de kast te mogen plaatsen... (med. Gerard Tielemans).

Meer vogelwerkgroepen vanaf 1972

In 1972 werd Vogelwerkgroep Falco door onder meer Jo Swaans, Bart en Kees Horvers, Johan van de Wiel, Gerard van der Kaa, Jan Buijsters en Loek en Nico Hilgers opgericht. In 1974 gingen VWG Falco en Roofvogelwerkgroep de Meierij samen verder onder de naam VWG Midden-Brabant ([website VWG Midden-Brabant](#)). Het werkgebied van deze VWG overlapt gedeeltelijk met wat in dit artikel de Kempen wordt genoemd.

Eind 1973 waren er de eerste tekenen van een nieuwe VWG in de Peelregio. Pieter van Lieshout, Fons Aelberts, Jen Postma, Cor Cortooms, Piet Wijnen en Piet Ramaekers kwamen regelmatig samen en al snel sloten meer vogelaars aan. In 1974 werd besloten om onder de naam Vogelwerkgroep Astensomer en als onderdeel van IVN Astensomer deel te nemen aan het Atlasproject van Sovon en vanaf dat moment bestond de VWG. In februari 1979 werd de naam gewijzigd in VWG De Peel, overigens nog steeds als werkgroep binnen het IVN Astensomer ([website IVN](#)). Het werkgebied van VWG De Peel overlapt met wat in dit artikel de Kempen wordt genoemd.

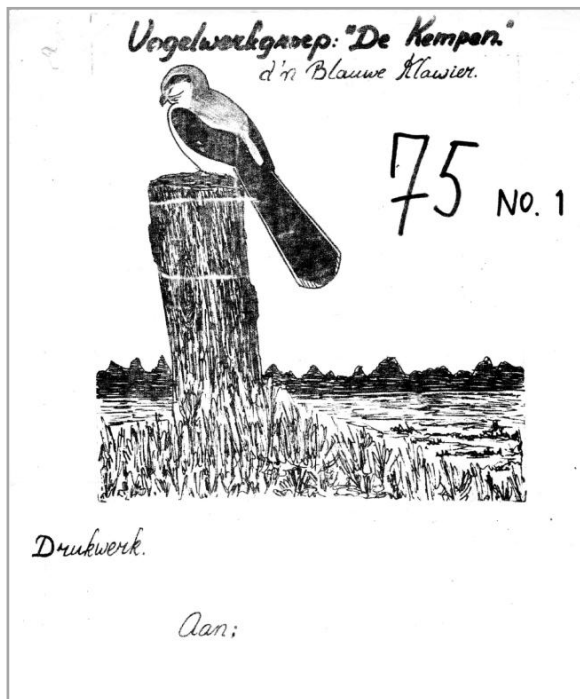
Eind 1974 werd VWG De Kempen opgericht door Chris Tönissen en Jacques van Kessel (van Kessel 1976, figuur 38). Het ledenaantal

Figuur 38. Chris Tönissen en Jacques van Kessel met de brommer op de Landschotse Heide (archief VWG De Kempen).

van VWG De Kempen steeg snel, onder meer dankzij de instroom van vogelaars vanuit de toen nog actieve en omvangrijke jeugdbonden NJN en ACJN (van der Werf 2022). De jonge honden van aleer zetten allerlei tellingen van gebieden en vogelsoorten in gang.

VWG De Kempen gaf in 1975 het eerste nummer van haar periodiek uit, toen nog 'd'n Blauwe Klawier' geheten (figuur 39). De redactie van dat nummer bestond uit Jacques van Kessel en Maarten Manders. Anno 2025 is de Blauwe Klauwier bezig met de 51^e jaargang en zijn er inmiddels 160 nummers verschenen. Die zijn allemaal te downloaden op de [website](#) van VWG De Kempen. Losse artikelen zijn te vinden op [Natuurtijdschriften.nl](#).

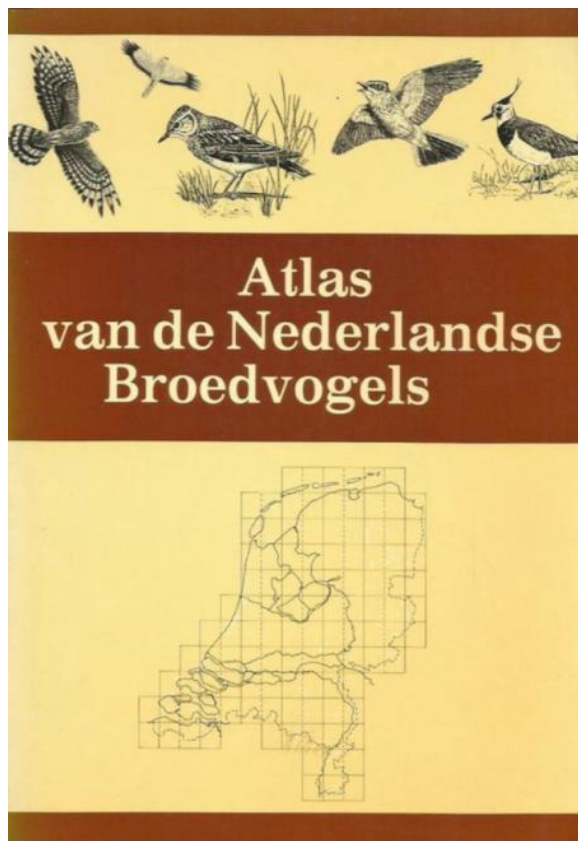

Figuur 39. Omslag van het eerste nummer van de Blauwe Klauwier.

De periode 1973-1997

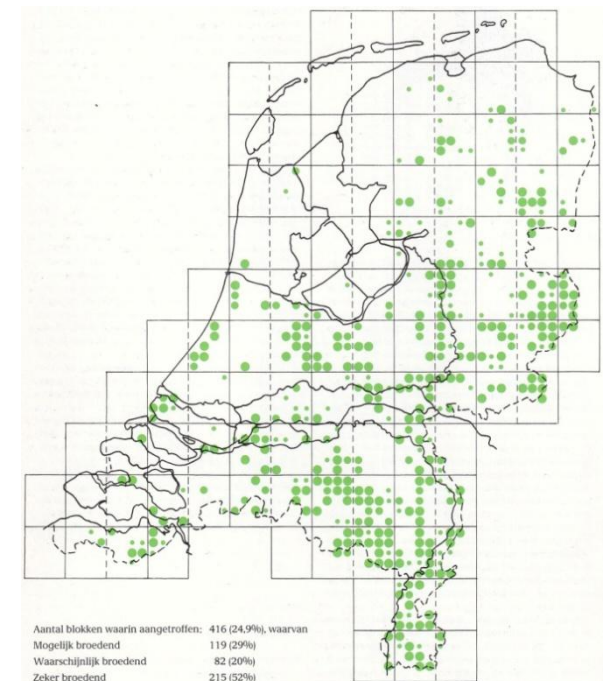
Atlas van de Nederlandse broedvogels ¹⁹⁷³⁻⁷⁷

Geïnspireerd door de opzet en voortgang voor wat *The Atlas of Breeding Birds in Britain and Ireland* (Sharrock 1976) zou worden, rijpte het idee om ook in Nederland met behulp van amateurvogelaars een atlas te maken.

Figuur 40. Omslag van de eerste Atlas van de Nederlandse Broedvogels.

Begin 1973 werd hiervoor een rechts-persoon opgericht, de Stichting Ornithologisch Veldonderzoek Nederland ofwel SOVON (Sovon 2023). Met Herman Leys als motor werd het veldwerk al in de zomer van 1973 gestart. In 1975 werd Ray Teixeira de eerste betaalde medewerker (Sovon 2023) en hij wist het project in 1979 succesvol af te ronden met de eerste Nederlandse broedvogelatlas als resultaat (Teixeira 1979, figuur 40).

Figuur 41. Verspreiding van de IJsvogel in 1973-77 (Teixeira 1979). Zoveel? Dat kan niet kloppen!

Het veldwerk voor de atlas vond plaats in de periode 1973-77 en werd in onze regio,

district Brabant-Oost, gecoördineerd door Dick Bosch† van de KNNV Eindhoven.

De atlas was voor heel veel vogelaars een *eyeopener*. Nog nooit eerder was er zo’n goed beeld van verspreiding en (geschatte) aantallen verkregen. Vaak waren soorten veel algemener dan gedacht, en sommige vogelaars waren ronduit verontwaardigd over de vele stippen en hoge aantallen, zoals bij de IJsvogel (figuur 41).

Ten behoeve van het veldwerk was een handleiding beschikbaar (VWG Grote Rivieren 1973, figuur 42), de eerste in Nederland. De mate van standaardisatie in het veld en bij het interpreteren van de gegevens was naar huidige maatstaven echter nog beperkt.

Broedvogelatlas en inventarisatiehandleiding gaven een enorme impuls aan het onderzoeken van verspreiding en aantallen, aan het ontwikkelen van methoden en technieken van onderzoek en aan de coördinatie en afstemming van mensen, werkgroepen en instituten. De professionalisering van grootschalig vogelonderzoek, met inzet van honderden, later zelfs duizenden, vrijwillige vogelaars, was begonnen!

Figuur 42. Omslag van de eerste handleiding voor het inventariseren van broedvogels.

Impuls broedvogelinventarisaties ¹⁹⁷³⁻⁹⁷

Het broedvogelonderzoek voor de atlas gaf een impuls aan veldwerk en steeds meer gebieden werden door steeds meer vogelwerkgroepen op aantallen territoria geteld, soms van alle soorten en soms alleen van een specifieke soortgroep. In de periode 1973 t/m 1997 ging het om vele tientallen inventarisaties (tabel 2).

Tabel 2. Broedvogelinventarisaties in de periode 1973 t/m 1997 waarover een verslag, rapport of artikel is verschenen.

Jaar/jaren	Gebied
1973	Leende & Leenderstrijp
1973, 1991/92, 1997	Boswachterij De Pan (Maarheeze)
1974/1976	Groote Heide (Valkenswaard-Soerendonk)
1975	Groote Heide-Oost, Kranenveld, Soerendonks Goor & Putberg
1975, 1981-1982, 1984-1992	Collse Zegge (Geldrop-Nuenen)
1975-1977, 1991	Cartierheide (Eersel)
1977, 1991	Gijzenrooi (Eindhoven-Geldrop)
1975, 1977-1984, 1988, 1993	Reuselse Moeren
1977, 1979	Tulder & Broekeling (Esbeek)
1977, 1979, 1986-1990	Malpieheide & Malpiebeemden
1978, 1990	Grootgoor (Veldhoven-Eersel)
1978-1980, 1988-1997	Strabrechtse Heide
1979	Rundal Schadewijk-Stevert (Eersel)
1979	Dommeldal bij Bokt (Eindhoven)
1980	Oostelbeerse & Oirschotse Heide
1980	Ruilverkavelingsgebied De Hilver
1981	Broekeling (Esbeek)
1981	De Hertgang 3 ^e gedeelte (Esbeek)
1981	Hapert e.o.
1983	Dommelbeemden Veldhoven-Waalre
1983	Strabrechtse Heide-West
1984-1990	Eindhoven stad
1985-1989	Stiphoutse Bossen
1985, 1991	Cartierheide & Hapertse Heide (Eersel)
1985, 1991, 1993	Dommeldal bij Hanevoet (Eindhoven)

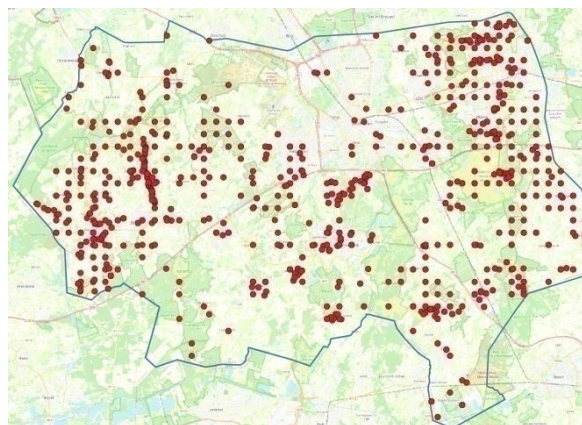

Jaar/jaren	Gebied
1986?	Molenheide & Mosbeemden (Hulsel)
1987-1990	Heiderestanten Leenderbos, Groote Heide, Kranenveld & Gastelsche Heide
1988	Wellenseind & De Hertgang (Esbeek)
1988	Sang & Goorkens (Mierlo)
1988, 1992	Landschotse Heide
1988	Soerendonks Goor
1988-1989, 1994	Plateaux & Lage Heide (Valkenswaard)
1988-1997	Strabrechtse Heide-Oost (Beuven & Starven)
1989	Percelen dal van Run en Keersop
1989	Buulderbroek (Budel)
1989, 1993	Keersopperbeemden (Dommelen)
1989-1997	Heerendonk (Nuenen)
1990, 1996	Leenderheide-Noord (Heeze)
1990	Warande (Helmond)
1990-1997	Nuenens Broek
1991	Oostelbeerse & Oirschotse Heide
1991	Neterselse Heide
1991	Grijze Steen (Netersel)
1991	Middengebied Eindhoven-Helmond
1991	Dommelbeemden Belgische grens tot Venbergse molen (Valkenswaard)
1991	Leenderbos, Groote Heide, Kranenveld, Soerendonks Goor, Putberg, Klaterspeel (Valkenswaard-Soerendonk)
1991, 1996	Patersgronden (Valkenswaard)
1991, 1993, 1996	Visvijvers Valkenswaard-Oost
1992/1993	Herbertusbossen (Kasteelbos Heeze)
1993-1997	Pastoorstweijer en Visvijvers Bergeijk
1994	De Hertgang (Esbeek)
1994	De Wielwaal, De Herdgang, Philips de Jongh Wandelpark & De Grote Beek (Eindhoven)
1994	Ringselvennen (Budel-Dorplein)
1995	Tangenten rondom Eindhoven
1995	't Heike (Dommelen)

Jaar/jaren	Gebied
1995-1997	Malpiebeemden-Zuid (Valkenswaard)
1996	De Ploeg e.o. (Bergeijk)
1996-1997	Hapertse Heide (Eersel)
1997	Het Schut (Bergeijk)
1997	Klotputten (Eindhoven)
1997	Malpiebeemden-Noord (Valkenswaard)
1997	Braakhuizense Heide

Meer ringers en meer ringen ¹⁹⁷³⁻⁹⁷

In de periode 1973-97 werden ruim 69.000 vogels in de Kempen geringd (figuur 43). Hiervan nam Jan Wouters er bijna 21.500 voor zijn rekening, Marinus van Aerle ruim 15.300 (na 1989 nog maar enkele), Bernard van Dooren bijna 12.600 (de laatste in 1988), Toon Bussers bijna 11.400, Door Lammers ruim 5.600 (de laatste in 1982), Jan van Dooren ruim 2.000 en Wil Beeren bijna 700.

Figuur 43. Ringlocaties in de periode 1973-1997 (data Vogeltrekstation).

Het gros van de geringde vogels betrof uiteraard algemene vogelsoorten, met als meest geringde soorten Spreeuw (5.624 ex geringd), Boerenwaluw (4.851), Kievit (4.769), Merel (4.133), Koolmees (3.190) en Pimpelmees (3.094). Heel bijzonder waren ringvangsten van Roodpootvalk (1), Grauwe Fitis (1), Bladkoning (1), Sperwergrasmus (2), Waterrietzanger (3), Taigaboomkruiper (1), Frater (1) en Dwerggors (1).

Over al dat ringwerk in de Kempen zijn, ondanks de enorme aantallen geringde vogels, maar weinig artikelen verschenen. Jan Wouters schreef over de ringresultaten van in kassen geringde Witte Kwikstaarten in de periode 1978-82 (Wouters et al. 2001) en over Sijzen in het vroege voorjaar van 1995 (Wouters 1996). In de periode 1975-93 werden op de Landschotse Heide 2.659 Regenwulpen door Bernard en Jan van Dooren gevangen en geringd, waarover een kwart eeuw na dato een artikel verscheen (Gerritsen & van Dooren 2024).

De laatste eierverzamelaar ^{t/m 1974}

Bernard van Dooren vond in de periode 1973-1977 ruim 200 legsels (van Dooren & Jansen 2018) waarvan hij er overigens maar enkele verzamelde, de laatste in 1974.

Provinciale bijeenkomsten ¹⁹⁷⁵⁻⁷⁶

Op 22 november 1975 werd een bijeenkomst gehouden voor alle vogelwerkgroepen en andere natuurstudiegroepen in de provincie Noord-Brabant, onder voorzitterschap van Ad Wittgen. Gesproken werd onder meer over de interesse om een nieuwe Avifauna van Noord-Brabant uit te brengen en over het belang van een uniform archiefsysteem. Een werkgroep zou dat laatste punt uitwerken (van Kessel 1976).

De tweede provinciale bijeenkomst was op 20 november 1976, maar voor zover ik weet is daar geen verslag van gemaakt. Beide bijeenkomsten leidden niet tot een bestendige coördinatie van werkgroepen, laat staan een uniform archiefsysteem en een nieuwe Avifauna.

IJsvogelonderzoek in Nederland ¹⁹⁷⁵⁻⁸¹

Peter Meininger, Robert Kwak en Tom Heijnen begonnen in 1975 een onderzoek naar de verspreiding en aantallen van de IJsvogel, met name als broedvogel.

Figuur 44. IJsvogelterritoria in 1975 (links) en 1976 (Heijnen 2022j). Geel = onzeker.

Tom liep in de periode 1975-81 heel wat beken in de Kempen af om nesten te zoeken. Samen met waarnemingen van anderen ontstond zo een redelijk goed beeld van IJsvogelterritoria (Heijnen 1981, 2022j, figuur 44).

Regenwulpen op Landschotse Heide ¹⁹⁷⁵⁻⁹³

In 2024 verscheen een interessant artikel over 2.659 Regenwulpen die in het voorjaar van 1975 t/m 1993 op de Landschotse Heide waren gevangen, gemeten en geringd door Bernardus en Jan van Dooren (Gerritsen & van Dooren 2024, figuur 45).

	2 ^e decade april 2 nd decade in April	3 ^e decade april 3 rd decade in April
vleugellengte gemiddeld wing length average	248.4 (N=177)	247.4 (N=417)
vleugellengte SD wing length SD	6.6	8.29
vleugellengte min-max wing length min-max	230-265	224-280
snavellengte gemiddeld bill length average	80.1 (N=179)	80.5 (N=410)
snavellengte SD bill length SD	5.75	4.91
snavellengte min-max bill length min-max	65-96	68-97
tarsus gemiddeld tarsus length average	60.3 (N=178)	59.3 (N=416)
tarsus SD tarsus length SD	3.1	3.77
tarsus min-max tarsus length min-max	50-68	49-69

Figuur 45. Enkele maten van 593 Regenwulpen die op de Landschotse Heide gevangen werden (Gerritsen & van Dooren 2024).

Er werden 62 (2.3%) Regenwulpen teruggevangen in een volgend voorjaar, wat laat zien dat ten minste een deel van de vogels trouw was aan de slaappleats. Vijf terugmeldingen waren van vogels uit de Finse broedgebieden, en één uit Rusland op 3.125 km. afstand van de Landschotse Heide. Ook waren er terugmeldingen uit Marokko en West-Afrikaanse landen zoals Guinea-Bissau, Sierra Leone en, de meest zuidelijke op 5.793 km. afstand, Gabon.

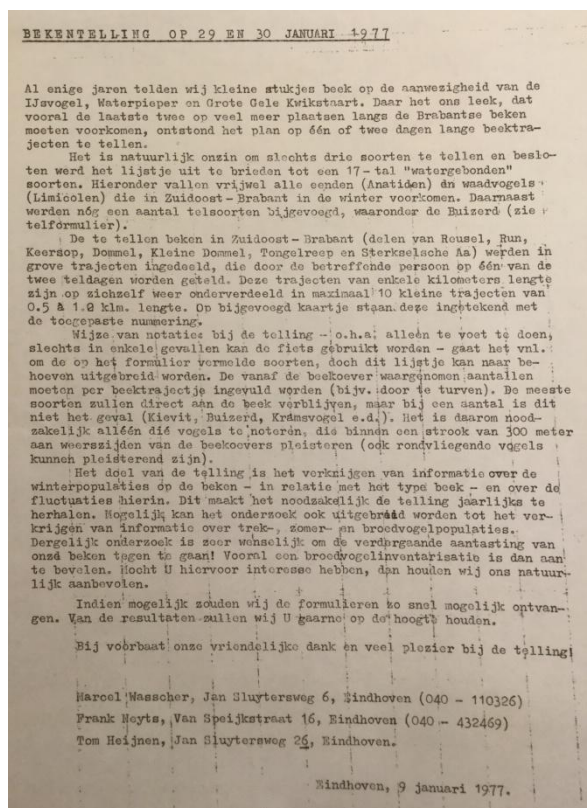
In het voorjaar van 1978 t/m 1981 werd regelmatig het aantal slapende Regenwulpen op de Landschotse Heide geteld. Dit leverde jaarmaxima op van 559 tot 1450 ex (Hilgers 1982).

De eerste waarnemingenarchieven ^{vanaf 1976}

VWG De Kempen begon, op initiatief van Lex Peeters en Tom Heijnen, in 1976 met het verzamelen van waarnemingen en tellingen in een aantal archieven. Die archieven waren destijds ‘van papier’ en bestonden uit ringbanden gevuld met geperforeerde vellen en tabbladen, en kaartenbakken met systeemkaarten. Er waren zes archieven: broedvogels, trekvogels, watervogels, bekendtellingen, winter- en trekvogels, en literatuuropgaven (Heijnen & Peeters 1979).

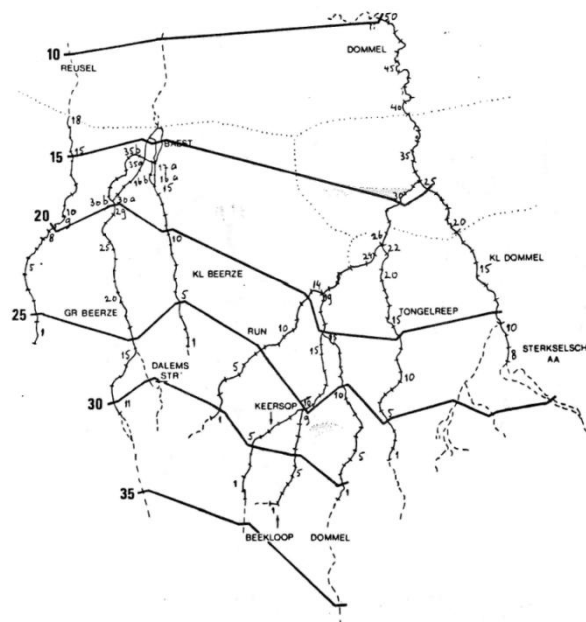
De eerste bekendtellingen 1976-80

In 1976 ontstond bij Marcel Wasscher, Tom Heijnen en Frank Neijts het plan om in de winter tellingen van vogels op en langs beken te houden. De aanleiding was hun nieuwsgierigheid naar het voorkomen van IJsvogel, Grote Gele Kwikstaart en Waterpieper in de winter (figuur 46). Tot de telsoorten behoorden 13 water- en/of oevergebonden soorten en 13 overige telsoorten.

Figuur 46. Uitnodiging om mee te doen aan de allereerste bekendtelling.

In de winters 1976/77 tot en met 1979/80 werden, onder coördinatie van Tom Heijnen en met hulp van vele vogelaars, 12 tellingen gehouden. Daarbij werd steeds 130-160 km. beek te voet geteld (figuur 47). De gegevens werden uitgewerkt door Tom en Hans Cornelissen, en Hans schreef er een uitgebreid artikel over (Cornelissen 1985).

Figuur 47. De onderzochte beken met trajecten en nummering. Punten waar beken een gelijke hoogte hebben zijn met elkaar verbonden, met links de hoogte in meters (Cornelissen 1985).

De beken en beekdalen bleken aanmerkelijk meer vogels te huisvesten dan vooraf bekend was. Maxima onder de 12 tellingen waren bijvoorbeeld: Dodaars 114, Wilde Eend 4.674, Wintertaling 667, Waterhoen

1.003, Meerkooet 332, Watersnip 67, Witgat 9, IJsvogel 12, Waterpieper 35, Grote Gele Kwikstaart 8, Patrijs 112, Kievit 1.850, Wulp 182 en Kramsvogel 3.362. Vooral strenge winters, als de vennen en afgravingen dichtvroren maar de beken nog niet, leverden flinke aantallen water- en oevergebonden vogels op.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	10a	11	13	14	15	16	TOTAAL
fuut	35	2															51
dodaars	1	1															3
bl.reiger	1																44
wilde eend	48	261	57	56	48	261	645	85	105	69	330	180	323	117	950	126	6.694
wintertaling	4		2		26	1	24	193		4	160	613	7	55	250		1.349
krakeend												28	28				57
smient												6	3				9
pijlstaart								3				2	2				7
sloboend		3						1				3	4				11
krooneend												1					1
kuifeend		216	2	12		195	29	39	10			3	2	1			516
tafeleend		48	3			112	30	10	123			310	66	26	86	77	1.372
brilduiker	3	4										4	7				18
gr. zeeëend	1																1
bergeend												4					4
rietgans						180						13			225		418
knobbelswaan													2			2	4
waterral												12					12
waterhoen	16	23	4	30		139	2	8	10	5		2					305
meerkooet	531	29	3			32	55	40	14	144	82	15	3				1.058
kievit																	1
wateramip													11				11
wulp	11							1							20		32
witgatje				1													1
silvermeeuw	2	112	1			3	2		81		39		2				243
kapmeeuw	152	813	37	22	7	64	30	33	17	15	150	24	38				1.742
stormmeeuw	25	34				1	3										103
ijsvogel												1					1
graspieper			2				5	2		9		18	1				37
witte kwikstaart	4						7	2		10						1	24
rietgors	1						1	9		3		2					16
bonte kraai						11	45	1		18		1			40		116
huizerd																	3
sperwer								2									3
rode wouw																	1
bl.kiekendief																	2
patrijs	13												1		1		13
houtamip																	1
putter	10																10
visziers	22																22

Figuur 48. Het eerste verslag van de plassentellingen (van Poppel 1977).

De eerste Brabantse plassentellingen ¹⁹⁷⁷⁻⁸²

Op initiatief en onder coördinatie van Ad van Poppel werden vanaf september 1977 in Midden- en Oost-Brabant maandelijks, van september t/m maart, watervogeltellingen (plassentellingen) gehouden. Er werd op zoveel mogelijk plassen, afgravingen en vennen geteld. De laatste telling in deze serie was in maart 1982. Van iedere telling werd een verslagje gemaakt (figuur 48) en over het seizoen 1981/82 verscheen een artikel (van Poppel 1982a).

Het was de eerste keer dat het voorkomen van watervogels in de Kempen buiten de broedtijd zo gedetailleerd in kaart werd gebracht.

Slapende Blauwe Kiekendieven ¹⁹⁷⁷⁻⁸²

Het was sinds tenminste oktober 1975 bekend dat er op de Cartierheide Blauwe Kiekendieven sliepen. In de winters 1977/78 tot en met 1982/83 telden Marco Bakermans, P. van Gils en Hans Cornelissen de slaapplaats op een systematische manier.

Het aantal slapers bedroeg gewoonlijk 1-5 vogels, met eind december 1978, tijdens een periode van strenge vorst, een maximum van 13 vogels waarvan 12♂ (Cornelissen 1987).

Verkeersslachtoffers ¹⁹⁷⁸

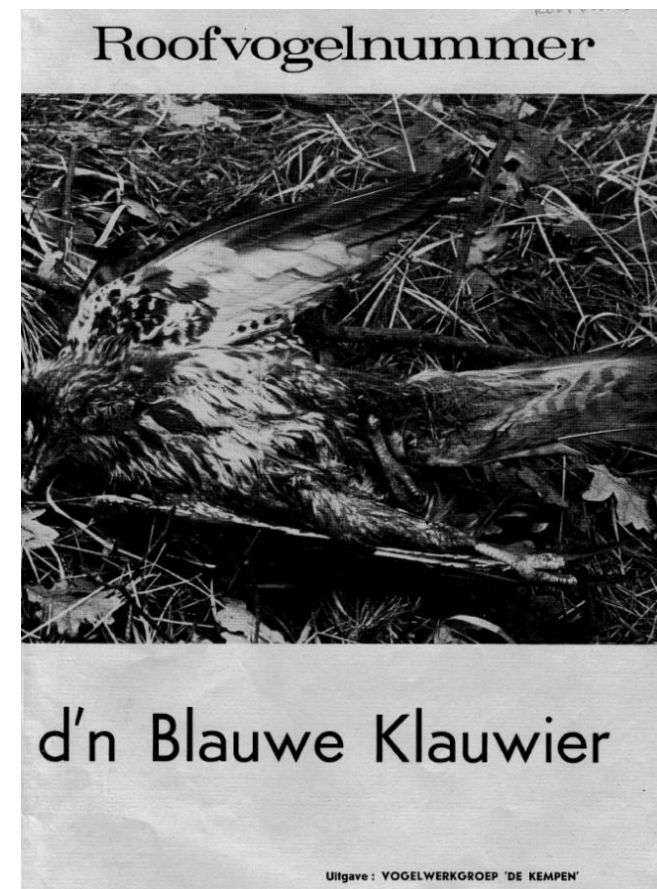
In het verleden was er in Nederland veel aandacht voor vogelslachtoffers onder het verkeer. In de Kempen is er uit die tijd maar één bescheiden onderzoek bekend, nl. langs de snelweg tussen Eindhoven-Noord en Son en Breugel in 1978 (van der Winden 1981). Daarna werden, voor zover mij bekend, in de Kempen geen systematische onderzoeken naar verkeersslachtoffers meer gedaan.

Roofvogelnummer ¹⁹⁷⁸

Eind 1978 gaf VWG De Kempen een zgn. roofvogelnummer van De Blauwe Klauwier uit (Aarts et al. (red.) 1978, figuur 49). Hierin werd de informatie over roofvogels in de Kempen (800 km²) van dat moment samengevat.

De kennis over aantallen territoria was naar huidige maatstaven zeer beperkt, niet alleen omdat er weinig naar roofvogels gezocht werd, maar ook omdat er - als gevolg van pesticidengebruik in de landbouw - gewoon heel weinig waren. Wat te denken van naar schatting 'slechts' 2-4 paar Wespindieven, 8-12 paar Haviken en 40-60 paar Buizerden medio jaren 1970... Vast onderschat maar ook een afspiegeling van hele lage aantallen.

In het Roofvogelnummer kwamen ook bedreigingen en roofvogeltrek aan bod.

Figuur 49. Omslag van het roofvogelnummer.

Brabantse Roekenkolonies ¹⁹⁷⁸⁻⁷⁹

Soortspecifieke broedvogeltellingen in de Kempen, of flinke delen van de Kempen, namen vanaf de jaren 1970 een vlucht. In 1978 (figuur 50) en 1979 telde Ad van Poppel alle Roekenkolonies in de provincie Noord-Brabant.

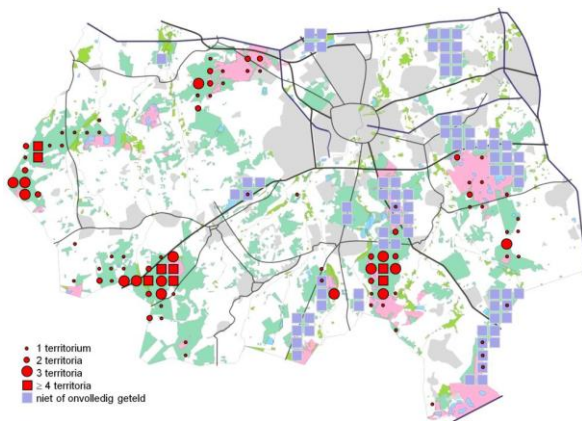

Figuur 50. Ligging van Roekenkolonies in Noord-Brabant in 1978 (van Poppel 1981).

In de Kempen leverde dat resp. 272 nesten in 6 kolonies en 206 nesten in 7 kolonies op (van Poppel 1981, 1983a).

Nachtzwaluwen en Ransuilen ¹⁹⁷⁸⁻⁸¹

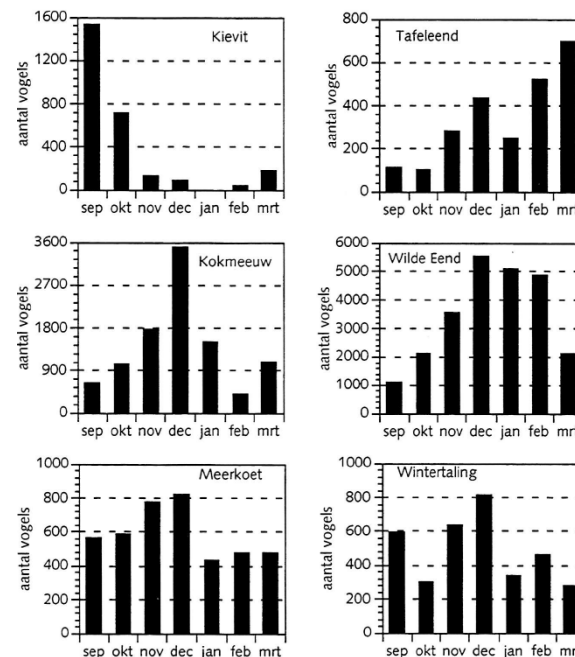
Leden van VWG De Kempen brachten in 1978-81 Nachtzwaluwen en Ransuiljongen in een deel van de Kempen in kaart (Sanders 1978, Heijnen 1982, 2025c, figuur 51).

Figuur 51. Nachtzwaluwterritoria per kilometerhok in 1978-1981 (Heijnen 2025c).

Slaapplaatstrouw Witte Kwikstaarten ¹⁹⁷⁸⁻⁸²

Jan Wouters† ringde in de periode 1978-82 in vijf kassen bij Reusel en Middelbeers in totaal 1.983 Witte Kwikstaarten. Hiervan werden er 47 teruggevangen in een volgend jaar. Dit gaf inzicht in de plaatstrouw van Witte Kwikken aan hun slaapplaats (Wouters et al. 2001).

Figuur 52. Gemiddeld aantal vogels per maand van de zes talrijke soorten op 25 plassen in de omgeving van Eindhoven tesamen (Lensink & van der Winden 1996).

Watervogels en vliegbasis Eindhoven ¹⁹⁷⁸⁻⁸²

De gegevens van de plassentellingen in en rond Eindhoven uit de seizoenen 1978/79

tot en met 1981/82 werden in opdracht van de Gemeente Eindhoven door Bureau Waardenburg uitgebreid geanalyseerd (Lensink & van der Winden 1996, figuur 52).

De aanleiding hiervoor was de beoogde aanleg van een waterplas in de stadsuitbreiding Meerhoven en de mogelijke risico's hiervan voor het vliegverkeer op de Vliegbasis Welschap.

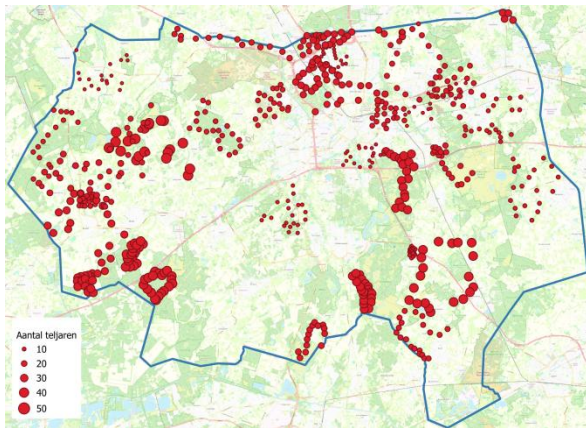
Winterse Rietganzen ¹⁹⁷⁸⁻⁸²

In de winters (december-februari) van 1978/79 tot en met 1983/84 werden door VWG Midden-Brabant de pleisterende Rietganzen in het gebied Netterselse Heide, Misperleindse Heide en Landschotse Heide met enige regelmaat geteld (Hilgers 1984). Het aantal vogels varieerde van 13 tot 341, wat naar huidige maatstaven hele lage aantallen zijn. Ik neem overigens aan dat het om Toendrarietganzen ging, al kwamen er uit die omgeving regelmatig niet meer te verifiëren meldingen van Taigarietganzen.

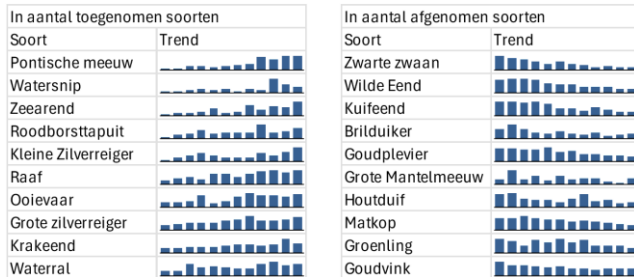
Punttransecttellingen (PTT) ^{vanaf 1978}

Het PTT-project werd door Sovon in 1978 gestart en loopt nog steeds. Het is ontworpen om op een laagdrempelige manier het verloop van algemenere vogels in de winter te volgen. Tellers volgen een vaste route met 20 telpunten per route en

tellen die eenmaal in de winter. In de Kempen komen redelijk wat routes en telpunten voor (figuur 53), al zijn er ook diverse ‘witte vlekken’, met name in de zone van Eersel naar Luyksgestel en langs de grens met Limburg.

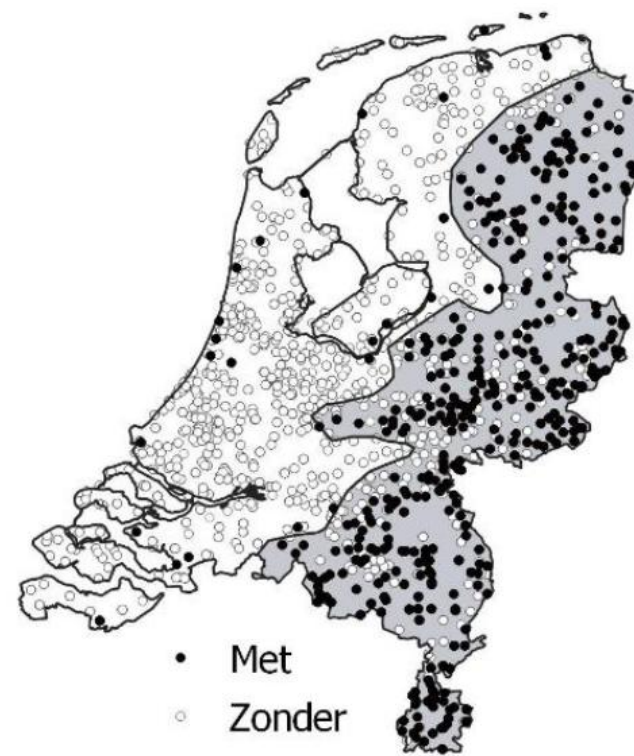

Figuur 53. PTT telpunten in de Kempen met aantal teljaren (Sovon).

Figuur 54. Soorten in het PTT die sinds 2012 het sterkst toenamen en het sterkst afnamen. Soorten zijn gerangschikt naar de mate van consistentie in toe- of afname (PTT nieuwsbrief december 2024).

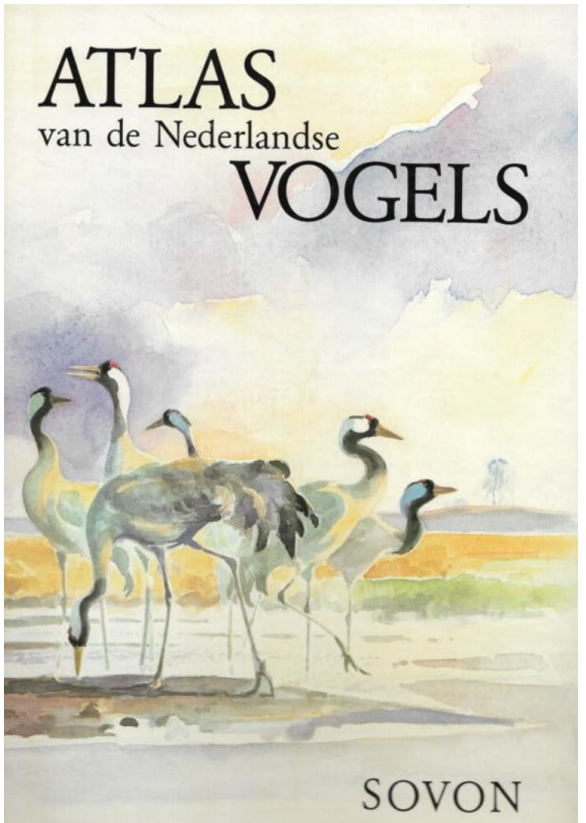
De PTT-tellingen bieden niet alleen inzicht in veranderingen in aantallen van jaar op jaar (figuur 54), maar ook in de winterverspreiding (figuur 55).

Figuur 55. PTT-routes met- en zonder Geelgorzen in de periode 1978-2023. Grijs = in dit deel werd 99,5% van het totale aantal vogels geteld (van Manen 2023).

Atlas van de Nederlandse vogels 1978-83
Aansluitend aan de eerste atlasperiode werd door SOVON een tweede atlasproject georganiseerd waarvoor het veldwerk liep

van najaar 1978 t/m voorjaar 1983 (Bekhuis et al. 1987, figuur 56).

Figuur 56. Omslag van de Atlas van de Nederlandse Vogels.

Van iedere maand van het jaar werden alle soorten per atlasblok in kaart gebracht. In onze regio (district Brabant-Oost) was eerst Tom Heijnen de coördinator en vanaf 1982 Jan van Diermen.

Enkele slaapplaatstellingen ¹⁹⁷⁹⁻⁸²

Op 11 september en 17 november 1977 werden op resp. 11 en 6 locaties de overnachtende vogels geteld. De telling op 11 september leverde aan slapers ca. 800 Wulpen, 1.400 Kokmeeuwen, 1.400 Boerenzwaluwen, 200 Huiszwaluwen, 170 Zwarte Kraaien en 620 Kauwen op. Bij de telling op 17 november ging het om ca. 950 Wulpen, 0 Kokmeeuwen, 3.900 Spreeuwen, 2.800 Zwarte Kraaien, 45 Bonte Kraaien, 1.800 Roeken en 7.100 Kauwen (Ornis).

Tellingen van slapende Wulpen op de slaapplaats Landschotse Heide resulteerden op 5 september 1980 in ruim 500 vogels, op 25 oktober 1980 ruim 600 en op 15 maart 1982 700 (van Kessel 1980, van Poppel 1982b).

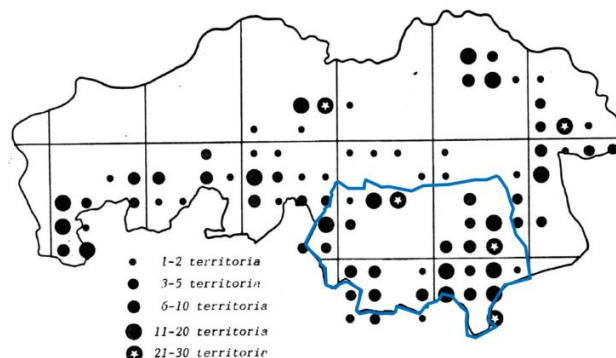
Dutch Birding Association ^{vanaf 1979}

In 1979 ontstond, als afsplitsing van de NOU, de Dutch Birding Association ofwel DBA (Saris 1999). In eerste instantie was er in de Kempen niet veel animo voor 'soorten-jagen', maar in de loop der tijd veranderde dat. De aandacht van 'soortenjagers' en DBA voor in Nederland zeldzame soorten zorgde voor een enorme kennistoename van veldkenmerken en geluiden. Voorheen zeldzaam geachte soorten bleken vaak aanmerkelijk vaker ons land aan te doen dan gedacht. Datzelfde gold ook voor de

Kempen. Door deze kennis zijn tellingen van vogels een stuk betrouwbaarder geworden.

Boomleeuweriken op de kaart ¹⁹⁸⁰⁻⁸⁴

Een aantal vogelaars was in de jaren 1980-84 tamelijk fanatiek in het opsporen van Boomleeuwerikterritoria in de Kempen (Post & Heijnen 1984). Aangevuld met broedvogelinventarisaties van gebieden leverde dit 185-205 territoria op (figuur 57). Het werkelijke aantal werd geschat op 215-280. Van zo'n 135 territoria was het habitat bekend: ca. 55% op kaalkappen en brandvlaktes, ca. 33% op heide, en de rest in stuifzand(bos) en op brede zandwegen.

Figuur 57. Boomleeuwerikterritoria in Noord-Brabant in 1980-84 (Post & Heijnen 1984). Blauwe lijn = Kempen.

Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse Vogelwerkgroepen (SOV) ¹⁹⁸⁰⁻⁸⁹

Een nieuwe poging voor het verkrijgen van een betere coördinatie van vogelwerkgroepen in Noord-Brabant werd onder-

nomen op 9 november 1979, maar nu werden alleen de Oost-Brabantse vogelwerkgroepen uitgenodigd. Na enkele vergaderingen werd besloten tot de oprichting van het Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse Vogelwerkgroepen. Onder Oost-Brabant werd globaal verstaan de provincie Noord-Brabant ten oosten van Tilburg. De bestuursleden van het eerste uur waren Sjef Benders, Tom Heijnen en Maarten Manders.

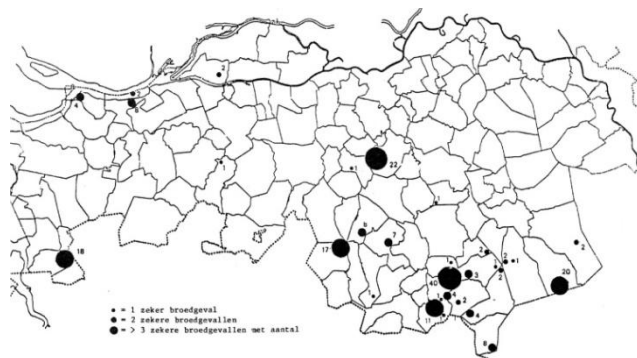
De doelen van het SOV waren als volgt: (1) verbeteren van de coördinatie tussen Oost-Brabantse vogelwerkgroepen en individuele vogelaars, (2) opzetten en stimuleren van activiteiten zoals vogelinventarisaties, (3) geven van publicatiemogelijkheden d.m.v. het uitgeven van een periodiek, (4) stimuleren van de interesse voor vogels en het plaatsen van vogelonderzoek in een breder kaders zoals relaties met het milieu, (5) actie voeren tegen bedreigingen van vogels en hun milieu, (6) bereiken van andere groeperingen en instanties.

De volgende vogelwerkgroepen en -wachten en personen sloten zich bij het SOV aan: Vogelwacht Uden, Vogel- en Natuurwacht 's-Hertogenbosch e.o., VWG Deurne, VWG IVN Valkenswaard, VWG De Kempen, Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant, de coördinator watervogeltellingen Midden- en Oost-

Brabant en de Sovon-coördinator van district Brabant-Oost. Ondanks 15 aangesloten werkgroepen ging het SOV in 1989 ter ziele.

Futen en eenden als broedvogel ¹⁹⁸¹

Ad van Poppel organiseerde in 1981 Brabantbrede SOV-tellingen van Dodaars, Geoorde Fuut, Fuut, Kuifeend en Tafeleend (van Poppel 1983c, 1986a, 1986b, 1984a, 1984b) en nam daarbij zelf heel wat gebieden voor zijn rekening. In de Kempen werden 65 territoria van de Dodaars geteld, 4-42 Futen, 117-149 Tafeleenden (figuur 58) en 43-63 Kuifeenden.

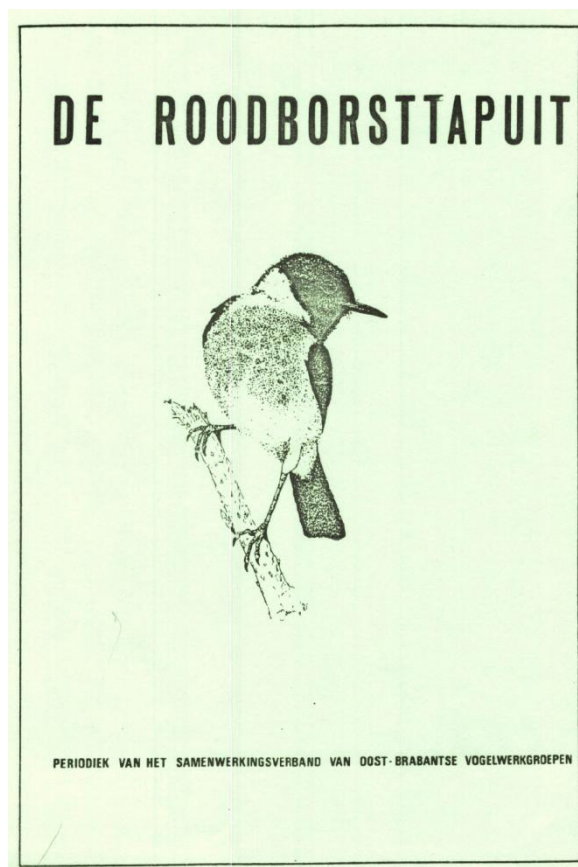

Figuur 58. Zekere broedgevallen van Tafeleenden in Noord-Brabant in 1981 (van Poppel 1984b).

De Roodborsttapuit ¹⁹⁸¹⁻⁸⁹

Doelstelling 3 van het SOV leidde tot het uitgeven van het tijdschrift 'De Roodborsttapuit' (figuur 59). Het eerste nummer verscheen in 1981 en het laatste nummer,

nummer 19, in 1989. Van de eerste nummers bestond de redactie uit Frank Neijts, Tom Heijnen en Loek Hilgers.

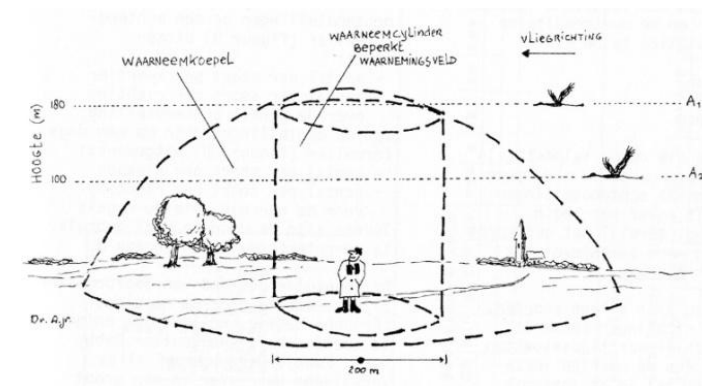

Figuur 59. Omslag van *De Roodborsttapuit*, periodiek van het SOV.

In 'De Roodborsttapuit' werden de nodige artikelen over vogels in de Kempen gepubliceerd. Complete nummers zijn te downloaden op de [website](http://www.vwg-kempen.nl) van VWG De Kempen en losse artikelen op Natuurtijdschriften.nl.

Trektellingen gestandaardiseerd ¹⁹⁸¹⁻¹⁹⁹³

Robert Kwak en Rob Lensink publiceerden in 1982 de gegevens van vogeltrektellingen op een telpost bij Arnhem (Kwak & Lensink 1983). Zij waren de eersten in Nederland die daarbij het tellen van vogeltrek en het uitwerken van de gegevens in hoge mate standaardiseerden (figuur 60).

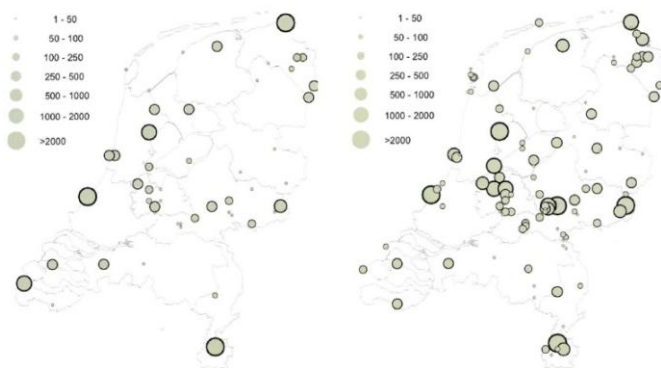

Figuur 60. Waarneemcirkel rond de telpost (Kwak & Lensink 1983).

In 1981 werd de Landelijke Werkgroep Vogeltrektellen (LWVT) opgericht, die overigens in 1993 ter ziele ging (van Dijk z.j.). Het werk van Robert Kwak en Rob Lensink vormde de basis van de standaardisatie van vogeltrektellen (LWVT 1985).

De resultaten van de LWVT vogeltrektellingen in Nederland over de jaren 1976 t/m 1993 werden samengevat in het boek 'Vogeltrek over Nederland' (Lensink et al. 2002). Daarin werden, bij gebrek aan tellingen, geen gegevens van de Kempen uit

het voorjaar en heel weinig gegevens uit het najaar verwerkt (figuur 61).

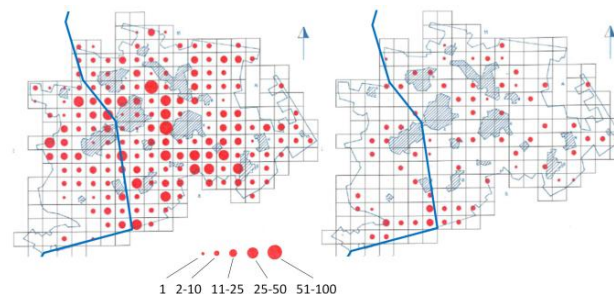

Figuur 61. Aantal getelde uren per telpost in voorjaar (links) en najaar (rechts) zoals verwerkt in het boek 'Vogeltrek over Nederland' (Lensink et al. 2002).

Wintervogeltellingen Peelregio ¹⁹⁸¹⁻²⁰¹²

VWG De Peel organiseerde heel wat wintervogeltellingen in de Peelstreek, waaronder ook het agrarisch gebied tussen Lierop, Someren en Diepenhoek dat overlapt met de Kempen.

Gepubliceerd zijn tellingen uit de winters (januari) van 1981/82 tot en met 2011/12 (Benders 1983, 1984, van Seggelen 2011a, 2011b, 2012). De tellingen laten soms grote veranderingen in de tijd zien in aantallen en verspreiding (figuur 62).

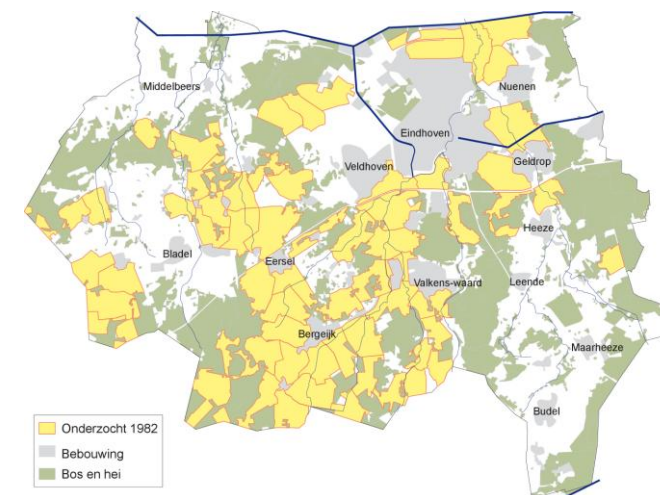
Figuur 62. Aantal Eksters in de Peelregio tijdens de wintervogeltelling 1984 (links) en 2004 (van Seggelen 2012, aangepast). Blauwe lijn = oostgrens van de Kempen.

Grootschalige broedvogelinventarisatie van agrarisch gebied ¹⁹⁸²

In 1982 werd ca. 21.000 ha (59 telgebieden) aan agrarische gebieden door VWG De Kempen onderzocht op een selectie van broedvogels (figuur 63). Hiervan werd 12.000 ha gedaan op verzoek van het toenmalige Streekorgaan Kempenland om te komen tot een overzicht van belangrijke weidevogelgebieden (Bakermans 1984).

Het was de eerste keer dat er zoveel gegevens verzameld werden over de broedvogels van graslanden, akkers en houtwallen, al was de bezoekenintensiteit in veel telgebieden gering. Enkele totalen over de 59 telgebieden: Kwartel 9, Scholekster 37, Kievit 1.055, Watersnip 1, Grutto 64, Wulp 70, Tureluur 5, Veldleeuwerik 438, Graspieper 145, Gele Kwikstaart 92, Roodborsttapuit 60, Grasmus 286, Ekster 130 en

Geelgors 144 territoria. Het waren lage aantallen voor zo'n groot gebied, wat te maken had met de intensieve landbouw en sterke ontwatering.

Figuur 63. Gebieden die bij het weidevogelonderzoek in 1982 werden onderzocht (archief Tom Heijnen).

Wat bezoekenintensiteit, soortselectie, afbakening telgebieden en methode betrof was dit onderzoek een belangrijke aanzet voor het onderzoek dat in 1983-87 door de provincie Noord-Brabant werd uitgevoerd.

Opnieuw een roofvogelnummer ¹⁹⁸²

Vier jaar na het eerste roofvogelnummer uit 1978 werd wederom een roofvogelboekje gemaakt, dit keer voor een tentoonstelling van VWG De Kempen en samengesteld door Frank Neijts (figuur 64).

Figuur 64. Omslag van *Roofvogels in de Kempen*.

Dit bood de mogelijkheid om schattingen van het aantal territoria te actualiseren aan de situatie rond 1981: 3-5 paar Wespendieven, 9-11 Bruine Kiekendieven, 25-50 Haviken, 50-75 Sperwers, 75-125 Buizerden, 200-300 Torenvalken en 30-45 paar Boomvalken. Ongetwijfeld onderschattingen maar de kennis over roofvogels nam wel gestaag toe.

Wintervogeltellingen SOV ¹⁹⁸²⁻⁸³

In de winter van 1979/80 organiseerde de Landelijke Werkgroep Stootvogeltellingen voor het eerst grootschalige wintertellingen van roofvogels in Nederland (van den Berg et al. 1980). In navolging hiervan organiseerde het SOV, met als coördinator Ad van Poppel, in januari 1982 voor het eerst een wintervogeltelling in Noord-Brabant. Er werd ca. 1600 km² aan open (voornamelijk agrarisch) gebied geteld (van Poppel 1983b), waarvan ca 380 km² in de Kempen. Bij vervolgtellingen in de Kempen in november/december 1982 en januari 1983 werd resp. zo'n 295 en 215 km² geteld (Ornis).

De drie tellingen leverden een ongekend inzicht op in voorkomen en verspreiding van vogelsoorten van het agrarisch gebied in de winter. Wat te denken van deze aantallen in januari 1982 in de Kempen: 11 Blauwe Kiekendieven, 325 Buizerden, 9 Smellekens, 190 Patrijzen (uiteraard zwaar onderteld), 1.140 Stormmeeuwen, 26.000 Houtduiven, 2.650 Eksters, 18.300 Roeken en ... slechts 1 Putter.

Avifaunaonderzoek Midden- en Oost-Brabant (eerste provinciale kartering) ¹⁹⁸³⁻⁸⁷

Tom Heijnen werd in 1982 aangesteld als eerste ornitholoog bij de Provincie Noord-Brabant om de zgn. Avifaunakartering Midden- en Oost-Brabant op te zetten en uit

te voeren. In de loop der jaren waren ook anderen via de provincie bij het onderzoek betrokken, zoals Frans Post, Jan van der Winden, Victor Retel Helmrich, Jan van Diermen, Gerard van Gool, Jan Paul Ongenaet, Wiel Poelmans en Simon Teerink.

Het veldwerk aan broedvogels werd gedaan in de periode 1983 t/m 1987 en was beperkt tot de agrarische gebieden (figuur 65). De schaarsere soorten werden in kaart gebracht terwijl de algemenere soorten per kilometerhok en per afwijkend biotooptype (later bijzonder landschapselement genoemd) op aanwezigheid werden geturfd. De bezoekfrequentie en -intensiteit was naar huidige maatstaven laag.

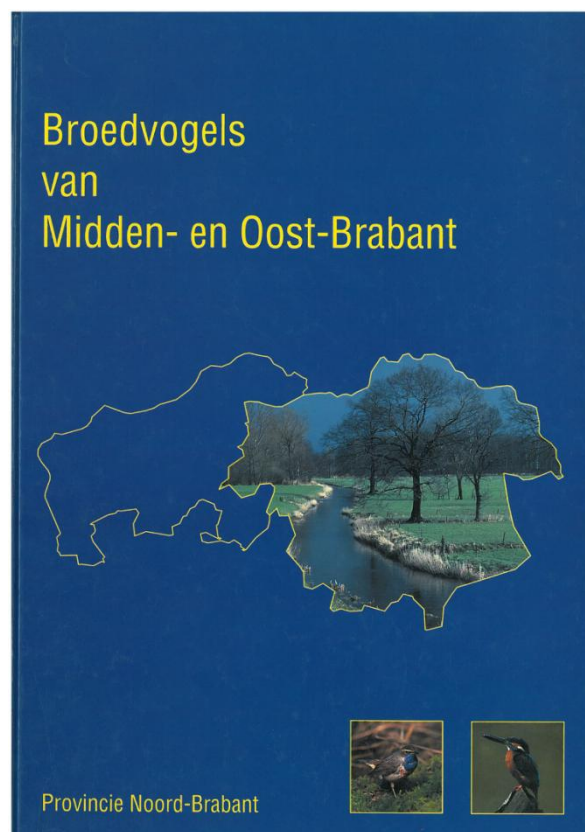

Figuur 65. Telgebieden (wit) in de Kempen zoals gehanteerd bij de Avifaunakartering Midden- en Oost-Brabant. Grijs = niet-agrarisch = niet geteld.

Veel veldwerk werd door vrijwillige vogelaars gedaan, o.a. via samenwerking

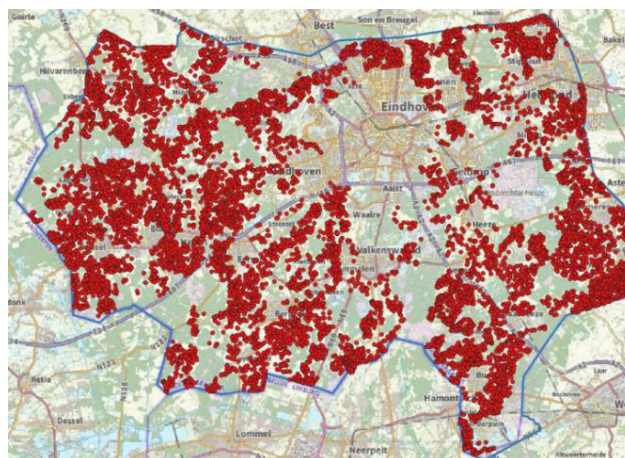
met het SOV. In diverse uithoeken van het gebied werden inventarisatieweekenden georganiseerd.

In 1985 werd tussen de Provinciale Planologische Dienst van de provincie Noord-Brabant en het SOV een overeenkomst gesloten over het gebruik van gegevens die voor het Avifaunaonderzoek verzameld zijn (Roodborsttapuit 5(1): 9-11).

Figuur 66. Omslag van de Broedvogels van Midden- en Oost-Brabant.

Tussentijds verscheen een uitgebreide rapportage (Heijnen et al. 1986). Het eindresultaat werd pas 10 jaar na afloop van het onderzoek gepubliceerd (Poelmans & van Diermen 1997, figuur 66). De gegevens van de soorten die werden ingetekend zijn digitaal beschikbaar in twee bestanden: [vervaagde broedgevallen](#) (locaties roofvogels) en alle [overige broedgevallen \(territoria\)](#) (figuur 67). De gegevens uit de periode 1983-87 zijn daarbij overigens allemaal onder het jaar 1985 geregistreerd.

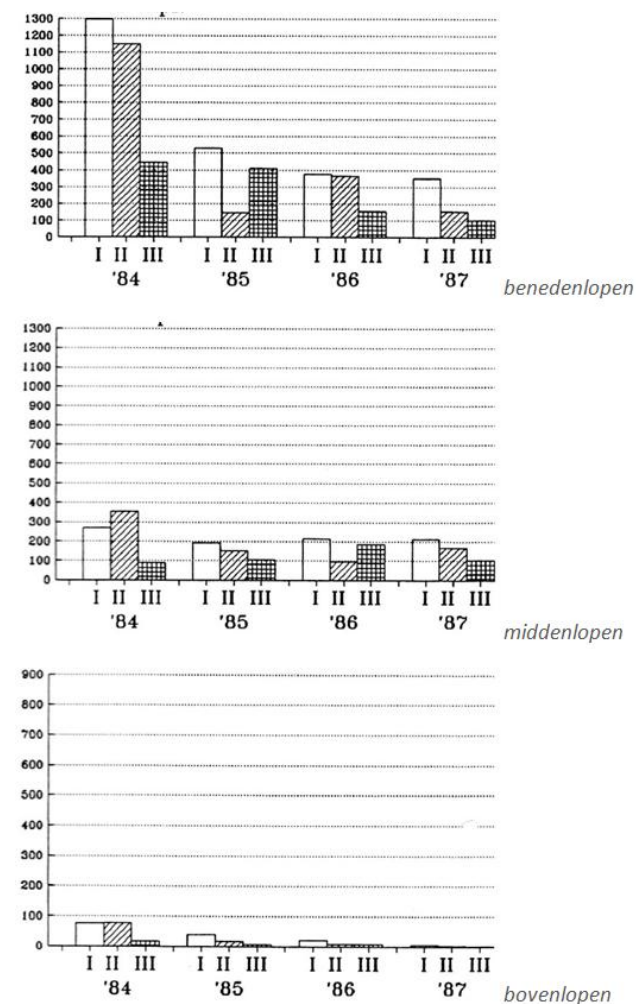

Figuur 67. Territoria in de Kempen van gekarteerde soorten bij de Avifaunakartering midden en oost Brabant 1983-87 (data [Georegister Provincie Noord-Brabant](#)).

Bekentellingen SOV ¹⁹⁸³⁻⁸⁸

Het SOV organiseerde in de seizoenen 1983/84 tot en met 1987/88 bekendtellingen in oostelijk Noord-Brabant (figuur 63). Peer

Busink en Guus Nas namen het op zich om de enorme berg aan ingevulde telformulieren uit te werken in een lijvig rapport (Busink & Nas 1996, figuur 68).

Figuur 68. Geteld aantal Waterhoenen per telling, uitgesplitst naar boven-, midden- en benedenlopen van stroomgebied de Dommel (Busink & Nas 1996).

Patrijzen per kilometerhok 1984-86

Op initiatief van het SOV werd in 1984-86 een broedvogelinventarisatie van de Patrijs in agrarisch gebied uitgevoerd. De soort ging toen al sterk achteruit en het doel was om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van verspreiding en aantallen. Dit werd gedaan door het aantal territoria in verspreid liggende kilometerhokken te tellen; deze waren 'naar eigen keuze' (Bankers et al. 1985, van Asseldonk 1993) en dus geen aselechte steekproef.

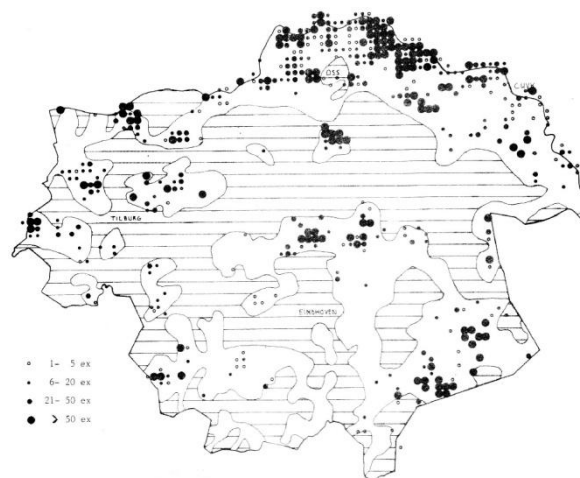
VWG De Peel onderzocht de Patrijs in 1984 t/m 1986 (Bankers et al. 1985, 1986, 1987). In die jaren werden resp. 23, 20 en 20 kilometerhokken onderzocht en dat leverde elk jaar 34 territoria op. Een deel van de kilometerhokken lag in de Kempen.

VWG De Kempen telde in 1986 16 kilometerhokken, vooral in de omgeving van Hapert. Dat leverde 57 territoria op (van Asseldonk 1986).

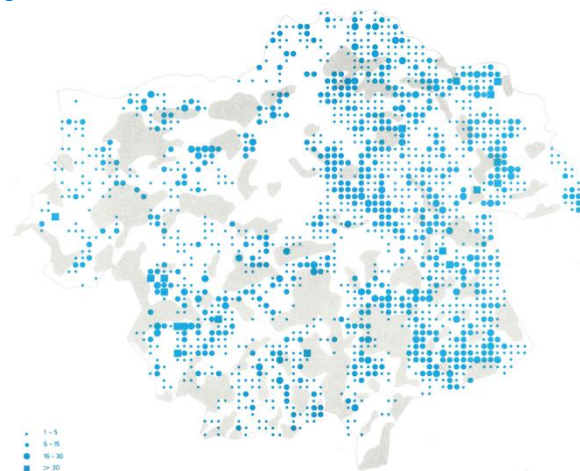
Wintervogeltellingen 1984-86

In januari 1984, 1985 en 1986 werden wederom wintervogeltellingen gehouden, dit keer georganiseerd door de Provincie Noord-Brabant, als onderdeel van de Avifaunakartering Noord-Brabant, in samenwerking met het SOV. Grote delen van Oost-Brabant werden geteld en de

resultaten werden deels gepubliceerd (van der Winden & Heijnen 1986, Heijnen et al. 1986; figuren 69 en 70).

Figuur 69. Stormmeeuwen per kilometerhok in Noord-Brabant tijdens de wintervogeltelling in januari 1984 (van der Winden & Heijnen 1986). Gearceerd = niet geteld.

Figuur 70. Eksters per kilometerhok in Noord-Brabant tijdens de wintervogeltelling in januari 1985 (Heijnen 1986). Grijs = niet-agrarisch gebied.

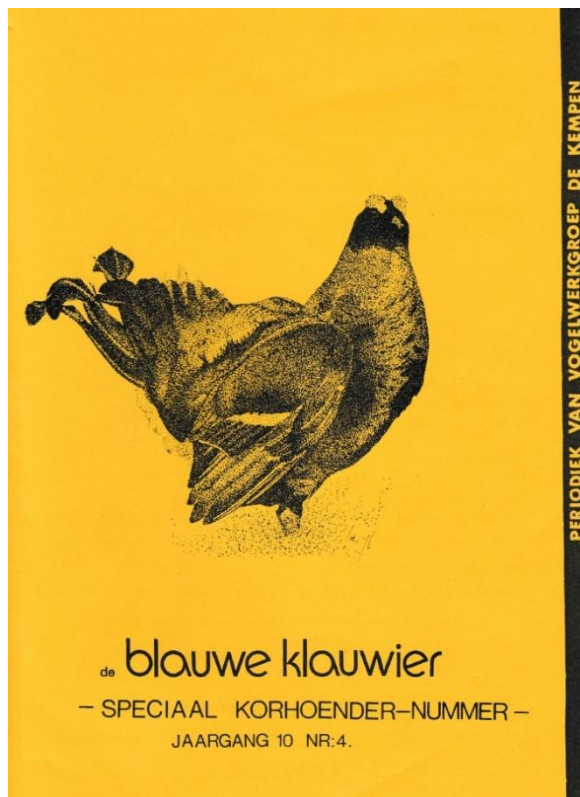
In de Kempen werd behoorlijk wat agrarisch gebied geteld: in januari 1984, 1985 en 1986 resp. 320 km², 373 km² en 258 km². Dat leverde flink wat aantallen vogels op en bij diverse soorten werden negatieve trends zichtbaar (ook bij correctie voor getelde oppervlakten), zoals bij Torenvalk, Ekster, Roek en Bonte Kraai (tabel 23).

Tabel 3. Geteld aantal wintervogels in de Kempen in januari 1984, 1985 en 1986 (data: Ornis).

Soort	1984	1985	1986
Blauwe Reiger	60	49	48
Blauwe Kiekendief	4	8	4
Havik	3	5	5
Sperwer	20	33	33
Buizerd	148	189	118
Torenvalk	57	27	18
Smelleken	1	1	1
Patrijs	137	520	163
Kievit	114	90	25
Kokmeeuw	5.030	2.001	4455
Stormmeeuw	635	383	558
Zilvermeeuw	387	45	146
Ekster	2.444	1.868	1.789
Kauw	6.398	4.812	5.830
Roek	10.907	8.014	5.702
Zwarte Kraai	4.138	4.108	4.078
Bonte Kraai	149	180	9

Korhoedernummer 1984

In 1984 werd een speciaal Korhoedernummer van De Blauwe Klauwier uitgebracht (Peeters (red). 1984, figuur 71). Alle bekende gegevens werd per gebied samengevat. Hoewel het nog 10 jaar zou

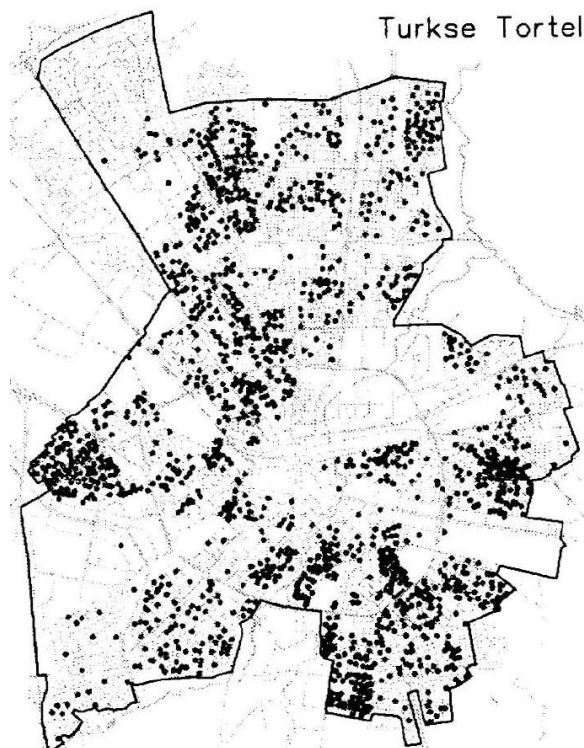
Figuur 71. Omslag van het Korhoendernummer.

duren tot de soort definitief uit de Kempen verdwenen was, was de situatie anno 1984 al slecht en in veel gebieden 'hopeloos'. Topgebied was de Oirschotse Heide met meer dan 20 (maximaal 25) hanen in de periode 1976-79.

Broedvogels van de stad Eindhoven ¹⁹⁸⁴⁻⁹⁰

In de winter van 1983/84 ontstond bij Willem Veenhuizen en Pierre Maréchal het plan om de stad Eindhoven op broedvogels

te inventariseren: welke soorten komen waar en in welke aantallen in de stad voor. Binnen VWG De Kempen werd de Stadsvogelprojectgroep opgericht die de plannen uitwerkte en de inventarisaties in goede banen leidde. Bijna 4.000 ha. stad werd in de periode 1984 tot en met 1990 onderzocht (Maréchal & Veenhuizen 1997).

Figuur 72. Turkse Tortelterritoria in de stad Eindhoven in 1984-90 (Maréchal & Veenhuizen 1997).

Door deze inventarisatie werd voor de eerste keer in de Kempen inzicht opgedaan over het voorkomen van broedvogels in het

stedelijk milieu. Wat te denken van 466 territoria van Kauwen, 829 Houtduiven, 1.629 Turkse Tortels (figuur 72), 1.869 Heggenmussen, 5.386 Merels, en naar schatting 5-800 Gierzwaluwen en meer dan 7.500 Huismussen.

Plassentellingen SOV ¹⁹⁸⁴⁻¹⁹⁹⁸

Nadat de eerste uitgebreide serie watervogeltellingen in maart 1982 stopte, werden door het SOV niet alleen bekendtellingen maar ook plassentellingen georganiseerd. Die vonden plaats in de seizoenen 1983/84 en 1984/85 (en een deel van de plassen ook in 1985/86 tot en met 1987/88) en de seizoenen 1996/97 en 1997/98 (Busink & Nas 1996, 2004).

Huiszwaluwen in steden en dorpen ^{vanaf 1984}

Op initiatief van Willem Veenhuizen werden nestelende Huiszwaluwen vanaf 1984 niet alleen in de stad Eindhoven geteld, maar ook in een aantal dorpen en aan losse huizen of gebouwen (Veenhuizen 1999), hoofdzakelijk in de westelijke helft van de Kempen. Bij het vertrek van Willem naar Breda nam Wim Deebe in 2002 de coördinatie over (Deebe 2002).

In de oostelijke Kempen, zoals Aarle-Rixtel, Stiphout en Someren, was VWG De Peel actief met het volgen van Huiszwaluwen,

onder meer in 1985 t/m 1987 en 2007 t/m 2010 (Vereijken 1986, 1987, van Zanten & van Zanten 2007, 2008, 2010).

In de westelijke Kempen, zoals in en om Biest-Houtakker en Diessen, telde VWG Midden-Brabant de Huiszwaluwen in 1991-93 en 2008-22 (van der Kaa 1993, van Rijsewijk 2002, van Gestel 2020, 2022).

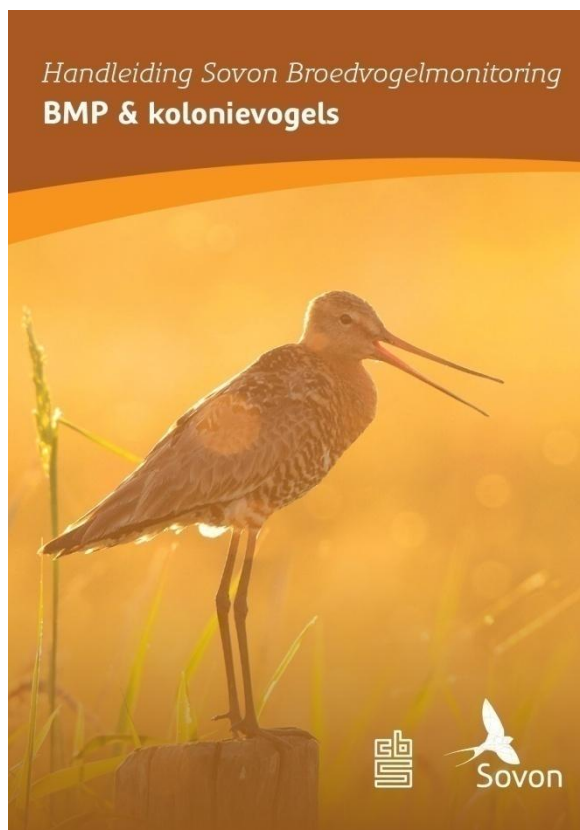
Broedvogel monitoring project (BMP) ^{vanaf 1984}

Het Nederlandse BMP was geïnspireerd op de Engelse [Common Bird Census](#) en startte in 1982. De CBC begon overigens al in 1962! Er zijn tegenwoordig [vier varianten](#) op het BMP.

Met BMP-A worden algemene soorten geteld in gebieden (plots) van 10-250 ha. gedurende 7-12 bezoeken. Dit is de variant waarmee het BMP in 1984 van start ging. Met BMP-B worden landelijk schaarsere soorten geteld in plots van 30-300 ha. gedurende 6-10 bezoeken. BMP-Z/E is er voor het tellen van zeldzame of enkele soorten in plots van 30-1.000 ha., BMP-W voor het tellen van weidevogels, en tot slot BMP-R voor het tellen van de dagroofvogels in plots van minstens 500 ha. Overigens is tegenwoordig het onderscheid minder belangrijk geworden omdat per kartering

kan worden aangegeven welke soorten zijn geteld.

Het BMP wordt uitgevoerd m.b.v. de uitgebreide territoriumkartering die zowel standaarden voor veldwerk als uitwerking voorschrijft (zie [handleiding](#), figuur 73). Tegenwoordig worden de gegevens in het veld meteen ingevoerd in de app [Avimap](#).

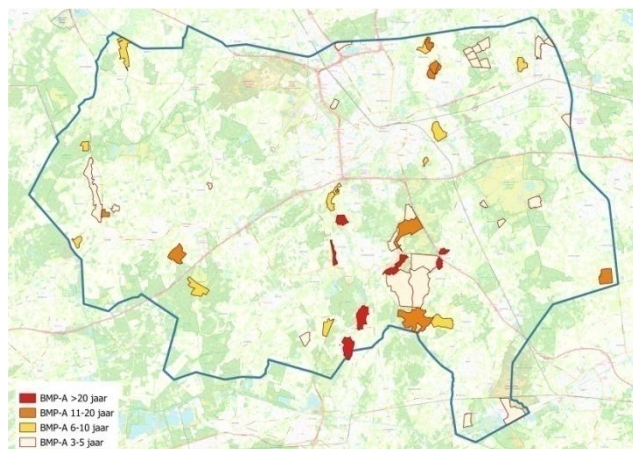

Figuur 73. Omslag van de meest recente Sovon handleiding voor broedvogelmonitoring.

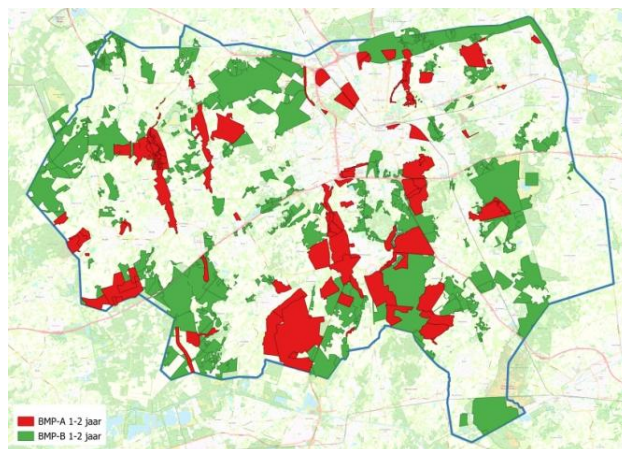
Na afloop van het seizoen (desgewenst ook tussendoor) worden de gegevens on-line, met een druk op de knop, door [Autocluster](#) geïnterpreteerd. Daarna zijn de aantallen territoria per soort bekend en kunnen verspreidingskaarten worden geproduceerd, van zowel afzonderlijke soorten als ecologische soortgroepen en Rode Lijstsoorten.

Wat verwarrend is, is dat nogal wat vogelaars het BMP als project (met de vier varianten) en het BMP als methode door elkaar heen gebruiken. Zo wordt bij veel eenmalige inventarisaties gemeld dat de *BMP-methode* (vaak beschreven als 'inventarisatie volgens het BMP') werd gebruikt, terwijl een eenmalige inventarisatie uiteraard niet voldoet aan de vereisten van *monitoring* waarbij inventarisaties van hetzelfde plot over meerdere jaren plaatsvinden. En ook inventarisaties waarbij niet voldaan wordt aan het vereiste aantal bezoeken, krijgen vaak het stempel 'volgens BMP' mee.

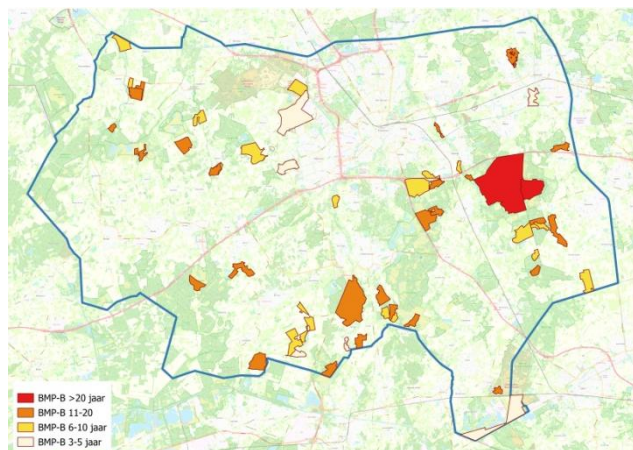
In de beginjaren waren er in de Kempen maar enkele BMP-A en BMP-B plots. Dat nam langzaam toe, maar het aantal plots dat gedurende een lange periode werd geteld was en is gering (figuren 74 en 75). Het aantal plots dat gedurende 1 of 2 jaar volgens de *BMP-methode* werd geteld, is heel wat indrukwekkender (figuur 76).

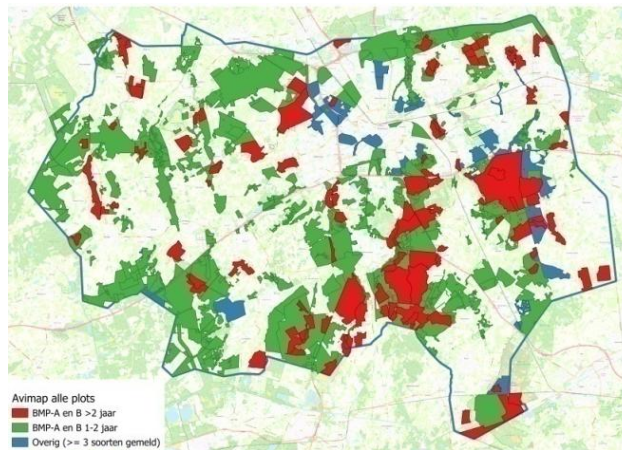
Figuur 74. Ligging van de BMP-A plots in de Kempen die tenminste 3 jaar zijn geteld, onderverdeeld naar aantal teljaren (niet per se aaneensluitend) (data Sovon).

Figuur 76. Ligging van telgebieden die gedurende 1 of 2 jaar volgens de BMP-methode zijn geteld, onderverdeeld naar alle soorten ('BMP-A') en schaarsere soorten ('BMP-B'), voor zover in Avimap geregistreerd (data Sovon).

Figuur 75. Ligging van de BMP-B plots in de Kempen die tenminste 3 jaar zijn geteld, onderverdeeld naar aantal (niet per se aaneensluitende) teljaren (data Sovon).

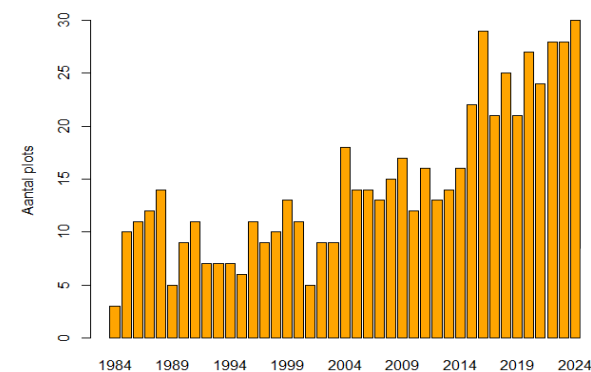

Figuur 77. Ligging van alle BMP-A/B telgebieden (onderverdeeld naar 1-2 of meer dan 2 jaren geteld) plus alle overige telgebieden (met minstens 3 geregistreerde broedvogelsoorten) vanaf 1984, voor zover in Avimap geregistreerd (data Sovon).

De kaart met alle getelde plots van 1984 tot en met 2025, ongeacht inventarisatiemethode en getelde soorten (figuur 77), laat zien dat een groot aantal bossen en natuurgebieden minstens één keer werd geteld.

Het merendeel van de agrarische gronden lijkt volgens figuur 71 niet te zijn onderzocht, maar dat is een vertekend beeld omdat de grootschalige provinciale avifaunakarteringen niet in Avimap staan. Ook de gegevens van de stad Eindhoven uit 1984-90 ontbreken in de Avimap-database.

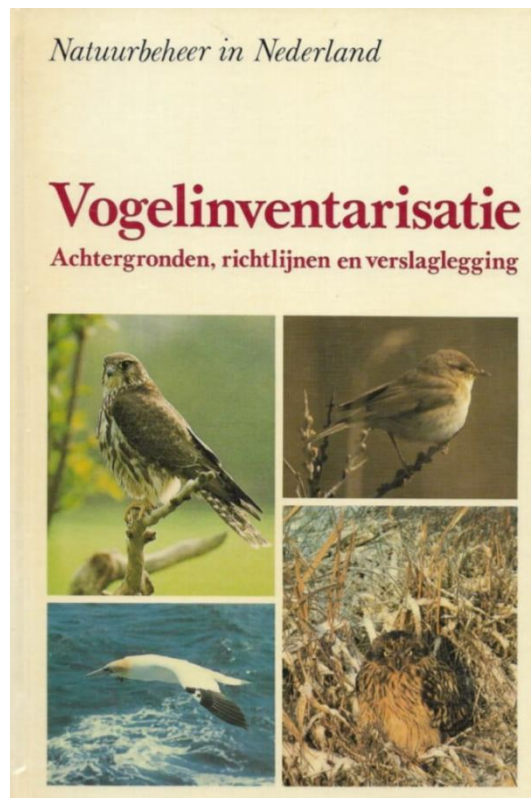
Het totaal aantal in Avimap geregistreerde plots dat jaarlijks volgens de BMP-methode werd geteld, nam in de loop van de tijd flink toe (figuur 78).

Figuur 78. Aantal plots per jaar in de Kempen in de periode 1984-2024 dat volgens de BMP-methode op alle soorten ('BMP-A') is geteld, voor zover in Avimap geregistreerd (data Sovon, grafiek Henk Sierdsema).

Handboek vogelinventarisatie ¹⁹⁸⁵

In 1985 verscheen het handboek Vogel-inventarisatie (Hustings et al. 1985, figuur 79), een mijlpaal in het systematisch vogel-onderzoek. Voor het eerst waren richtlijnen voor broedvogelonderzoek, voor zowel het veldwerk als het interpreteren en weergegeven van de resultaten, gebaseerd op trefkansonderzoek. Harde soortspecifieke datumgrenzen en fusieafstanden moesten echter nog uitgevonden worden.

Figuur 79. Omslag van het handboek Vogelinventarisatie.

Het boek bevat daarnaast ook een overzicht en richtlijnen voor andere vormen van vogelonderzoek, zoals punt- en transect-tellingen, gebiedstellingen van niet-broedvogels, slaapplaatstellingen en vogel-trekonderzoek. Het handboek is [hier](#) te downloaden.

Waarnemingkaart SOV ¹⁹⁸⁵⁻⁸⁹

In 1985 werd door het SOV een waarnemingkaart ontworpen die geschikt was om te automatiseren (Heijnen 1985, figuur 80).

Figuur 80. Voorzijde van de SOV waarnemingkaart.

In december 1985 werd tussen het SOV en Staatsbosbeheer een samenwerkings-overeenkomst afgesloten waarbij SBB ging zorgen voor de productie van waarneming-kaarten en handleidingen, en ook voor het verpensen van de kaarten (Roodborsttapuit 5(1): 6-8).

Het verpensen van de duizenden kaarten gebeurde uiteindelijk door het Biogeo-grafisch Informatiecentrum (BIC) dat uit het Natuurwetenschappelijk Archief van SBB voortkwam. Tom Heijnen leverde aan het BIC diverse in Fortran geschreven computer-programma's waarmee de gegevens gecontroleerd en afgedrukt konden worden. Het verpensen eindigde toen het SOV in 1989 ophield te bestaan. Het BIC werd in september 1994 opgeheven en de digitale bestanden zijn daarbij verloren gegaan.

Bijzondere Soorten Project (BSP) ¹⁹⁸⁵⁻²⁰²³

Het BSP (later BSP broedvogels genoemd, om het te onderscheiden van het BSP niet-broedvogels dat in 1990 van start ging) was een Sovon-project dat begon in 1985. Het was gericht op het tellen van bijzondere broedvogelsoorten: de schaarse/zeldzame soorten en kolonievogels. Dit werd gedaan per kwartblok van 2,5x2,5 km.

Coördinatie in district Brabant-Oost was eerst in handen van Ernest van Asseldonk (van Asseldonk 1987, 1988) en daarna Wil Beeren (Beeren 1995). In de Kempen werden in de beginjaren redelijk wat gebieden en kwartblokken op BSP-soorten onderzocht, maar later werd dat minder (Beeren 1995).

Het BSP broedvogels onderging in de loop van de tijd diverse wijzigingen. In 1996 werd het BSP broedvogels geplitst in een BSP voor kolonievogels, een BSP voor zeldzame soorten en een BSP voor schaarse soorten, elk met een eigen opzet en formulier (van Dijk 1995). In 2023 stopte het BSP. Het BSP voor schaarse vogels werd BMP-B en voor de kolonievogels en zeldzame broedvogels werd dat het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB).

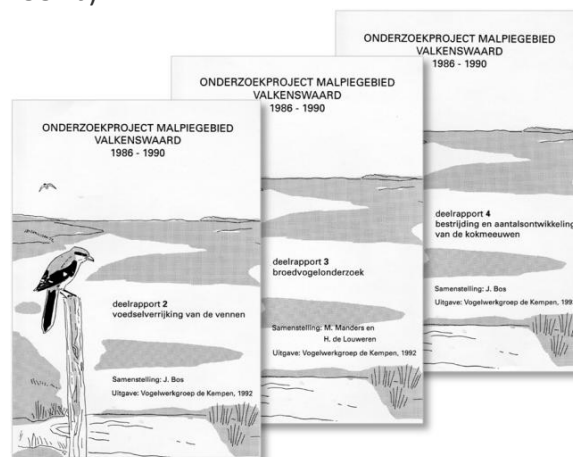
Broedbiologie van de Fuut 1986-88

In 1986-88 werd een wetenschappelijke studie gedaan naar de broedbiologie van Futen op de visvijvers van Valkenswaard (Ulenaers & Dhondt 1990, 1994, Ulenaers & van Vessem 1994, Ulenaers et al. 1992). Destijds werd het gebied door de Organisatie voor Binnenvisserij voor het kweken van vissen gebruikt (en mochten er Futen geschoten worden...). Onderzocht werden fenologie, habitatkeuze, reproductie, foeragegedrag in relatie tot voedselaanbod, en kuikensterfte. Ook werd de invloed van Futen op de vispopulaties van viskweekvijvers onderzocht. Die invloed bleek marginaal te zijn.

Malpieproject 1986-1990

In de periode 1986 tot en met 1990 deed VWG De Kempen onder coördinatie van Jack

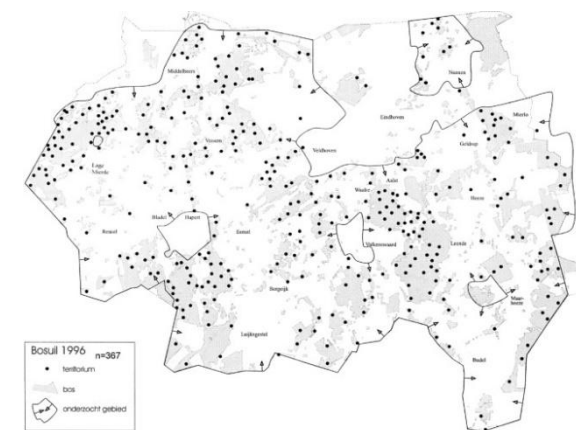
Bos onderzoek naar de vraag of de kolonie Kokmeeuwen overlast veroorzaakte op de vennen van de Malpie. Over het onderzoek verschenen diverse rapporten (figuur 81), waaronder over voedselverrijking (Bos 1992a), broedvogels (Manders & de Louweren 1992) en bestrijding en aantalsontwikkeling van de Kokmeeuwen (Bos 1992b).

Figuur 81. Rapporten van het Malpieproject.

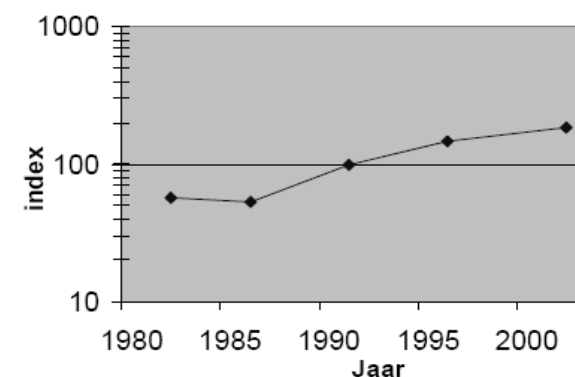
Toename van Bosuilen in kaart 1986-2002

Pieter Wouters nam het initiatief, en deed ook de coördinatie, om in de Kempen in 1986 de territoria van Bosuilen in kaart te brengen (Wouters 1987). De inventarisatie werd in 1991, 1996 en 2002 herhaald. In 1986 werd ca 320 km² onderzocht, in 1991 500 km², in 1996 704 km² en in 2002 716 km² (Wouters 1992, 1997, 2005b, figuur 82).

Figuur 82. Bosuilterritoria in 1996 (Wouters 1996). Omljnd = onderzocht gebied, grijs= bos.

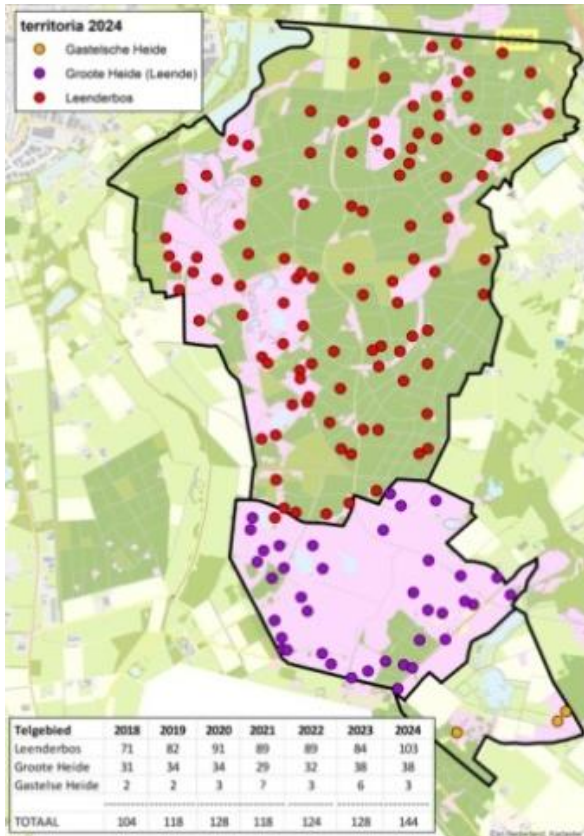
De spectaculaire toename van de Bosuil in de Kempen is goed gedocumenteerd. Door steeds gebieden met elkaar te vergelijken die in twee opeenvolgende teljaren werden onderzocht, kon een index berekend worden waaruit bleek dat de soort ook na 1996 nog toenam (Wouters 2005b, figuur 83).

Figuur 83. Index van het verloop van de Bosuilstand in een aantal gebieden in de Kempen in de periode 1986-2002 (Wouters 2005b). 1991 = 100, y-as heeft logaritmische schaal.

Nachtzwaluwen in het Leenderbos 1987

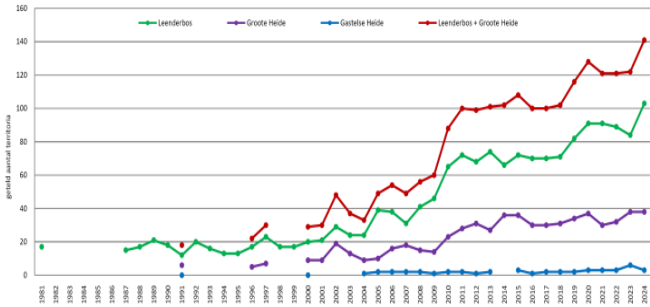
In het Leenderbos werden vanaf 1987 Nachtzwaluwen geteld en in het jaar 2000 werden de Groote Heide en Gastelse Heide daaraan toegevoegd (figuur 84).

Figuur 84. Nachtzwaluwterritoria in Leenderbos, Groote Heide en Gastelse Heide in 2024 (Heijnen & Sierdsema 2025).

De tellingen werden gecoördineerd door Tom Heijnen (1987-1993), Hans Hermans (1994-1999), Peter Zomer (2000-2003),

Mark Sloendregt en Piet van der Krieken (2004-2005), Mark bijgestaan door Henk Sierdsema (2006-2024) (Heijnen & Sierdsema 2025) en Toine Kuiper bijgestaan door Henk (vanaf 2025).

Figuur 85. Geteld aantal Nachtzwaluwterritoria per jaar in het Leenderbos en op de Groote Heide en Gastelse Heide in de periode 1981 t/m 2024 (Heijnen & Sierdsema 2025).

Door de telreeks is een goed beeld ontstaan van het aantalsverloop gedurende tientallen jaren, met vanaf ca 2005 een spectaculaire toename in zowel bos als op de heide (Heijnen & Siersema 2025, figuur 85).

Eerste trektellingen in de Kempen vanaf 1987

Tot 1980 werd er in de Kempen door geen enkele vogelaar specifiek en langdurig naar vogeltrek in de Kempen gekeken. In de jaren daarna waren er wel wat kleine initiatieven, zoals in de stad Eindhoven (oktober 1987, Busink 1988) en op vier telposten vanwege de nationale vogeltrekdag (oktober 1989, Sweegers 1989). Serieus trektellen begon in

het najaar van 1988 toen Jan-Erik Kikkert veelvuldig op de Strabrechtse Heide kwam, omhoog keek en noteerde (trektellen.nl). In de jaren daarna volgden ook andere vogelaars en gebieden, waaronder de Cartierheide bij Eersel en de Putberg bij Soerendonk.

Broedvogels Middengebied Eindhoven-Helmond 1989-91

Op initiatief van de Werkgroep Groengebied Eindhoven-Helmond werd het gebied tussen de steden Eindhoven en Helmond in 1990 en 1991 op broedvogels onderzocht. Aanleiding waren de diverse vormen van bedreiging (zoals woningbouw, wegenaanleg, intensivering landbouw) in een gebied dat rijk is aan natuur en cultuurgeschiedenis.

Figuur 86. Deel van de tabel met aantal territoria per soort per telgebied in het Middengebied Eindhoven-Helmond in 1989-91.

De resultaten zijn als tabel beschikbaar (figuur 86), maar helaas ontbreekt een

rapportage. Interessante soorten en aantallen waren onder meer: 96 Bosrietzangers, 44 Geelgorzen, 114 Grasmussen, 27 Groene Spechten, 31 Grote Lijsters, 112 Kuifmezen, 17 Nachtegalen, 48 Patrijzen, 14 Sperwers, 33 Spotvogels, 29 Zomertortels, 87 Zwarte Mezen en 14 Zwarte Spechten.

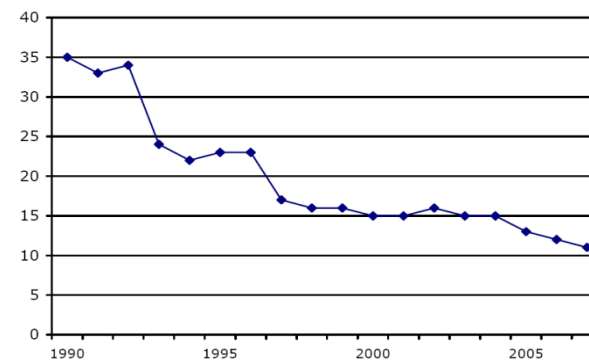
Broedbiologie van de Wulp 1990-2007

In 1989 startte Peter Keij† als docent van het Mollerinstituut een meerjarig broedbiologisch onderzoek aan Wulpen op de Landschotse Heide (Keij 2007, figuur 87). Het veldwerk werd uitgevoerd door studenten van het Moller (bijv. Haverkamp & Droppert 1984, Ruis & Lammers 1985, Ummels & Hermans 1987, van Vliet 1987, Oomen 1988, Kindt 1989, van der Sanden 1990, 1992, van der Lugt 1992).

Figuur 87. Peter Keij met een geringde Wulp (Keij 2007).

Uit het onderzoek bleek onder meer dat broedparen zowel een broedterritorium als voedselterritorium hebben. De voedselterritoria liggen in de beekdalgraslanden op enkele honderden meters, soms zelfs 1-2km, afstand van de Landschotse Heide. Volwassen Wulpen met pullen hebben een eigen foerageergebied in de buurt van de nestplaats op de hei. Als ze aan de rand van de hei zitten met in de omgeving weilanden, dan gaan de ouders met pullen vaak na een korte tijd daarheen. De pullen verzamelen het voedsel zelfstandig en hebben een voorkeur voor vochtige bodems met een lage tot halflage begroeiing (Keij 2007).

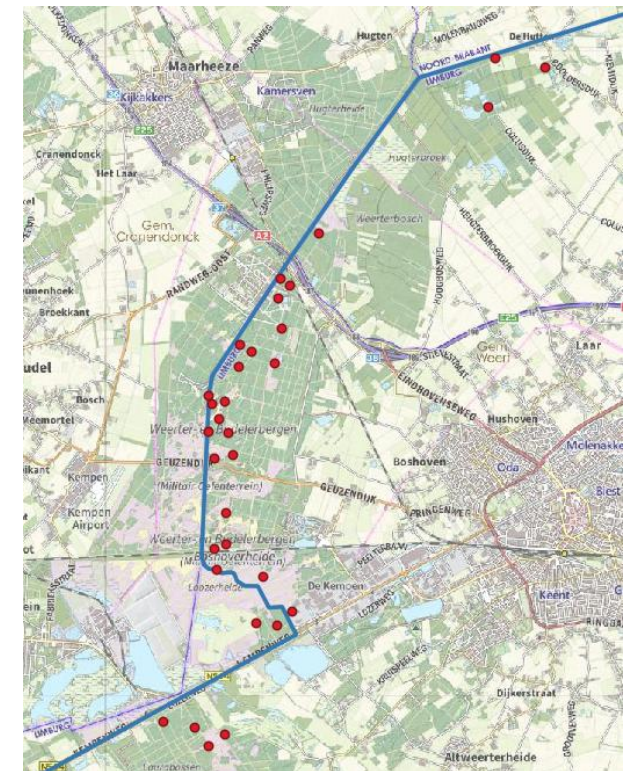
Figuur 88. Aantal territoria van de Wulp op de Landschotse Heide in de periode 1999-2007 (Keij 2007).

In 1990 werden op de Landschotse Heide 35 territoria in kaart gebracht (Keij 2007), het hoogste aantal in de Kempen dat ooit op zo'n oppervlak werd vastgesteld (Heijnen

2022h). Daarna nam het aantal territoria gestaag af (figuur 88).

Provinciale karteringen in Limburg vanaf 1990

In de provincie Limburg werd in 1990 gestart met vlakdekkende karteringen van broedvogels. Tot nu toe zijn er drie inventarisatierondes geweest: 1990-1997, 1998-2011 en 2012-2020.

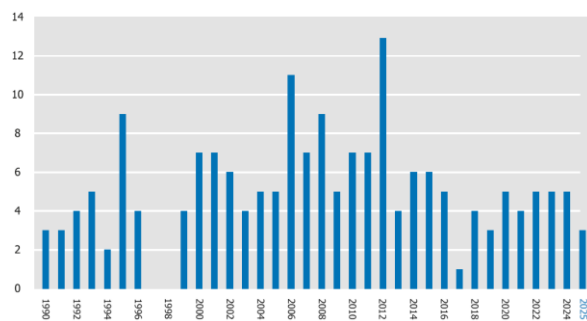
Figuur 89. Boomleeuwerikterritoria net over de grens in Limburg in 1990-97 (data Provincie Limburg).

Deze karteringen zijn voor de Kempen relevant omdat daarmee gegevens beschikbaar kwamen van enkele grensoverschrijdende gebieden, zoals de Weerter- en Budelerbergen en de Loozerheide (figuur 89).

Een deel van de Limburgse Loozerheide valt overigens binnen de begrenzing van wat hier als de Kempen wordt beschouwd; de trektelpost Loozerheide wordt hoofdzakelijk door Kempenaren bemand, vandaar dit 'landjepik' 😊.

Klapekstertellingen Strabrechtse Heide ^{vanaf 1990}

Piet van Happen† nam in 1990 het initiatief om in januari op één dag alle Klapeksters op de Strabrechtse Heide te tellen, een simultaantelling dus (o.a. van Happen 2015).

Figuur 90. Aantal Klapeksters op de Strabrechtse Heide tijdens simultaantellingen in januari in de periode 1990-2025 (Bierens 2025).

En zo werd een traditie geboren die ook nu nog voortduurt, met in januari 2025 de 36^e

editie. Na afloop kwamen de tellers samen in de werkschuur van Staatsbosbeheer om van erwtensoep en gezelligheid te genieten.

Het aantal Klapeksters varieerde sterk (figuur 90), van nul (zeer uitzonderlijk) tot 13 exemplaren (ook zeer uitzonderlijk). Meestal ging het om 4 tot 6 vogels (Bierens 2025).

Slaapplaatsen van kraaien ¹⁹⁹¹⁻⁹³

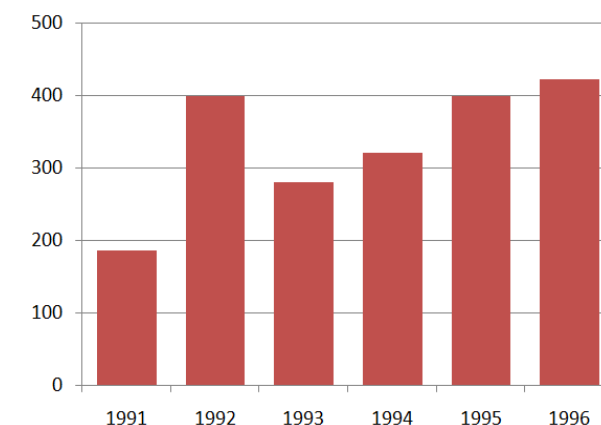
Er zijn in de Kempen zó weinig gegevens over slaapplaatsen gepubliceerd, dat ik de volgende twee het vermelden waard vind.

Wim Deebe, Albert Vrijaldenhoven en Jan Kolsters telden in de winter van 1991/92 13 keer een slaapplaats van Kauwen bij de Philips Visvijvers. Het tellen bleek niet eenvoudig en de resultaten riepen veel vragen op: soms bleven alle Kauwen (maximum 800) slapen en soms vertrokken ze allemaal of gedeeltelijk naar elders (Deebe et al. 1992).

Bij Heesterakker, langs de Dommel tussen Eindhoven en Nederwetten, werd in de winter van 1992/93 een enorme slaapplaats van Kauwen ontdekt, met op 19 februari volgens Jan-Erik Kikkert naar schatting 11.000 vogels (Busink 1993).

Jaarrondtellingen Patersgronden ¹⁹⁹¹⁻⁹⁶

De VWG IVN Valkenswaard voerde in de periode 1991 t/m 1996 wekelijks gebiedstellingen uit langs een vaste route (van Gompel & Seijkens 1996). Voor het eerst in de Kempen werd zo een gedetailleerd beeld van de vogelbevolking door het jaar heen verkregen en dat over meerdere jaren. De jaarrondgegevens werden voor wat betreft de broedtijd per ecologische vogelgroep uitgewerkt (zoals Grasmusgroep, figuur 91) en wat de winterperiode betreft aan de hand van voedselkeuze (zaadeters en veldmuiseters).

Figuur 91. Geteld aantal individuen uit de Grasmusgroep tijdens wekelijkse tellingen in de periode 1991 t/m 1996 (naar data in van Gompel & Seijkens 1996).

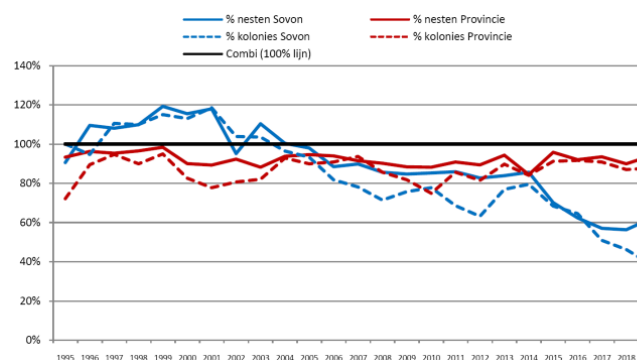
Opnieuw patrijzen per kilometerhok ¹⁹⁹²⁻⁹⁶

De Patrijzeninventarisatie uit de jaren 1984-86 werd in 1992 en 1998 herhaald. In 1992 werden 102 territoria geteld in 35

kilometerhokken. In 1998 waren dat 70 territoria in 20 kilometerhokken. Tien kilometerhokken werden zowel in 1986, 1992 als 1998 onderzocht en daarin werden resp. 41,39 en 47 territoria geteld (Bakermans et al. 1993, Bakermans & van der Vleuten 1999).

Provinciale Roekentellingen vanaf 1993

De Roek is een beschermde soort, maar de provincie Noord-Brabant is bevoegd om in bepaalde gevallen bij schade een vergunning af te geven voor verjaging of afschot (zie [website van de Provincie](#)). Daarom volgt de provincie de ontwikkeling van de Roek al vanaf 1993 door ieder jaar de Roekenkolonies te tellen. Deze tellingen zijn overigens heel wat vollediger dan de Roekentellingen van Sovon (Heijnen 2022f, figuur 92).

Figuur 92. Roeken in de Kempen: volledigheid van de datasets van Sovon en Provincie Noord-Brabant in de periode 1995-2020 (Heijnen 2022f).

Bekentellingen SOV 1994-98

Het SOV organiseerde in de winters 1994/95 tot en met 1997/98 bekendtellingen in het stroomgebied van de Dommel. De totale lengte van de getelde beken bedroeg 308 km. De tellingen werden gecoördineerd door Wil Beeren, Peer Busink, Guus Nas, Ad van Poppel, Marco Renes en Jon Boesten. Van de 12 tellingen werd uitgebreid verslag gedaan (Busink & Nas 2004).

BSP niet-broedvogels 1994-2020

In 1994 begon Sovon met het Bijzondere Soorten Project voor niet-broedvogels. Daarmee werden (losse) waarnemingen van zeldzame soorten verzameld die niet in Nederland broeden. Tegenwoordig worden zulke waarnemingen bijna als vanzelf vastgelegd op [waarneming.nl](#) en vergelijkbare platformen. Het BSP niet-broedvogels was daarmee overbodig en werd in januari 2021 beëindigd.

Plassentellingen SOV 1996-98

Het SOV organiseerde in de winters 1996/97 tot en met 1997/98, tegelijkertijd met de bekendtellingen, ook tellingen van vennen, plassen en afgravingen in het stroomgebied van de Dommel (Busink & Nas 2004).

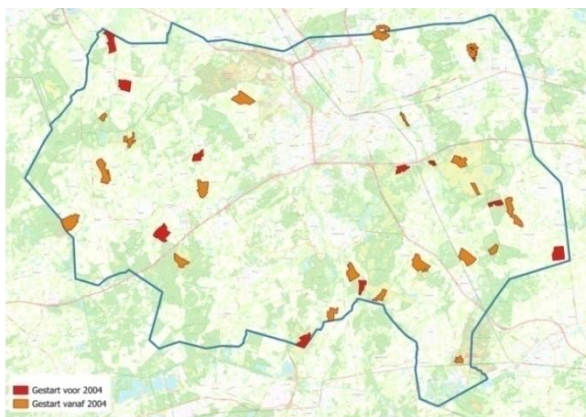
Steunpunt Roofvogels Noord-Brabant vanaf 1994

Eind 1994 werd, op initiatief van Hans van Lieshout, in Vogelasiel Someren e.o. een steunpunt tegen roofvogelvervolging in Noord-Brabant opgericht, onder de vlag van de Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN) (van Lieshout 1995). Doel was om een einde te maken aan wetsovertredingen bij roofvogels en uit te dragen dat roofvogels recht hebben op hun eigen plaats in de natuur. Het steunpunt bestaat anno 2025 nog steeds. Actuele informatie is te vinden op de [website van de WRN](#).

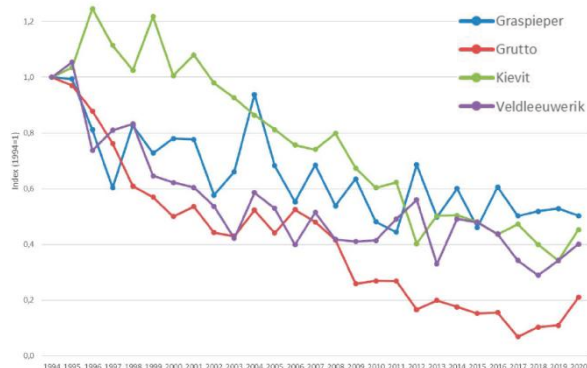
Meetnet broedvogels Provincie Noord-Brabant vanaf 1994

De provincie houdt sinds 1994 het verloop van broedvogels bij in een meetnet van plots, gericht op zeldzame en schaarse soorten van weiden, struwelen en natuurgebieden. Ook in de Kempen liggen plots (figuur 93), waarvan enkele al vóór 2004 werden gevolgd maar het merendeel vanaf 2004.

De gegevens worden door de provincie gebruikt om de natuurkwaliteit te volgen, samen met gegevens over planten, dagvlinders en reptielen. De provincie rapporteert hierover elke vier jaar, voor het laatst in 2021 (van den Boogaard et al. 2021, figuur 94).

Figuur 93. Ligging van de plots van het meetnet broedvogels van de Provincie Noord-Brabant in 2022, onderverdeeld naar moment van starten (data Provincie Noord-Brabant).

Figuur 94. Index van broedvogels van open weide- en akkergebieden in Noord-Brabant in de periode 1994-2020 (van den Boogaard et al. 2021).

Werkgroep Weidevogelbescherming ^{vanaf 1994}

Door de intensieve landbouw hadden (en hebben) weidevogels het zwaar. Peer Busink

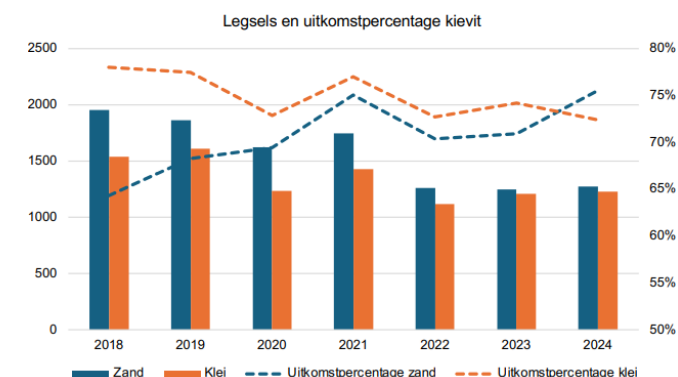
nam daarom in 1993 het initiatief om een handleiding weidevogelbescherming voor de boer te maken. Bij de NCB (tegenwoordig ZLTO) was hier grote belangstelling voor, vooral om hiermee het imago van de boer op te vijzelen (Busink 1995b). Maar... het begin was er! Samen met Martien Pennings werd een weidevogelcursus ontwikkeld waar veel belangstelling voor was.

Figuur 95. Ben Jacobs studeert op de individuele herkenbaarheid van Wulpens (website WWb ZOB).

Dit alles leidde tot het oprichten van de Werkgroep Weidevogelbescherming De Kempen in 1994. In 1999 werd dit de Werkgroep Weidevogelbescherming Zuidoost-Brabant (WWb ZOB), met als eerste bestuursleden Peer Busink, Ben Jacobs† (figuur 89) en Guus Nast†. De werkgroep beschermt de weidevogels in een gebied dat globaal tussen Dommelen en Diessen ligt (Busink 1999, [website WWb ZOB](#)).

Weidevogelbescherming werd in Nederland door Landschapsbeheer Nederland breder aangepakt, met Willem Veenhuizen als eerste coördinator voor Noord-Brabant en een deel van Limburg. Die coördinatie ging nadien over naar het Coördinatiepunt Landschapsbeheer als onderdeel van Brabants Landschap ([website WWb ZOB](#)). Er zijn veel werkgroepen aan het Coördinatiepunt Landschapsbeheer aangehaakt, waaronder in de Kempen, anno 2024, de weidevogelgroepen Boven-Dommel, [Hilvarenbeek](#), [Reusel-De Mierden](#), [Summers Landschap](#) (Someren) en [Zuidoost-Brabant](#). Brabants Landschap maakt ieder jaar een uitgebreid jaarverslag (figuur 96).

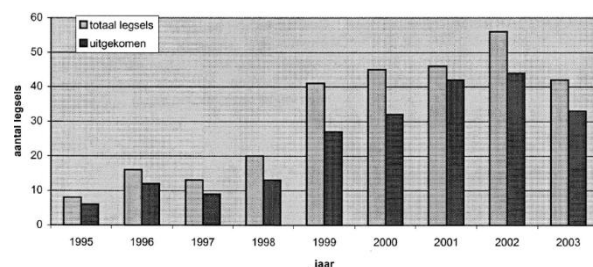

Figuur 96. Legsels en uitkomstpercentages van de Kievit in Noord-Brabant (van den Biggelaar 2025b).

Veel Kieviten op een akker ¹⁹⁹⁵⁻²⁰⁰³

Vanaf 1995 hielden Ben Jacobs, Guus Nast en Janus Eliens de broedende weidevogels bij op een 40 ha. groot bouwland bij

vliegbasis Eindhoven. Het aantal Kieviten steeg van 8 nesten in 1995 naar ca. 50 begin jaren 2000 (Jacobs 2004, figuur 97).

Figuur 97. Aantal weidevogellegfels (vnl. Kievit) op 40 ha. bouwland bij Piroc in 1995- 2003 (Jacobs 2004).

Roofvogels en uilen in de Buikheide 1995-2003

In 1995 begon VWG De Kempen met het volgen van roofvogels en uilen als broedvogel in het bosgebied Buikheide (Kolsters 1995).

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
soort									
Wespandief	0	1	0	1	1	0	0	0	0
Havik	1	2	0	3	3	3	2	3	3
Sperwer	3	4	3	5	6	4	8	4	4
Buizerd	4	3	7	8	5	6	7	4	3
Boomvalk	0	1	1	1	1	0	0	0	0

Figuur 98. Aantal roofvogelterritoria in de Buikheide in de periode 1995-2003 (van Kessel & Deebe 2005).

Niet alleen werden territoria in kaart gebracht (figuur 98), maar tevens werden nesten, ruiveren en prooiresten gezocht en nestjongen geringd. Het laatste jaar van onderzoek was 2003 (van Kessel & Deebe 2005) en in de tussenliggende jaren werden

de nodige artikelen en rapporten gepubliceerd.

Stadsnatuur Eindhoven vanaf 1995

In december 1995 besloten VWG De Kempen, IVN afdeling Eindhoven, KNNV regio Eindhoven e.o., RAVON Noord-Brabant, Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant en de Vleermuisstichting om samen te werken in Eindhoven en daarvoor de Stichting Stadsnatuur Eindhoven op te richten (Jaarverslag Stichting Stadsnatuur Eindhoven 1997).

De stichting wil hét aanspreekpunt zijn voor natuur in de stad Eindhoven. Op vogelgebied houdt de stichting zich onder meer bezig met Slechtvalken, Gierzwaluwen en Huiszwaluwen ([website Stadsnatuur Eindhoven](#)).

Meetnet Nestkaarten vanaf 1995

In 1995 startte Sovon met het Meetnet Nestkaarten waarmee gegevens over het broedsucces van vogels worden verzameld: wanneer starten ze met broeden, hoeveel eieren leggen ze, hoeveel jongen worden er groot? Deze gegevens helpen bij het verklaren van aantalsveranderingen bij broedvogels ([website Sovon](#)). Registratie van nestgegevens gaat met de app AviNest

(figuur 99), waarvoor ook een handleiding beschikbaar is (Frauendorf et al. 2021).

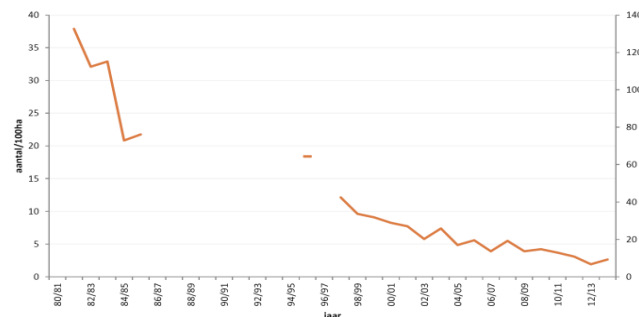
Figuur 99. Logo van de app AviNest (Frauendorf et al. 2021).

Ik heb geen gegevens over de mate waarin in de Kempen aan dit meetnet wordt bijgedragen.

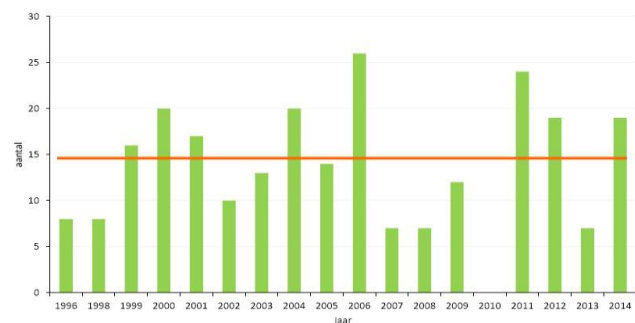
Opnieuw wintervogeltellingen vanaf 1995/96

Vanaf 1996 werd er iedere winter (m.u.v. 1997) in januari weer een wintervogeltelling in de Kempen gehouden, gecoördineerd door Pieter Wouters (Wouters 1997b, 1999b, 2000a, 2000b, 2000c, 2015). De getelde oppervlakte was in eerste instantie gering: 90 km² in 1996 en 134 km² in 1998. Daarna liep het op tot ruim 310 km² vanaf januari 2001, met een terugval in 2010.

De meest recente uitwerking van resultaten betreft de periode t/m 2014 (Wouters 2015, figuren 100 en 101).

Figuur 100. Gemiddeld aantal Roeken/100 ha tijdens de januari wintervogeltellingen in de periode 1980/81 tot en met 2013/14 (Wouters 2015).

Figuur 101. Geteld aantal Buizerden tijdens de januari wintervogeltellingen in telgebied 51459 in de periode 1996-2014. Oranje lijn = gemiddelde (Wouters 2015).

Vliegbewegingen op en rond vliegbasis Eindhoven 1996-98

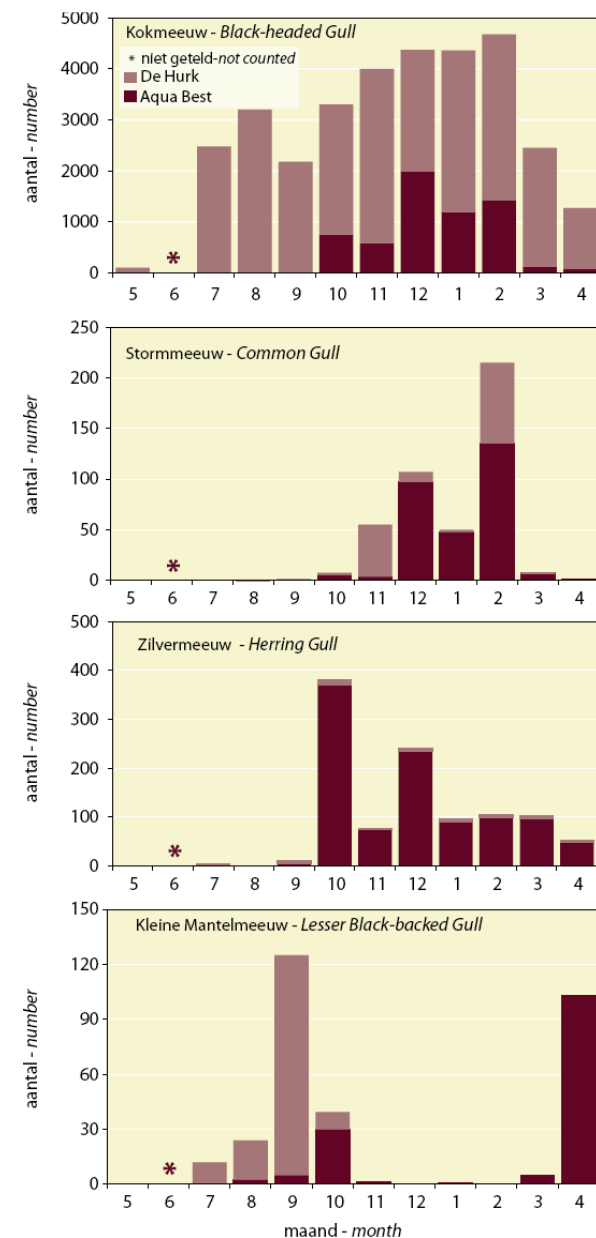
Als vervolg op de analyse van het voorkomen van watervogels rond Eindhoven, werd in opdracht van de Gemeente

Eindhoven gekeken naar de vliegbewegingen van watervogels (Lensink et al. 1997). In de winter van 1996/97 werden die in kaart gebracht. Doel was om een inschatting te kunnen maken welke veranderingen in vliegbewegingen kunnen optreden na de beoogde aanleg van een waterplas in de Meerhoven, en wat voor risico's dat kan opleveren voor vliegbasis Eindhoven. Aanvaringen met vogels vinden vooral beneden 200 m. bij starten en landen plaats. (figuur 102).

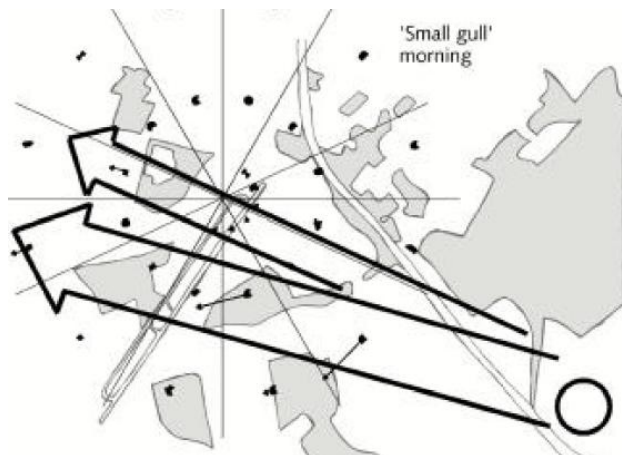
Figuur 102. Birdhit op vliegbasis Eindhoven (Sloendregt 2024).

Op de vliegbasis Eindhoven werd in de periode augustus 1998 t/m juli 1999 gekeken naar vliegbewegingen (figuur 103) en vogeldichtheden (aantal per km³) in de

Figuur 103. Seizoenspatroon van meeuwen per maand op de tandem-slaapplaats Aqua Best/De Hurk bij Eindhoven in 1996/98 (Lensink 2016).

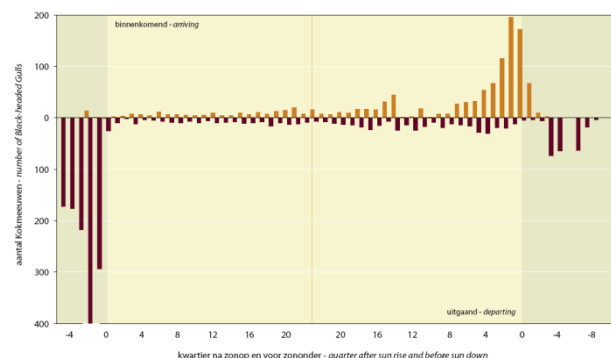
onderste luchtlagen (Poot et al. 2000). Naar verhouding vielen de meeste aanvarings-slachtoffers onder Kokmeeuwen, Kieviten en Houtduiven (Poot & Lensink 2002). De studie leverde veel gegevens op over de slaaptrek van Kokmeeuw, Stormmeeuw en Zilvermeeuw in relatie tot de vliegbasis (figuur 104).

Figuur 104. Schematische weergaven van vliegbewegingen van Kok- en Stormmeeuwen in de ochtend boven rond vliegbasis Eindhoven (Poot et al. 2000).

Slaapplaatsen van meeuwen ¹⁹⁹⁶⁻⁹⁸

Bureau Waardenburg telde in samenwerking met leden van VWG De Kempen twee slaapplaatsen op meeuwen, nl. de waterplas van AquaBest en de daken van gebouwen op industrieterrein De Hurk in Eindhoven. Ook werden slaapplaatsen in de wijde omgeving opgespoord en 1-5 keer geteld (Lensink 2016, figuur 105).

Figuur 105. Patroon van inkomende en uitgaande Kokmeeuwen gedurende de daglichtperiode op Aqua Best. Gemiddelde van zes tellingen in winter 1996/97. De tijdstippen van zonsopkomst en zonsondergang zijn gelijk gesteld aan 0 (Lensink 2016).

Bosuilen in de ZW Kempen ¹⁹⁹⁶⁻²⁰⁰⁰

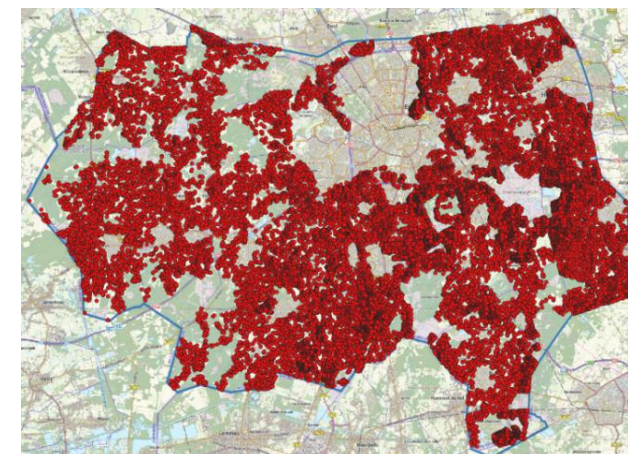
In de zuidwestelijke Kempen telde Pieter Wouters in de periode 1996 tot en met 2000 het aantal Bosuilterritoria (Wouters 1999a, Wouters 2001). Aangevuld met de resultaten van de grootschalige Bosuulinventarisaties uit 1986 en 1991, kon de ontwikkeling van de Bosuilstand nauwkeurig gevolgd worden (figuur 106).

	1986	1991	1996	1997	1998	1999	2000
Buikheide totaal	2	6	9	15	16	15	12
Zuid			4	9	8	8	3
Noord			5	6	8	7	9
Peelsche Heide	1	1	3	5	4	1	4
Achterste Heikant	0	0	0	2	0	1	1
Postelsedijk	0	0	0	1	0	0	1
Gemeente Reusel	1	3	7		9		12

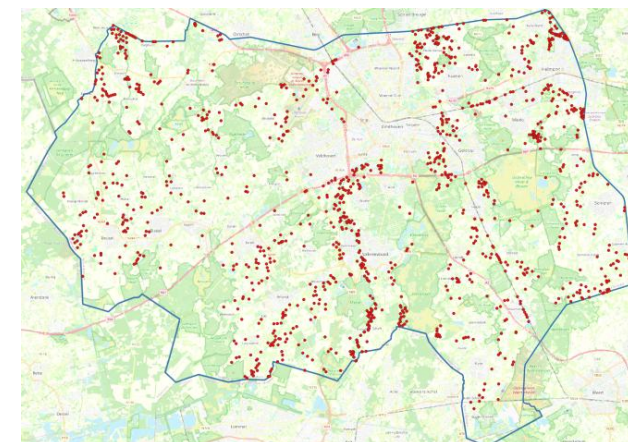
Figuur 106. Bosuilterritoria (roepende ♂♂) in een aantal gebieden in de periode 1986-2000 (Wouters 2001).

Tweede provinciale kartering ¹⁹⁹⁵⁻²⁰⁰³

In de periode 1995 t/m 2003 vond in de Kempen de tweede avifaunakartering door de Provincie Noord-Brabant plaats.

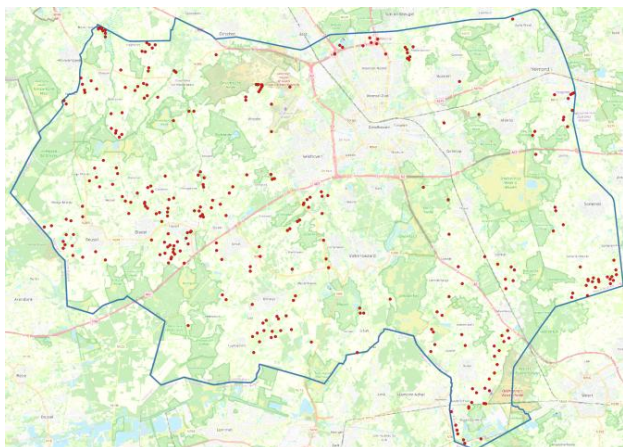

Figuur 107. Territoria in de Kempen van gekarteerde soorten bij de tweede provinciale avifaunakartering 1995-2003 (data Georegister Provincie Noord-Brabant).

Figuur 108. Grasmusterritoria in de Kempen bij de provinciale avifaunakartering 1995-2003 (data Georegister Provincie Noord-Brabant).

De gegevens (figuur 107) zijn alleen digitaal beschikbaar, zie de eerste kartering. In tegenstelling tot de eerste kartering in 1983-87 werd nu ook een aantal niet-agrarische terreinen geïnventariseerd.

Figuur 109. Graspieperterritoria in de Kempen bij de eerste (1983-87, boven) en de tweede (1995-2003) provinciale avifaunakartering (data Georegister Provincie Noord-Brabant).

De inventarisatie geeft met name een goed beeld van het voorkomen van soorten van het agrarische landschap. Een voorbeeld is de Grasmus (figuur 108), waarbij diverse beekdalen er uitspringen.

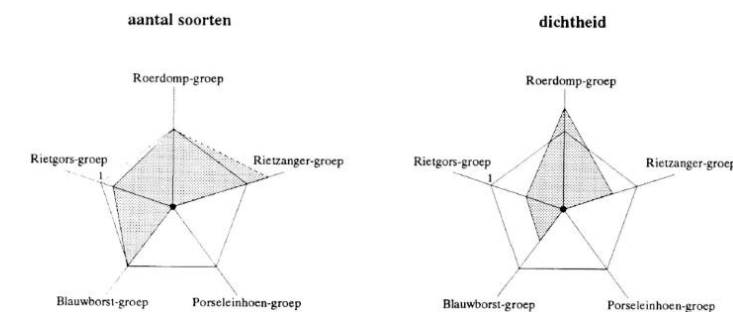
De verschillen tussen de eerste karteringsperiode (1983-87) en de tweede (1995-2003) zijn vaak groot, zoals ter illustratie bij de Graspieper (figuur 109). In 1983-87 werden 301 territoria in kaart gebracht en in 1995-2003 125 territoria; dit is exclusief 57 territoria in gebieden die in 1983-87 niet waren geteld.

Ecologische vogelgroepen vanaf 1996

Henk Sierdsema ontwikkelde een methode voor het vertalen van broedvogelgegevens naar een betere sturing van terreinbeheer (Sierdsema 1995). Hiervoor werden ecologische vogelgroepen onderscheiden, voorzien van een beschrijving van terreinkenmerken. Een ecologische vogelgroep bestaat uit broedvogelsoorten die ongeveer vergelijkbare eisen stellen aan hun biotoop. De resultaten van een broedvogelinventarisatie kunnen met deze methode vertaald worden naar ecologische vogelgroepen. De aangetroffen vogelsoorten en dichtheden worden per vogelgroep vergeleken met die in referentiegebieden.

Jan Kolsters en Pieter Wouters (1997) waren in de Kempen de eerste die een analyse van

ecologische vogelgroepen maakten. Ze deden dat met de broedvogelgegevens van de oostelijke Visvijvers Valkenswaard uit 1996 (figuur 110).

Figuur 110. De vijf rietvogelgroepen op de oostelijke Visvijvers Valkenswaard in 1996, vergeleken met de referentie voedselrijke vennen (Kolsters & Wouters 1997).

Dankwoord, literatuur en bijlagen

In het tweede deel van de 'Geschiedenis van vogelonderzoek in de Kempen', dat in de volgende Blauwe Klauwier verschijnt, bedank ik iedereen die heeft meegeholpen bij naam. Nu volsta ik met een algemeen maar niet minder welgemeend *dank je!*

Literatuurlijst en bijlagen zijn eveneens in het tweede deel te vinden. ■

Torenvalk op Landgoed Ten Vorse, 27 juni 2025 (Cor van Pelt)

TVTV: wel en wee van TorenValk Ten Vorsel

Cor van Pelt

Toen ik op 6 april 2025 een koppeltje Torenvalken zag zitten op een nieuwe nestkast op Landgoed Ten Vorsel, nam ik me voor om die kast een tijdje in de gaten te gaan houden. Op 13 april zag ik opnieuw het vrouwtje in de nestkast, maar daarna was er lange tijd geen enkele activiteit meer te bespeuren, zodat ik al begon te twijfelen of het überhaupt iets zou gaan worden. Totdat ik bijna een maand later, op 11 mei, het vrouwtje zag in en boven op de kast en weer hoop kreeg dat er misschien toch gebroed werd of zou gaan worden. Opnieuw brak een periode aan dat er geen activiteit te bespeuren was. Op 27 mei zag ik de punt van een vleugel boven de rand van kast uitkomen wat uiteindelijk de zekerheid gaf dat er werd gebroed.

24 juni. Ik zag het koppie van het vrouwtje boven de rand van de kast uitkomen, waaruit ik concludeerde dat er kleine jongen zouden kunnen zijn. Tijdens het broeden zitten de vogels vaak nog diep weggedoken in de kast. Als er inmiddels jongen zijn, zitten ze wat hoger om ook de omgeving in de gaten te kunnen houden. Vanaf deze dag

heb ik vanuit mijn schuilhut (auto in de berm van de weg die erlangs loopt) regelmatig een uurtje, en soms nog wat langer, de kast en omgeving geobserveerd.

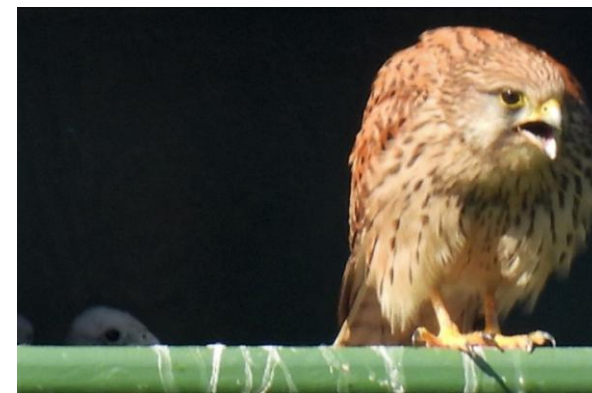

Koppie van het vrouwtje, 24 juni 2025 (CvP).

27 juni. Het vrouwtje zat in een boom in de buurt de zaak in de gaten te houden; het was blijkbaar niet meer nodig om de jongen nog warm te houden. Volgens de kaart "Ontwikkeling nestjongen Torenvalk" op de website van Werkgroep Roofvogels Nederland staat dat het vrouwtje gedurende de eerste 8 dagen vrijwel constant in het nest aanwezig is. Op diezelfde kaart is te vinden dat vanaf dag zeven de jongen achterwaarts naar de rand schuifelen om te ontlasten.

Omdat het vrouwtje buiten de kast aanwezig was en er ook inmiddels duidelijke sporen waren dat er via de rand van de kast werd ontlast, moeten de jongen zo rond 20 juni uit het ei gekomen zijn. De broedtijd is 34 dagen (WRN) wat betekent dat het broeden is gestart rond 16 mei.

29 juni. Naast het vrouwtje waren in de kast ook twee witte kopjes van jongen zichtbaar.

Vrouwtje met jong, 29 juni 2025 (CvP).

1 juli. Het vrouwtje is in de boom bezig met het voorbereiden van een prooi (Grote groene sabelsprinkhaan?) alvorens die naar de kast te brengen.

Vrouwje bewerkt prooi, 1 juli 2025 (CvP).

4 juli. Het vrouwtje brengt voedsel aan.

Vrouwje brengt voedsel, 4 juli 2025 (CvP).

10 juli. Het mannetje brengt voer aan en dat is eigenlijk de eerste keer dat het mannetje zich goed laat zien. Je verwacht dan een volwassen Torenvalk te zien met een grijze kop, de stuit en bovenstaart ongebandeerd blauwgrijs en de staart met een brede donkere eindband. Dit mannetje heeft

echter nog duidelijk een gebandeerde staart en voldoet niet aan de beschrijving voor een volwassen mannetje. We hebben hier dus van doen met een 2^e kj mannetje (vorig jaar uit het ei gekomen), een zgn. subadulte vogel. Een vogel die nog niet het kleed heeft van een volwassen exemplaar maar blijkbaar al wel geslachtsrijp is. In de kast zijn twee donsjongen zichtbaar.

Het subadulte mannetje, 10 juli 2025 (CvP).

11 juli. Er zijn drie jongen zichtbaar. Het vrouwtje brengt voer, rust even boven op de kast en doet een uitval naar een poes die in de wei loopt.

13 juli. De jongen groeien gestaag. Het mannetje brengt prooi naar het nest. Er is duidelijk te zien dat er een leeftijdsverschil is tussen de jongen. Het leginterval bij Torenvalken is twee dagen. Het vrouwtje

begint met broeden bij het laatste of één-na-laatste ei, wat het leeftijdsverschil zou kunnen verklaren, alhoewel dat hier wel iets groter lijkt dan twee dagen.

De drie jongen, 13 juli 2025 (CvP).

Drie jongen is ook relatief laag aantal: normaal worden drie tot zeven eieren (gemiddeld vijf) gelegd. Zou de reden hiervan zijn dat het een jong en onervaren mannetje betreft (niet alle eieren bevrucht?) of ligt het misschien aan een laag aanbod veldmuizen?

Als het bij drie eieren is gebleven en de start van het broeden rond 16 mei is geweest, dan zou het eerste ei gelegd kunnen zijn op 14 mei. Die datum ligt dan weer dicht in de buurt van de waarneming van het vrouwtje op 11 mei, toen dat zich weer sinds lange tijd liet zien.

15 juli. Het mannetje brengt prooi naar de bedelende jongen.

Het mannetje brengt prooi aan, 15 juli 2025 (CvP).

19 juli. Het leeftijdsverschil tussen de jongen is nu duidelijk te zien.

Groot leeftijdsverschil, 19 juli 2025 (CvP).

20 juli. Het mannetje brengt weer prooi aan. Door het oudste jong worden al vlieg oefeningen gedaan in de kast.

Vlieg oefeningen, 20 juli 2025 (CvP).

22 juli. Het oudste jong verlaat de kast en probeert het evenwicht te bewaren in de dichtbijstaande eikenboom.

Bijna bij de eikenboom, 22 juli 2025 (CvP).

25 juli. Er zijn nog twee jongen in de kast. Het oudste jong, dat bovenop de kast zit, wordt gevoerd door het mannetje.

Man voert oudste jong op de kast, 25 juli 2025 (CvP).

26 juli. Alle drie jongen hebben de kast verlaten en zitten in een boom (Acacia) in de buurt van het nest, waar ze vaak moeilijk te vinden zijn.

Samen in de Acacia, 26 juli 2025 (CvP).

Later op de dag is er door buurtbewoners een jong van de weg geplukt en in een eikenboompje gezet. Een van de oudervogels had het snel weer gevonden.

27 juli. Eksters verjagen de twee jongen uit de Acacia, die de kast weer in vluchten.

De Eksters gaan winnen, 27 juli 2025 (CvP).

Vanaf deze datum heb ik steeds nog maar twee jonge Torenvalken kunnen ontdekken. Alhoewel ze niet individueel herkenbaar zijn denk ik dat dit steeds de jongste vogels waren. De oudste vloog eerder al volop mee met de oudervogels.

30 juli. Er zijn nog twee jongen aanwezig op de paaltjes langs de wei. Ze vliegen een kort rondje en landen vervolgens weer in en op de kast.

31 juli. Er zijn nog steeds twee jongen aanwezig: één in de kast en de ander in de boom.

1 augustus. Er is nog één jong te zien op een paaltje wat verder van het nest af.

3 augustus. Alle vogels lijken de directe omgeving van het nest verlaten te hebben en zijn nergens te bespeuren.

5 augustus. Vandaag zit er weer één jong in de kast en een ander op een paaltje. Plotseling vliegen ze op, waarschijnlijk omdat ze een oudervogel horen of zien aankomen. De drie vogels vliegen even samen in de lucht. Na een poosje (kwartiertje) helemaal uit beeld te zijn geweest, komen de twee jongen weer terug in de kast.

Twee jongen terug in de kast, 5 augustus 2025 (CvP).

7 augustus. Er zijn geen jonge Torenvalken meer in de kast of op paaltjes in de buurt. Wel laten zich hoog in de lucht nog even twee Torenvalken zien.

8 augustus. Geen Torenvalken meer te bekennen. ■

Dwerguil in het Leenderbos, 11 februari 2008 (René Weenink)

Over zeldzaamheden in het Leenderbos

Robbert van Hiele

Aangezien ik vaak ergens net ten zuiden en oosten van Valkenswaard te vinden ben en ik een paar weken terug mijn eerste Grijsze Wouw ooit daar gezien had, kwam er een gedachte bij me op: "Wat zijn nou de echt zeldzame vogelsoorten die daar de laatste jaren gezien zijn?".

Werkgebied

Dat "daar" moet ik natuurlijk wel even precies maken. Het gaat om de volgende locaties zoals ze op waarneming.nl te vinden zijn: Achtereinds Laag (ook bekend als Heezerheide), Valkenswaard Visvijvers, Greveschutven, Valkenhorst, Tongelreep Midden, Tongelreep Zuid, Leenderbos, Groote Heide, Kranenveld, Soerendonks Goor, Soerendonk Het Goor en Gastelsche Heide. Samen noem ik al die gebieden altijd maar voor het gemak het Leenderbos. Dus als je verder in dit artikel de naam Leenderbos tegenkomt dan heb ik het over één van deze gebieden en niet persé over het Leenderbos zelf.

Voor wie er nooit komt, het is een zeer afwisselend gebied en het is ook nog eens

een flinke lap grond. Op zomerdagen zijn de fietspaden soms te druk naar mijn zin. Dan ga ik ergens een zandpad op en kan ik op elk moment van het jaar uren in mijn eentje rondzwerven. Vogels luisteren en kijken. Van Houtsnip tot Koolmees. Heerlijk!

Het Leenderbos zoals bedoeld in dit artikel.

Droge heidevelden, bossen op zandgrond, arme bossen in meer vochtige omstandigheden, hier en daar beekbegeleidende bossen, visvijvers met riet, begraasde beekdalen met de beken zelf natuurlijk, aangelegde natuurakkers. Er is altijd wel wat te zien en vooral met de fiets kan ik al mijn favoriete plekjes bezoeken met altijd kans op wat bijzonders.

Maar eerst even dit

Al tijden is er iets bij waarneming.nl wat me stoort. Bij het waarnemen van vrij zeldzame of heel zeldzame vogelsoorten geven veel waarnemers vaak geen enkele extra informatie. Voor mij maakt dat het melden van die waarneming vrij zinloos. Hoe zeker kun je er van zijn dat een waarnemer goed genoeg is en genoeg weet heeft van alle valkuilen die bij die soort hoort. Als er een foto of een geluidsopname is (van voldoende kwaliteit) dan wordt het natuurlijk snel duidelijk maar ook een goede beschrijving is prima. Dat moet in de meeste gevallen voldoende zijn. Maar in heel veel gevallen staat er slechts: gezien en gehoord. Maar er staat dan niet bij op grond van welke geluiden of zichtkenmerken de waarnemer besloten heeft dat het net die

soort is. Welke kenmerken zijn gezien of gehoord? Wat heb je gezien of gehoord waardoor je een erop gelijkende soort uitsluit? En zelf vind ik het nog interessanter worden als er ook nog iets van de beleving van de waarnemer terug te vinden is. Misschien is waarneming.nl daar niet direct voor bedoeld maar ik lees het graag.

De vraag is een beetje bij welke soorten je wel en bij welke je niet iets schrijft. Je kunt niet bij elke Vink iets schrijven om duidelijk te maken dat het geen Keep is of Goudvink. En wie zegt me dat de waarnemer wel een Koolmees van een Pimpelmees kan onderscheiden. Maar als je aan die soorten gaat beginnen dan is je hele dag gevuld met teksten maken. Dat is niet te doen. Laten we aannemen dat die eventuele foutjes zich wel uitmiddelen. De trend van Vink en Koolmees zal toch wel zichtbaar worden.

Maar als ik nou een Keep in juni in het Leenderbos meen te zien dan moet ik me bewust zijn van het feit dat dat in dat seizoen niet erg aannemelijk is. Wat heb ik nou gezien waardoor ik toch zeker ben? Daar moet ik, vind ik, toch wel wat tekst aan spenderen. Even het juiste kenmerk aanstippen is genoeg. En bij overvliegende Roodkeelpiepers, landende Poelruiters en jagende Roodpootvalken moet, wat mij betreft, in alle seizoenen een mooie tekst, foto of opname. En is de waarneming vaag,

zeg dan in ieder geval waarom je toch voor die soort gekozen hebt. En nee, je mag niet zeggen: "ik ken die soort van mijn vakantieadresje heel goed" of "ik hoorde het heel duidelijk" of "ik zag de soort echt heel goed". Geef exact weer wat je gezien of gehoord hebt.

Aanpak

Verder met de eerste twijfel

Maar ja, hoe ga ik dat met die zeldzaamheden nou aanpakken. Ik dacht er over om een lijst te maken met de 10 meest zeldzame soorten van het Leenderbos in de periode 2000 tot nu. Een echte top 10 met een winnaar. Goed idee maar het uitvoeren vond ik lastig. Ik kreeg er hoofdpijn van. Ik wilde graag eenduidig en wetenschappelijk-achtig werken maar dit artikel is, vind ik, enorm subjectief geworden en erg onwetenschappelijk vol vreemde keuzes en aannames. Maar hopelijk wel interessant om te lezen en wat hout snijdt het zeker.

Bronnen

In waarneming.nl worden, zoals je waarschijnlijk wel weet, de vogels aangeduid met een groen driehoekje (algemeen), een blauw vierkantje (niet algemeen), een geel rondje (zeldzaam) en een rood sterretje (zeer zeldzaam). Ik heb eerst eens alle gele en

rode vogels die in het Leenderbos gezien of gehoord waren bekeken. Een beetje gedoe want het totale Leenderbos valt niet onder één locatie maar onder al die afzonderlijke locaties die ik boven in mijn artikel genoemd heb. Dus om te weten te komen hoe vaak bijvoorbeeld een Zwarte Ibis in het Leenderbos is gezien moet ik de locatie Achtereinds Laag tot en met Gastelsche Heide afzonderlijk bekijken.

Toen ik dat gedaan had beviel me dat niet helemaal. Want er zijn natuurlijk ook soorten die in Nederland vrij gewoon zijn en dus een groen driehoekje of blauw rondje voor hun naam hebben maar in het Leenderbos erg bijzonder zijn. Denk bijvoorbeeld aan een soort als de Steenloper. Om het Steenloperprobleem op te lossen bekeek ik de bijzondere soorten voor Noord-Brabant. Maar ja, we zitten hier in de Kempen, een heel ander gebied dan bijvoorbeeld de Brabantse Biesbosch, dus die methode viel voor mij ook af.

Ik wilde me graag concentreren op de bijzondere Kempensoorten maar bij waarneming.nl wist ik niet hoe dat te doen. En zo kwam ik op de website Vogels in de Kempen terecht, een zgn. subsite van waarneming.nl. De Kempenwaarnemingen zijn op één of andere manier geclusterd. Uiteindelijk kwam ik tot een lijst met zo'n 40 zeldzame Kempenvogels die ook in het

Leenderbos aangetroffen zijn. Ook hier heb ik weer aan zitten morrelen want het kan dan zomaar zijn dat een soort voor de Kempen heel zeldzaam is en bijvoorbeeld vijf maal is gezien waarvan drie keer in het Leenderbos. Een andere soort is misschien 20 keer in de Kempen gezien maar slechts twee keer in het Leenderbos. Welke van die twee soorten is dan de zeldzaamste? Ik kwam er niet uit.

En uiteindelijk ben ik toch maar weer teruggevallen op mijn beginkeuze. Ik heb uitsluitend gekeken naar de aantallen waarnemingen per soort in het Leenderbos. De enige bron die ik heb gebruikt is waarneming.nl.

Spelregels

Overvliegende vogels die niet gezien zijn maar alleen gehoord vallen af. Niet vanwege wetenschappelijke redenen maar vanwege persoonlijke, een vogel is voor mij pas echt interessant als die gezien is.

Een vliegende vogel die gezien wordt of een vogel aan de grond telt indien ik de bewijsvoering overtuigend genoeg vind.

Een vogel aan de grond die alleen gehoord wordt kan meetellen als ik de bewijsvoering overtuigend genoeg vind.

Aanvullingen bij de spelregels

Een lastig te determineren vogel voor veel vogelaars (denk aan bijvoorbeeld Duinpieper) zonder foto of zonder beschrijving valt dus af. In mijn wereld telt een goede beschrijving trouwens net zo zwaar als een goede foto. Bij velen wordt een foto tegenwoordig gezien als de maatstaf maar ik vind een interessante beschrijving met kenmerken, gedragingen en emotie het mooiste.

Een voorbeeld van een zeldzame Leenderbos-soort met leuke beschrijving met ook nog eens een foto is bijvoorbeeld deze [Grote Pieper](#), gezien en gedocumenteerd door Saskia Verberne. Van haar verhaaltje word ik heel blij. Beschrijving en emotie. Daarvoor ga je het veld in, om mooie ervaringen op te doen en heel leuk om die vergelijkbare emoties ook bij anderen te lezen. Hier komt het:

"Toen ik het hek wilde doorlopen vloog er een beige vogel luid roepend op. Grootte van Veldleeuwerik, maar andere roep, luider en scheller, had wat weg van roep Huismus. Dacht meteen aan Grote Pieper, maar totaal onbekend met deze soort. Geluid matchte met Grote Pieper op app. Richting opgelopen waar hij was ingevallen, stootte hem daar weer op. Witte buitenste staartpenne gezien. Golvende vlucht, bleef even hangen voor hij weer in het gras landde. Dit zo

enkele keren gezien. Later kwijtgeraakt maar ws nog ter plaatse. Geluid opgenomen en foto kunnen maken. Lifer, gaaf!!"

Grote Pieper op het Kranenveld, 14 januari 2017 (Saskia Verberne).

Van sommige vogels zijn er heel veel waarnemingen maar gaat het slechts om weinig individuen. Juist dat laatste is het meest interessant voor een zeldzaamhedenlijst. Om hoeveel vogels gaat het eigenlijk. De Dwergooruil is maar één keer als waarneming ingevoerd en de Dwerguil 204 keer. Toch gaat het allebei slechts om één individu dus allebei even zeldzaam. Ik heb dus bij de zeer zeldzaam voorkomende soorten na proberen te gaan om hoeveel individuen het uiteindelijk gaat in dus die periode tussen 2000 en 2025. Helemaal precies kom ik daar niet altijd achter maar ongeveer zeker wel.

Zeer ongewone soorten die buiten de top-10 vallen

Het grappige is dat wanneer je met zo'n lijst bezig bent bijzondere soorten die een dag kleur kunnen geven helemaal niet in aanmerking komen voor de definitieve lijst. Neem soorten als Hop, Draaihals, Roodpootvalk, Woudaap en Zwarte Ooievaar. Prachtig om te horen en helemaal prachtig om te zien. Maar in het veld van superzeldzaamheden doen ze helemaal niet mee.

Voordat ik de uiteindelijke Leenderbos-Mega-Zeldzaamheden-Top-10 ga bespreken als laatste een lijstje met soorten die maar net of iets minder net buiten die Top-10 zijn gevallen. Het gaat bijvoorbeeld om soorten zoals de Grote Pieper hierboven die maar met één individu aan de grond zijn gesignaleerd, redelijk tot zeer overtuigend zijn gedocumenteerd (voor mij) maar ook overvliegend zijn waargenomen. Dus het gaat dan om één grondindividu plus één of meerdere overvliegers.

Of het gaat om soorten die met meer dan één individu zijn waargenomen maar nog wel echt ongewoon zijn te noemen. Of soorten die zonder duidelijke beschrijving of foto of opname zijn waargenomen. Of soorten die net buiten mijn werkgebied zijn gesignaleerd. Of gewoon omdat ik tot 10 moest komen en ik de soort om onduidelijke redenen net iets te vaag vond of gewoon

minder leuk ten opzichte van de uiteindelijke 10 soorten. Welke soorten ik zomaar heb weggestreept, gewoon omdat het kon, houd ik geheim. Wel heerlijk en machtig om te doen, even wat wegstrepen.

Het volgende groepje heeft aan een Top-10-plaats mogen ruiken maar is net voor de finish afgevallen: Morinelplevier, Witvleugelstern, Dwerggans, Steenloper, Grijze Wouw, Grauwe Kiekendief, Steppenkiekendief, Orpheusspotvogel, Duinpieper, Grote Pieper, Roodkeelpieper, Grauwe Gors, Ortolaan, Europese Kanarie, Kleine Jager, Sneeuwgorst, Dwerggorst, Bladkoning, Witoogend, Grote Kruisbek, Slangenarend, Witwangstern, Bijeneter, Kwak.

Pff, wat een lijst van afvallers. Het zijn niet de minste soorten die afvallen. De meeste heb ik nog nooit in het Leenderbos gezien maar sommigen zelfs nog nooit in Nederland. En bijvoorbeeld die [Kleine Jager](#). Wat een gave soort om die hier te zien. Tom Heijnen en Wim Deeben zagen hem overvliegen. Niet echt een soort waarvan je 's ochtends denkt: "Ik ga vandaag maar eens naar de Patersgronden om een Kleine Jager te zien". Maar ja, toch een afvallers want ook een keer op de Groote Heide gezien. Helaas voor de Kleine Jager, afgevallen!

Kleine Jager over de Patersgronden, 10 oktober 2023 (Tom Heijnen).

Avifauna van Nederland 1, Zeldzame vogels van Nederland

In 1999 is de Avifauna van Nederland deel 1 verschenen met daarin alle zeldzame vogels van Nederland. In de rest van de tekst noem ik dit werk voortaan Avifauna 1. De tekst is van Arnoud van den Berg met kaarten en diagrammen door Cecilia Bosman. In 2001 is er een tweede deel verschenen met daarin juist alle algemene en schaarse vogels van Nederland. In die twee delen werden alle tot dan toe aangetroffen vogels van Nederland met een stukje geëerd.

Het boek is gelieerd aan de Dutch Birding Association. Professor Doctor K. H. Voous schrijft in zijn voorwoord onder meer: *"Dit boek verschaft niet alleen een droge kennis van de Nederlandse avifaunistiek, maar ademt tevens de gepassioneerde*

belevenis van de ontmoeting met zeldzame vogels, die in gedachten afkomstig zijn uit verre, soms zeer verre landen en uit onverwachte windstreken."

CDNA

Als je in Nederland een zeldzame vogel ziet en je zou graag willen dat die als waarneming geaccepteerd wordt dan zul je de soort moeten indienen bij het CDNA. De Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna. Er is dan een commissie die zich buigt over het bewijs dat bij de waarneming gevoegd is. Een foto of geluidsopname wordt, geloof ik, als meest overtuigend gezien maar ik denk dat een zeer overtuigende beschrijving ook tot acceptatie zou kunnen leiden. Op [deze site](#) zijn alle door de CDNA beoordeelde waarnemingen te vinden.

De spanning loopt op

En dan komt het laatste deel, de Top-10. Van alle 10 de vogelsoorten is, voor zover ik weet, slechts één individu in het Leenderbos gezien of gehoord. Geaccepteerd volgens mijn onduidelijke criteria. En ook op onnavolgbare wijze op volgorde gezet. Daar valt heel wat op af te dingen. Niet persé spectaculairdere soorten dan die zijn afgevallen maar wel een minuscule klein beetje zeldzamer. De algemene kenmerken

die ik geef zijn kort en niet altijd genoeg om de soort perfect op naam te brengen. Daarvoor zul je zelf nog wat verder in de boeken moeten duiken.

De Leenderbos Mega-Zeldzaamheden Top-10

10. Poelruiter

Gezien op 17 april 2022, eerste waarneming 10.14 uur, tiende en laatste waarneming 18.03 uur. Plaats: Achtereinds Laag. Eerste waarnemers: Johan van Ophorst en Erik van Gessel.

Er zijn verschillende foto's die als bewijs kunnen dienen. Verder nogal emotioneel. Geen hoera's, beschrijvingen of gedragingen. Behalve Frank Neijts die om 12.53 uur dit schreef: "*Kwam luid roepend overvliegen en viel in bij Greveschutven. Later in gezelschap van 2 Groenpoten steeds foeragerend rond uitkijkheuvel maar steeds ver weg en met tegenlicht. Toch leuk weer eens een Poelruiter in de Kempen. (Voor een beter begrip van niet ingewijden: op plaats van waarneming is nu een nieuw natuurgebied "het Achtereinds Laag" met veel ondiep water waar veel eenden zitten en o.a. Kleine Plevieren. Nog weinig ruiters maar dat zal vermoedelijk weldra anders zijn...)"*. Leuk om te lezen en op deze plek weer over te nemen.

Poelruiter in het Achtereinds Laag, 17 april 2022 (Jeroen Stevens).

In Avifauna 1 staat dat in 1957 de soort voor het eerst in Nederland is waargenomen. Dit was op 30 mei 1957. De aantallen zijn daarna continu toegenomen samenvallend met het feit dat de soort steeds westelijker is gaan broeden tot in Finland en Polen toe. Tot 1992 zijn 158 individuen waargenomen. Vanaf 1 januari 1993 hoefde de soort niet meer beoordeeld te worden door de CDNA.

Algemene kenmerken: sierlijke steltloper met dunne, rechte snavel, poten lang en slank. Een fractie kleiner dan een Tureluur, een fractie groter dan een Witgat. De belangrijkste verwarringssoorten zijn de Groenpootruiter en de Bosruiter en eventueel de Kleine Geelpootruiter maar die is nog zeldzamer dan de Poelruiter. Broedvogel vanaf Oost-Polen tot in Oost-Azië.

9. Zwarte Ibis

Gezien vanaf 25 augustus 2024, eerste waarneming 25 augustus 11.13 uur, laatste waarneming 5 september 2024 12.25 uur.
Plaats: Achtereinds Laag.

Eerste waarnemer, Patrick Spruytenburg. Er zijn vele foto's, aardig wat waarnemers. En af en toe wordt er ook wat genoteerd aan interessants. Het is een makkelijk te determineren beestje maar verschillende mensen vertellen hoe veel deze Zwarte Ibis van verstoppertje houdt.

Zwarte Ibis in het Achtereinds Laag, 1 september 2024 (Remco Seuntjens).

Eén van de waarnemers was ikzelf en ik schreef: "Gelijk opgaand met Kleine Zilverreiger maar veel meer in de dekking. Vaak onzichtbaar. Gedurende drie kwartier slechts totaal ongeveer twee minuten net

buiten de begroeiing. Twee maal even opvliegend samen met de Kleine Zilverreiger. Gaaf hoor." Een beschrijving vond ik niet nodig, blijkbaar, het beestje was genoeg gefotografeerd om zeker te zijn van zijn aanwezigheid.

Avifauna 1 geeft aan dat er tussen 1800 en 1995 104 aanvaarde gevallen zijn. De soort heeft een enorm verspreidingsgebied. Een echte wereldburger. Oostelijk Noord- en Midden-Amerika, Zuidoost-Europa, Afrika, Zuid-Azië en Australië.

In tegenstelling tot de Kroeskoppelikaan en de Ralreiger zijn er geen aanwijzingen dat de soort ooit in ons land gebroed heeft. En ik kom er achter dat er toch een soort is die er veel op lijkt. Wat zeg ik, superveel. Het is de Puna Ibis die voorkomt in Zuid-Amerika maar alleen als ontsnapte vogel wel eens gezien wordt. Slechts twee keer in de laatste 10 jaar gemeld in Nederland.

Algemene kenmerken: donkere vogel met lange poten en dikke, gebogen snavel. Volwassen vogels zijn roodbruin met een groene, paarse, blauwige gloed, afhankelijk van hoe het licht valt. Verrassend klein, ongeveer zo groot als een Kleine Zilverreiger.

8. Grauwe Franjepoot

Gezien op 7 september 2022, om 20.00 uur.
Plaats: Soerendonks Goor. De enige waarnemer is Tom Heijnen.

Hij schrijft erbij: "Kwam laag aanvliegen, viel in en zwom een stukje. Daarna weer weggevlogen, maar vermoedelijk ergens anders op de plas. Door slecht licht niet meer kunnen terugvinden. Foto's zijn videostills (full-hd) in de schemer dus van slechte kwaliteit."

Grauwe Franjepoot op het Soerendonks Goor, 7 september 2022 (Tom Heijnen).

Ik lees ook hier niet echt dat hij een gat in de lucht sprong maar als ik hem was had ik dat zeker gedaan. Maar ik heb nog een aanvulling van Tom over zijn waarneming: "Ik maakte een videoclip toen ik in de zoeker een steltloper zag invallen OP het water. Een zwemmende steltloper? Klein van stuk? Met

een 'opgewipte' staart en korte snavel? Dat kon alleen maar een franjepoot zijn! Door de schemer raakte ik de vogel daarna snel kwijt. Thuisgekomen nam ik contact op met Frank Neijts die bevestigde dat het om een onvolwassen Grauwe Franjepoot ging. De ochtend daarop zijn diverse vogelaars naar het Soerendonks Goor gegaan in de hoop de vogel terug te vinden maar helaas bleek het beestje alweer gevlogen. Het was de eerste waarneming van deze soort in de Kempen [maar de enige in het Leenderbos tussen 2000 en 2025, RvH] sinds 2015, dus echt een zeldzaamheid."

In de Avifauna van Nederland 1 slechts de vermelding: schaarse doortrekker. Vooral in de maanden augustus en september maar ook in mei, juni en juli. Klopt helemaal met deze waarneming.

Algemene kenmerken: kleine steltloper die veelal zwemmend wordt gezien. Zwarte, naalddunne snavel. In broedkleed makkelijk te herkennen maar als niet broedende vogel of eerstewinter-vogel zeer veel gelijkend op Rosse Franjepoot. Broedvogel van de toendra rond de poolcirkel op praktisch het gehele Noordelijk Halfrond.

Strandleeuwerik

Gezien op 4 oktober 2024, enige waarneming 10.51 uur. Plaats: Achtereinds Laag. Enige waarnemer: Remco Seuntjens.

De vogel zat aan de waterkant. Een vrouwtje Wilde Eend zit ernaast. Wel een foto, geen extra info. Ik had wel weer willen lezen over het bloed wat sneller stroomt bij het zien van deze onverwachte vogel, vogel-poëzie over de mooie kleuren op zijn kop, die grappige hoorntjes en gedachtes die door je hoofd schieten als je dit mag meemaken. Na een e-mail van mij aan Remco met de vraag over wat extra info over deze waarneming kwam er direct een enthousiast verhaal terug. Mooi om te zien dat, net als ik, in dit geval Remco heel blij was met deze waarneming. Echt iets om nog de hele dag (en langer) plezier van te hebben.

Hij schrijft: "Het verhaal achter de Strandleeuwerik is wel grappig. Ik had net een paar maandjes mijn scope en was op mijn favoriete plekje, het Achtereinds Laag. Achterop de slikranden zie ik een vogeltje scharrelen welke ik niet direct kon thuisbrengen, ik had immers nog nooit van mijn leven een Strandleeuwerik gezien maar toevallig was dit wel één van mijn doelsoorten voor mijn weekendje Schiermonnikoog wat een paar weken later gepland stond. Ik kon ook mijn ogen niet geloven en probeerde direct wat

bewijsplaatjes te schieten om de vogel door te geven in de Kempen app. Ik verloor de vogel helaas langzaam uit het zicht want hij scharrelde steeds verder een hoekje in waar ik geen zicht op had. Daardoor konden de andere toegesnelde vogelaars helaas niet meegenieten van de waarneming. Voor mij een moment om nooit te vergeten, een lifer op zo'n manier in je eigen regio zelf ontdekken is erg bijzonder en smaakt naar meer."

Strandleeuwerik in het Achtereinds Laag, 4 oktober 2024 (Remco Seuntjens).

Hij excuseert zich trouwens voor de matige kwaliteit van de foto. Maar ja, het is niet voor niets dat Frank Neijts Remco feliciteert. Hij zegt dat het misschien pas de eerste gefotografeerde Strandleeuwerik in de Kempen is. Een echte plaatselijke zeldzaamheid dus!

Avifauna 1 ziet de Strandleeuwerik uiteraard niet als zeldzaamheid. Ze noemen het een schaarse tot algemene doortrekker en wintergast. Vooral langs de kust te vinden met het zwaartepunt in het noorden langs de Waddenkust en op de Waddeneilanden zelf.

Algemene kenmerken: schuifelende leeuwerikensoort met bijzonder geel-zwart koppatroon. In Nederland moeilijk te verwarren als je hem goed in beeld krijgt. Maar zijn gedrag zorgt ervoor dat het een makkelijk te missen soort is. Goed dat hij vaak in zeer open, stenig en zanderig landschap opduikt, vaak aan de kust.

6. Dwergaalscholver

Gezien op 6 mei 2000. Plaats: Ringselvennen en Soerendonks Goor. Waarnemers: Ruud Bouwman, Henk Hendriks en Roel Verbraak. De soort was en is een indiensoort bij het CDNA.

Op waarneming staat geen informatie en ook op CDNA staat geen extra informatie bij deze waarneming, behalve dat het een adulte vogel zomerkleed was. Nou is de Dwergaalscholver niet echt een moeilijke soort om te determineren maar de waarneming zal toch vast niet alleen op iemands blauwe ogen aangenomen worden.

Avifauna 1 geeft aan dat tot 1998 er geen enkele melding is van de Dwergaalscholver. De dichtstbijzijnde broedgebieden waren toendertijd te vinden in Zuid-Oost Europa en verder tot in Kazachstan. Af en toe werd Oostenrijk bezocht en heel af en toe Duitsland en Polen maar verder noord- en westwaarts kwam dit kleine, elegante aalscholvertje niet. 23 en 24 januari 1999 deed deze vogel voor het eerst ons land aan. Op dit moment zijn er 12 aanvaarde gevallen. Echt weinig.

Toen ik verder keek naar de huidige broedplekken kwam ik op de [deze site](#) terecht. Een waarschijnlijk broedgeval in Frankrijk. In Duitsland broeden ze ook al. Dat komt wel echt dichtbij. Wanneer is Nederland aan de beurt?

Algemene kenmerken: Kleine Aalscholver (zo'n 40 centimeter kleiner dan onze Aalscholver) met korte snavel. Nooit geel rond snavel. Staat wat lager op mijn lijst dan de soort verdient. Ik heb een soort straffkorting toegepast. Want, zoals gezegd, er is geen beschrijving en geen foto op waarneming te vinden. Mocht ik voor de volgende Blauwe Klauwier nog een mooie kenmerkenbeschrijving met emotie krijgen dan zal ik een rectificatie plaatsen en zal de soort zeker wat plekken stijgen naar ergens in de Top-3.

5. Vale Gier

Gezien op 15 juni 2020, 11.54 uur, overvliegend. Plaats: Patersgronden (Tongelreep-Zuid). Enige waarnemer: Wim Deeben.

Vale Gier boven de Patersgronden, 15 juni 2020 (Wim Deeben).

De foto spreekt voor zich, het is echt een Vale Gier. Via de e-mail heb ik wat extra informatie gekregen. Wim schrijft: "Wij zagen een grote vogel uit een boom vliegen, de vogel verdween binnen enkele seconden achter een bomenrij. Gezien de grootte van het beest was onze eerste gedachte dat het een Zearend moest zijn. Gelukkig kwam het beest terug om wat rondjes te draaien, na het maken van wat foto's was het duidelijk dat het om een Vale Gier ging. Dit was een bijzondere waarneming in de Kempen. Inmiddels zitten wij in 2025 en de Vale Gieren zijn al meerdere keren in de Kempen gezien, nu is de vraag welke zuidelijke soorten wij nog meer gaan zien?"

Avifauna 1 geeft aan dat er tussen 1800 en 1996 vijf aanvaarde gevallen zijn met in totaal 10 individuen.

Op de CDNA zijn nog wat feitjes te vinden. Ten eerste dat de Vale Gier sinds 2019 geen beoordeelsoort meer is. Dus Wim heeft geluk. Net geen papierwerk. Het gaat tot juni 2019 om 67 aanvaarde gevallen. Het is wel duidelijk dat de soort steeds vaker gezien wordt. Vaak gaat het om slechts kortstondige verblijven. Aan komen vliegen vanuit het zuiden, soms in een groep van wel 40 of 60 individuen!, een nachtje blijven en weer terug naar het zuiden. Is het ze dan al duidelijk dat er maar weinig te halen valt hier in Nederland?

Ik zag een artikel waarin Gierenwaarnemingen tussen Portugal en Spanje vergeleken werden. Het was onderzoekers opgevallen dat de grens van Portugal een echte barrière bleek. Landschap en klimaat aan allebei de zijden hetzelfde maar aan de Spaanse kant veel waarnemingen, aan de Portugese kant bijna nul. Het bleek dat Spaanse boeren hun kadavers ergens neerleggen terwijl dat bij de Portugezen verboden is vanwege het risico op gevaarlijke veeziektes. Aan de Spaanse kant wordt het door de hoeveelheid aanwezige gieren zo snel opgeruimd dat de kans op het ontstaan van ziektes heel klein is. En het is ook nog eens een hele goedkope oplossing.

Niemand hoeft het kadaver op te halen en ergens heen te brengen en te verwerken. En dus goed voor de natuur. De hele kringloop kan doorlopen worden!

Algemene kenmerken: enorme gier zonder wigvormige staart. Lange nek en lichtere dekveren op vleugel aan onder- en bovenkant. Komt lokaal voor van Noord-Spanje tot in Noord-India. Niet heel moeilijk te determineren in Europa maar kan eventueel verward worden met verschillende grote arenden en de Monniksgier.

4. Bergfluiters

Gezien van 3 mei 2020 tot 18 mei 2020, eerste waarneming waarschijnlijk ergens in de middag, laatste waarneming, 8.52 uur op 18 mei 2020. Plaats: Leenderbos. Eerste waarnemers: Maarten-Jan van den Braak en Henk Munsters.

Na een mailtje krijg ik dit terug van Maarten-Jan. Een mooi verhaal weer: *"De echte ontdekker is voormalig VWG-lid Henk Munsters. Ik kwam hem tegen met de fiets op 100 of 200 meter van de plek. Hij zei: ik heb een Bergfluitsier gezien en gehoord. Ik zei meteen: een wat? Hij zei dat hij de soort goed kende en met name in Spanje veel had gehoord en gezien. Samen terug gefietst.*

Daar meteen foto's en een video voor de zang gemaakt. Hij was helemaal niet schuw. Henk vroeg het me op waarneming te zetten. Ik vond het al meteen heel gaaf. Ik was pas een paar jaar aan het vogelen. Vanwege Corona-tijd werd de plek toendertijd niet gepubliceerd. Wel had ik iemand aan de lijn die vroeg of ik ook geluid had. Uiteindelijk kreeg ik al snel bericht dat het om de Westelijke Bergfluitsier ging en niet om de Balkanbergfluitsier. Daarna bij het CDNA ingediend. In het najaar werd die goedgekeurd!"

Bergfluitsier in het Leenderbos, 3 mei 2020 (Maarten-Jan van den Braak).

Avifauna 1 zegt dat er tussen 1800 en 1996 18 aanvaarde waarnemingen zijn. Het is een broedvogel van Noord-Afrika, het Iberisch schiereiland, Italië, Frankrijk, Noord-Oostenrijk en Zuid-Duitsland. De vogel trekt in de winter weg naar tropisch Afrika. Hij

wordt in het voorjaar vaak opgemerkt door het simpele maar vrij opvallende rateltje. Ik vind het wel op Cirlgors lijken maar als je maar een glimp van het vogeltje ziet dan is het gelijk duidelijk om welke soort het gaat. In het voorjaar landt die in bossen op onze zandgronden, in het najaar gaat het alleen om waarnemingen langs de kust. Maarten-Jan vond dat de luid zingende Vink de opname wat onduidelijk maakte maar ik vind dat de opname heel goed gelukt is. De Bergfluiters is perfect te horen.

Op het CDNA is te zien dat het aantal waarnemingen de laatste jaren enorm toegenomen is. Waarschijnlijk vanwege verbeterde kennis. De teller staat inmiddels op 64 aanvaarde waarnemingen. De vogel die in Leende neerstreek was de 52^e van het lijstje.

Algemene kenmerken: fitis-achtige loofzanger met grijzer uiterlijk en contrastrijke groene tinten in vleugel, stuit en staart. Vooral vanwege de zang goed op naam te brengen. Heel makkelijk te verwarren met de Balkanbergfluiters. Alleen een geluidsopname kan uitsluitend bieden of zeer veel ervaring met beide soorten. Ook Fluiters maar vooral Fitis zijn mogelijke verwarringssoorten.

3. Schreeuwarend

Gezien op 2 juni 2021, 10.39 uur. Plaats: Groote Heide. Waarnemer: Cornelis Fokker.

Als ik verder in deze waarneming duik blijkt Cornelis Fokker niet de eerste waarnemer te zijn van deze vogel. Op 1 juni wordt de vogel waargenomen in Horst aan de Maas in Limburg. Diezelfde dag komt de vogel aan in Leende en gaat daar waarschijnlijk ergens slapen. 's Ochtends vroeg staat Cornelis klaar voor een poging. Hij heeft een paar vage plaatjes geschoten en er wat bijgeschreven. Leuk om te lezen, zo kan het dus ook:

"Gisterenavond een rondje gedaan, niemand had er vertrouwen in of ging een poging wagen n.a.v. de meldingen gisteren. Dan maar alleen en inderdaad (had ik niet verwacht), vrijwel geen enkele vogelaar. Rondom deze plek zou het naar mijn mening moeten gebeuren. Late melding gisterenavond en nog voor de grens. Misschien was hij daar al over, misschien was tie niet pal ZW gegaan. Tja, toch maar poging. De dip (die ik had ingecalculeerd) was al geslaagd met hop en zwooi (Zwarte Ooievaar, red.), dus tijd om af te haken want er viel nog wat nachtrust in te halen. Komt tie toch opeens (terwijl de buizerden al dik een uur in de lucht zaten) laag vanuit het noorden aangevlapt en ging cirkelen, achterna gezeten door kraai en buizerd. Ik

stond ten zuiden van de pijl, vermoed dat de vogel ten noorden van de schaapskooi ergens heeft overnacht. Gelijk duidelijk dat t m was, schitterend gezien in de telescoop.

Schreeuwarend op de Groote Heide, 2 juni 2021 (Cornelis Fokker).

Plaatjes maken viel dan wel weer wat tegen, en dan ook nog melden. Vogel in eerste instantie laag en voor mij ook weer achter de bomen, daarna was hij plots alweer veel verder, hoger en uiteindelijk hoog uit het oog verloren richting WZW. 7-8 minuten in beeld gehad (waarvan grootste deel ver uit beeld verdwijnend)".

Avifauna 1 geeft aan dat er tussen 1800 en 1996 vijf aanvaarde gevallen zijn geweest.

Bij het CDNA is het nog steeds een beoordeelsoort. Er zijn er inmiddels 28 aanvaard. Deze waarneming is ook aanvaard door het CDNA. Er wordt vermeld dat de

dichtstbijzijnde broedgevallen in Noordoost-Duitsland liggen en Polen en Tsjechië. Opmerkelijk dat een soort die helemaal naar Afrika trekt en vrij dichtbij broedt, maar zo weinig gemeld wordt.

Algemene kenmerken: middelgrote arend die buitengewoon veel lijkt op de Bastaardarend en de Steppearend. Op grond van de foto's die ik op waarneming kan zien is het voor mij niet duidelijk om welke soort het gaat maar zelfs met een zeer goede foto blijft het erg moeilijk. En dan schijnen er ook nog hybrides rond te vliegen. Je moet wel gespecialiseerd zijn in grote, moeilijke arenden die ook nog eens amper in Nederland komen, om van deze soorten, die er in elk kalenderjaar ook nog eens net wat anders uitzien, chocolade te maken.

2. Dwergooruil

Gezien 13 mei 2021, enige waarneming 5.00 uur. Plaats: Leenderbos. Enige waarnemer: Rob Aarts.

Avifauna 1 geeft aan dat er tussen 1800 en 1996 vijf aanvaarde gevallen zijn geweest. De soort broedt in Zuid- en Oost-Europa, Noord-Afrika, Midden-Oosten en Centraal-Azië. Het is een uil die wegtrekt en wel naar tropisch Afrika. Blijkbaar broedde de soort in het begin van de 20e eeuw tot in Noord-Frankrijk maar is, in tegenstelling tot

sommige ander soorten, zich wat terug gaan trekken richting zuiden. Vandaar dat er tussen 1970 en 1996 geen enkele aanvaarde waarneming was. Er is een opname toegevoegd. De Bosuil is ook te horen, Fazant, ik geloof even Grauwe Gans, Koekoek, Roodborst en Merel en daar ergens in die kakafonie de Puut, Puut, Puut, in een strak ritme. Een simpel geluid, onmiskenbaar voor wie wel eens in Zuid-Europa is geweest, maar wel opletten want de roep van de Dwergooruil is vrijwel identiek!

Na een e-mailtje van mij stuurt Rob Aarts mij de opname toe ([hier](#) en [hier](#) te beluisteren) en schrijft: *"Het is geconverteerd van wave naar mp3, omdat het wave-bestand veel te groot is. Let wel, er zijn nogal wat soorten te horen. De Dwergooruil roept van grote afstand vanaf ongeveer de trektelpost. Hij riep vanuit het Leenderbos in het oosten. Zeker enkele honderden meters van mijn opnameplek."*

De CDNA geeft aan dat de Dwergooruil van het Leenderbos pas de 14^e aanvaarde waarneming was. Het loopt nog steeds niet storm. Op dit moment zitten we aan de 20 gevallen. Ook weer een zeldzaam uiltje dus.

Algemene kenmerken: een Zuid-Europese uil die strikt nachtaktief is. Zijn verenkleed lijkt op boomschors en soms zijn driehoekige oorpluimen te zien. Maar vooral opgemerkt

door zijn melodieuze tsjioe wat volgens een vast patroon heel lang herhaald kan worden.

1. Dwerguil

Gezien op 10 en 11 februari 2008, eerste waarneming 15.30 uur, laatste waarneming 17.36 uur 11 februari 2008. Plaats: Leenderbos. Eerste waarnemers: Cor Kuipers (vader) en Joey Kuipers (zoon).

Als je de [deze link](#) bekijkt dan zie je de pagina's waarop vele waarnemingen staan. Er zitten wel wat leuke commentaren bij en echt hele mooie foto's. Iedereen was perplex van zijn schattigheid, is wat ik in veel korte tekstjes lees. Wat een fotogeniek uiltje is dit, zeg!

Wat me opvalt bij de commentaren is dat het beestje niet schuw leek. Ondanks de grote massa mensen bleef hij goed te zien, vertoonde normaal gedrag (veren poetsen, braakballen uitspugen, poepen, een zonnetje pakken, een oogje dichtknijpen, muizen vangen). Wat wel zo was, het beestje is maar kort gebleven terwijl er blijkbaar genoeg muizen te vangen waren. Dus toch gevluht voor de mensen of was er uiteindelijk niet genoeg te eten of was hij sowieso al op weg naar elders.

Dwerguil in het Leenderbos, 11 februari 2008 (Roel Verbraak).

Wat me ook opvalt is dat ik niet zo direct een VWG-lid bij de melders kan vinden. Ik keek in 2008 nog niet op waarneming.nl, maar *niemand* van ons nog? Ik ben normaal niet zo'n twitcher maar als er zo'n soort weer in het Leenderbos te zien is en ik weet ervan dan ga ik. Maar al die mensen vlak voor dat vogeltje, echt blij word ik er ook weer niet van. Het voelt erg dubbel, in hoeverre heeft zo'n vogel hier last van? Misschien ga ik toch niet? Mmm, hij moet eerst nog maar eens komen dan zie ik wel.

De foto hierna geeft het landschap van nu. In de buurt van de markering op waarneming.nl kan ik geen Zwarte Spechtengat vinden in, het lijkt me, een Amerikaanse eik zoals die op sommige foto's te zien is. Dat gat had ik graag gefotografeerd. Maar ja, 17 jaar geleden. Er kan makkelijk weer wat gerommeld zijn in het bos en dat bomen

verdwenen zijn en erbij gekomen. Wel zie ik verschillende boomsoorten om me heen met ook wat dunne Amerikaanse eiken zonder gat en ook lariksen waar het uiltje graag in zat. Het pad zelf is enorm overgroeid geraakt. Je kunt er nog doorheen maar met moeite.

De Dwerguillocatie in het Leenderbos, 8 september 2025 (Robbert van Hiele).

Avifauna 1 geeft niks. De Dwerguil staat er niet in. Dat kan alleen maar betekenen dat de soort tot 1998 nooit in Nederland gezien is. Op naar de site van het CDNA. En inderdaad, de Dwerguil is pas voor het eerst als waarneming aanvaard in 2002. In 2008 was de Dwerguil pas de derde aanvaarde waarneming in Nederland. Gaaf! Op dit moment staat de teller op 12. En aangezien alle waarnemingen van na 2000 zijn is het duidelijk dat de soort in een heel bescheiden liftje zit.

De Dwerguil broedt trouwens van Scandinavië, via Centraal-Europa tot in Centraal-Siberië. Net over de grens in Duitsland zijn er broedgevallen in Niedersachsen en Nordrhein-Westfalen en sinds 2012 ook in de Wallonië. Des te vreemder dat de Dwerguil amper in ons land te zien valt. Hij kan naar ons, bij wijze van spreken, kruipen. Een honkvast typetje?

Algemene kenmerken: zeer kleine uil, een fractie groter dan bijvoorbeeld een Grauwe Klauwier. Lange staart en witte wenkbrauwen. Te verwarren met de Steenuil (die aanmerkelijk groter is) en de Ruigpootuil (die iets groter is).

Een prachtige, en wat mij betreft, zeer terechte winnaar van deze wedstrijd waarvan alle deelnemende vogels niet eens wisten dat ze er aan meededen.

Nawoord

Altijd al, maar vanaf nu zeker, kun je zelf op zoek gaan naar zeldzaamheden in het Leenderbos. En mocht je er één vinden, wel een uitgebreide, duidelijke en emotionele beschrijving graag, al doe je het maar voor mij. Succes! ■

Oeverzwaluwen in Hapert (Jules Andela)

Oeverwaluwen in Hapert in 2025

Jules Andela

Het moet afgelopen februari zijn geweest toen ik benaderd werd door het bestuur van de VWG met de vraag of ik wist wie de Oeverwaluwwand in Hapert schoonmaakte en bijhield. Er was namelijk een verzoek ingediend door een van de naaste bewoners of de VWG die taak (weer) op zich wilde nemen.

Na wat onderzoekwerk bleek dat deze kunstwand geplaatst is omdat er in het verleden een zandberg lag waar zich ongeveer 20 paartjes Oeverwaluwen gevestigd hadden. Deze berg moest op een gegeven moment weg, en om de zwaluwen te behouden hebben de eigenaar en buurtgenoten contact gezocht met Natuurvereniging Kempenland en Werkgroep Weidevogels Zuidoost Brabant.

Samen met Brabants Landschap is toen door ANV Kempenland subsidie aangevraagd om het project te realiseren. Er is toentertijd afgesproken dat leden van de Werkgroep Weidevogels en VWG de Kempen, samen met de buurt, deze wand gingen bouwen en onderhouden. Ook de gemeente Bladel had zijn medewerking toegezegd.

Aanleg van de Oeverwaluwwand, 1 april 2021 (JA).

De wand ligt aan een retentieplas (een plas waar het water bij hevige regenval in geborgen kan worden) aan de straat De Tienden in Hapert. De wand is in 2021 geplaatst met hulp van de VWG en bestaat uit vijf betonnen platen met ieder elf gaten (in drie rijen), 55 gaten in totaal dus.

Na wat onderzoek bleek dat de wand het afgelopen jaar (2024) niet meer was onderhouden en daarom ook niet meer

gebruikt werd door de Oeverwaluwen. De mogelijkheid om deze nieuw leven in te blazen konden we als Vogelwerkgroep natuurlijk niet laten liggen en al snel was er een werkgroepje opgericht bestaande uit Jan Kolsters, Mart van de Broek, Peter Simon en bovengenoemde.

Hieronder volgt een verslag van wat we allemaal hebben gedaan en vooral van wat we hebben aangetroffen...

Werkzaamheden

Op 1 maart hebben we de oude kleren aangetrokken, en zijn met z'n vieren aan de slag gegaan om de 55 gaten schoon te maken en te vullen met nieuw zand. Gelukkig lag er nog een voorraadje zand van de voorgaande jaren, en had Arno (de naaste bewoner) het nodige gereedschap waaronder zelfs een op maat gemaakte buis waarmee we "gemakkelijk" de gaten konden vullen met keileem.

Gaten vullen, 1 maart 2025 (JA).

Monitoring van Oeverzwaluwen

Eind maart waren er nog geen Oeverzwaluwen. Zou het dan toch...? Gelukkig werden op 22 april de eerste activiteiten waargenomen. Er werden zo'n 50 Oeverzwaluwen geteld en die begonnen de gaten te verkennen. De meeste gaten vertoonden al graafactiviteit (code 1 & 2)!

Het schijnt voor te komen dat een eerste groep Oeverzwaluwen het voorwerk doet (de gaten open maakt), die dan doortrekken en een tweede groep de nesten een paar weken daarna gaat bemannen. *Fingers crossed....*

De eerste graafactiviteiten, 22 april 2025 (JA).

Verslag 26 april: "Er vlogen er zo'n 40 rond. Eerst wat verder weg, maar na 5 minuten massaal naar de wand. Op 5 gaten na zijn alle gaten geopend."

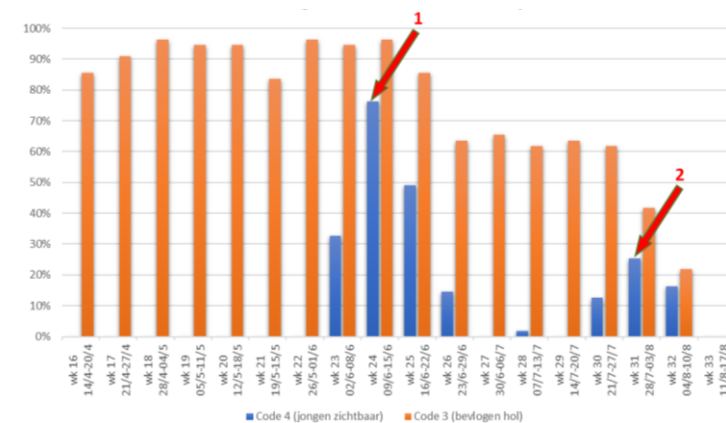

Bijna alle gaten zijn geopend, 8 mei 2025 (JA).

Op 30 april zegt iemand: "Er vlogen er zo'n 50 rond. Ik denk dat alle (!) gaten bezet zijn."

Verslag 3 mei: "Wat een feestje hier! Tientallen Oeverzwaluwen vliegen hier rond en velen al in paartjes. Soms een trio en dat gaat natuurlijk voor problemen zorgen... Ook bezoeken de paartjes gezamenlijk de nestholten. Op drie na zijn alle holten bewerkt en of geheel uitgegraven en of veelvuldig bevlogen met in én uitvliegend verkeer... Je wordt er aardig tureluurs van als je alles goed wilt bijhouden!!! Gelukkig valt er zo nu en dan een stilte, zodat je wat op adem kunt komen. En, na een tijdje krijg je er toch wat vaardigheid in. Wat een succes dit jaar!"

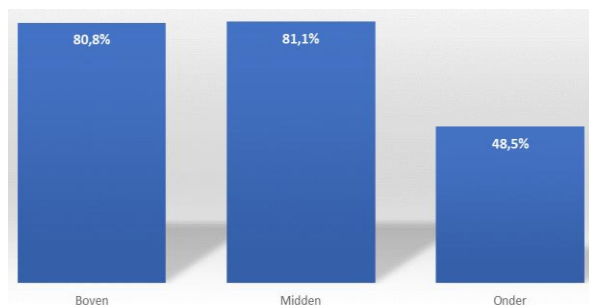
Hieronder een grafiek van het verloop van onze monitoring door de weken heen:

Aantal bezette holten (= code 3, oranje) en aantal holten met zichtbare jongen (= code 4, blauw) per week.

Bij het aantal holen met zichtbare jongen waren er duidelijk twee pieken waar te nemen (rode pijlen), wat duidde op eerste broedsels (piek 1) begin juni en tweede broedsels (piek 2) eind juli en begin augustus. De laatste jongen vlogen uit in week 32 (begin augustus). In week 33 (11 t/m 17 augustus) waren ze letterlijk allemaal gevlogen.

Wat Oeverzwaluwen betreft was 2025 een doorslaand succes: alle 55 gaten op twee na bezet (98%)!

Gemiddelde bezettingsgraad (code 3 en 4) van holen per rij over de hele periode.

Als je kijkt naar de voorkeur van de vogels over de hele periode, dan blijkt uit onze data dat de meeste activiteit (code 3 en 4) in de bovenste en middelste rij gaten werd waargenomen. De onderste rij was het minst populair. Hoog & droog? Makkelijker aan te vliegen?

Fauna en flora in, op en rond de plas

Vogels

Er werden veel vogelsoorten waargenomen, 36 in totaal. De meest opvallende waren een **Kleine Plevier**, **Groene Specht(en)**, een jagende **Sperwer** boven de plas, twee **Kieviten** en een **Grote Zilverreiger** die er wel een uur rond liep en totaal niet bang leek van de twee waarnemers op het bankje vlakbij. Ook werd er in de laatste week zelfs nog een **Spotvogel** waargenomen!

Waargenomen vogelsoorten.

Blaauwe Reiger	Kievit
Boerenzwaluw	Kleine Plevier
Boompieper	Kneu
Buizerd	Koolmees
Ekster	Oeverzwaluw
Fitis	Putter
Gaai	Roodborst
Gele Kwikstaart	Sperwer
Grasmus	Spreeuw
Groene Specht	Spotvogel
Groenling	Stadsduif
Grote Bonte Specht	Torenvalk
Grote Zilverreiger	Turkse Tortel
Holenduif	Vink
Houtduif	Waterhoen
Huismus	Wilde Eend
Huiszwaluw	Witte Kwikstaart
Kauw	Zwarte Kraai

Voor de kwikstaarten was het een prima plek om te vertoeven: er werden veel jonge **Witte** en **Gele Kwikstaarten** waargenomen. **Kneu**, **Groenling**, **Putter** en **Huismus**

ontbraken ook niet. De plas werd ook veelvuldig bezocht door familieleden van de Oeverzwaluw: de **Huiszwaluw** en **Boerenzwaluw** kwam er materiaal halen voor de nesten en om te foerageren.

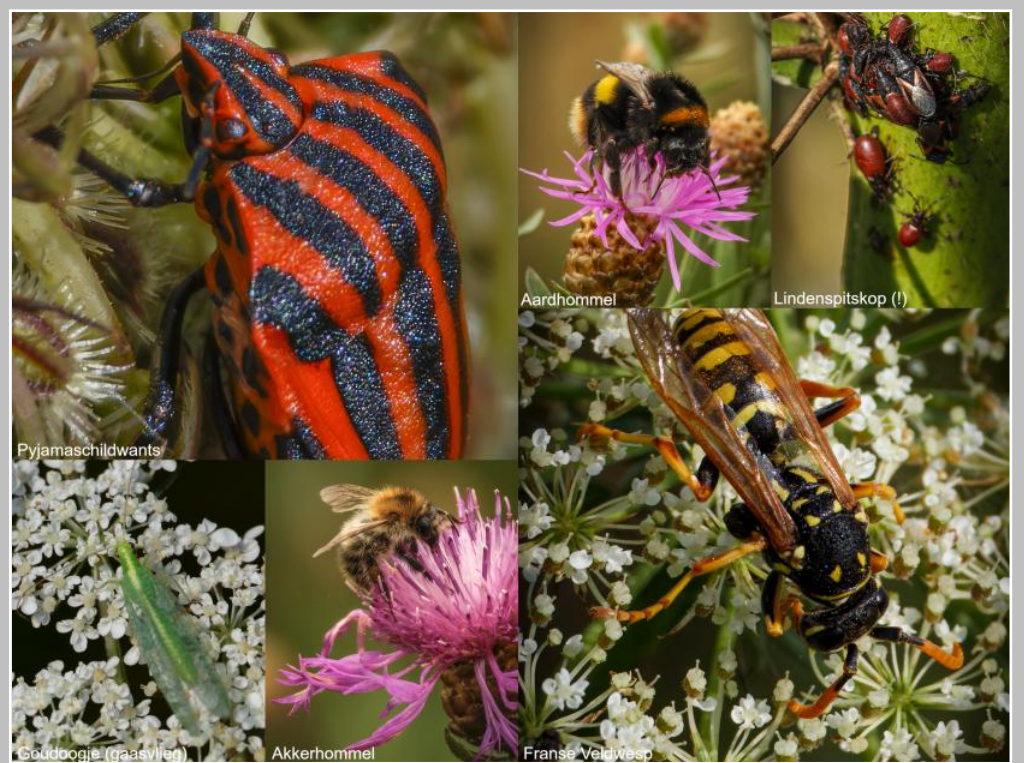
Een ander opvallend feit wat uit onze data naar voren kwam is dat de middelste rijen van de eerste vier betonblokken duidelijk de voorkeur hadden, daarna de bovenste rij, en het minst populair was de onderste rij bij alle 5 de blokken. Alleen bij blok 5 bleek de bovenste rij het meest gebruikt.

Door de droge hete zomer zakte het waterniveau van de plas in snel tempo. Op een gegeven moment zelfs zo laag dat de gemeente Bladel door ons werd gevraagd of ze het misschien aan konden vullen. De reactie vanuit de gemeente was dat dit weinig zin zou hebben omdat de plas gevoed werd door het grondwater, en dat dit zo laag stond omdat er zoveel gespreeid werd op de landbouwgebieden rondom. Gingen ze bijvullen, dan zou het meteen weer zakken.

Het trieste resultaat was echter wel dat een week later het peil zo laag was dat de vissen in de plas massaal het loodje hadden gelegd. Er lagen zo'n 15 dode **Karpers** in en rond de plas! Overigens, hoe die in zo'n klein plasje terecht zijn gekomen...?

Volgende pagina: enkele waargenomen vogels, planten en insecten (JA).

Planten

Op plantengebied zijn ook een aantal interessante waarnemingen gedaan, al had dit voor ons geen hoge prioriteit en is er daarom ook niet gericht onderzoek naar gedaan.

Waargenomen plantensoorten. Zeldzaamheid en status zijn overgenomen van waarneming.nl. Vetgedrukt = zeldzaam.

Soort	Zeldzaamheid	Status
Bijvoet	Algemeen	Inheems
Citroengele honingklaver	Algemeen	Inheems
Gewone reigersbek	Algemeen	Inheems
Jacobskruiskruid	Algemeen	Inheems
Kaasjeskruid	Algemeen	Inheems
Klein streepzaad	Algemeen	Inheems
Kleine pimpernel	Vrij algemeen	Inheems
Knolcyperus	Zeldzaam	Exoot
Knoopkruid	Algemeen	Inheems
Langstekelige distel	Zeldzaam	Inheems
Luzerne	Algemeen	Inheems
Polei	Zeldzaam	Inheems
Slaapmutsje	Algemeen	Invoer
Slangenkruid	Algemeen	Inheems
Margriet	Algemeen	Inheems
Vroeg barbarakruid	Zeldzaam	Incidentele invoer
Watercrassula	Vrij algemeen	Exoot
Wilde marjolein	Algemeen	Inheems
Wilde peen	Algemeen	Inheems
Witte mosterd	Algemeen	Invoer
Zeepkruid	Algemeen	Inheems

In eerste instantie het plantje **Polei**. Volgens Waarnemingen.nl is deze nogal zeldzaam in Nederland. Het kan ook via tuinafval

verspreid raken, echter het stond overal rondom de plas en niet alleen bij de locatie waar af en toe tuinafval wordt gedumpt. Ook de Langstekelige distel schijnt een zeldzame plant te zijn maar stond hier redelijk veel.

Verder is er nog een derde zeldzaamheid aangetroffen: het **Vroeg barbarakruid**, maar ook deze kan zich waarschijnlijk alleen via tuinen uitbreiden. Ook werd er **Slangenkruid** aangetroffen, maar deze stond wel in het ingezaaide stukje.

Iets waar we minder blij mee waren zijn twee invasieve exoten: de **Watercrassula** en, wel zeldzaam, de **Knolcyperus**. Verder veel **Knoopkruid**, **Wilde peen** en **Jacobskruiskruid**. Alle drie prima insecten-magneten.

Insecten excl. dagvlinders

Ook hier weer dezelfde disclaimer als bij de planten: we hebben enkele waarnemingen gebundeld, echter deze zijn niet compleet. Wat ons opviel is de grote hoeveelheid soorten insecten die er op zo'n klein gebiedje voorkomen. Zonder al teveel moeite te doen hadden we al zo'n 20 soorten, maar er zit een veelvoud daarvan als je echt gericht onderzoek gaat doen. Wat het vermelden nog waard is, was de massale aanwezigheid van de zeldzame

Lindenspitskop (oftewel **Malvawants**), een westmediterrane soort wants die voor het eerst in 2008 in Nederland (Brabant) is waargenomen, en pas in 2016 was er een eerste waarneming in Limburg. De naam Malvawants was hier beter op z'n plaats want hij zat massaal op de aanwezige Malva (Kaasjeskruid) planten die hier waren ingezaaid.

Waargenomen insecten excl. dagvlinders. Zeldzaamheid en status zijn overgenomen van waarneming.nl. Vetgedrukt = zeldzaam.

Soort	Zeldzaamheid	Status
Aardhommel	Algemeen	Inheems
Akkerhommel	Algemeen	Inheems
Blinde bij	Algemeen	Inheems
Doodskop zweefvlieg	Algemeen	Inheems
Eikenprocessie rups	Algemeen	Inheems
Fraaie schijnbok	Algemeen	Inheems
Franse veldwesp	Algemeen	Inheems
Gewone keverdoder	Vrij algemeen	Inheems
Goudoogje (gaasvlieg)	Algemeen	Inheems
Grijze runderdaas	Vrij algemeen	Inheems
Gewone kameleon-spin	Vrij algemeen	Inheems
Lindenspitskop	Zeldzaam	Zwerver
Pyjamaschildwants	Algemeen	Inheems
Ruigte lieveheersbeestje	Vrij algemeen	Inheems
Schijnboktor	Algemeen	Inheems
Steenhommel	Algemeen	Inheems
Tweekleurige smalboktor	Vrij algemeen	Inheems
Tweestippelig lieveheersbeestje	Algemeen	Inheems
Zevenstippelig lieveheersbeestje	Algemeen	Inheems

Dagvlinders

Ook hier eerst weer de disclaimer dat ons monitoringsproject vnl. op de Oeverwaluw gericht was, de rest was dus bijzaak.

Waargenomen dagvlinders. Zeldzaamheid en status zijn overgenomen van waarneming.nl.

Soort	Zeldzaamheid	Status
Icarusblauwtje	Algemeen	Inheems
Kleine parelmoervlinder	Vrij algemeen	Inheems
Koninginnenpage	Vrij algemeen	Inheems
Klein koolwitje	Algemeen	Inheems
Oranje luzernevlinder	Vrij algemeen	Inheems
Oranje zandoogje	Vrij algemeen	Inheems

Op vlindergebied was het (zoals overal) een karige zomer. Wat wij gezien hebben bleef beperkt tot zes soorten, waarvan ik persoonlijk de **Oranje luzernevlinder** het hoogtepunt vond. Was voor mij een eerste keer (een *lifer* heet dat geloof ik ☺). Ook het vermelden waard waren **Koninginnenpage** en **Kleine parelmoervlinder**. ■

Enkele waargenomen dagvlinders (JA).

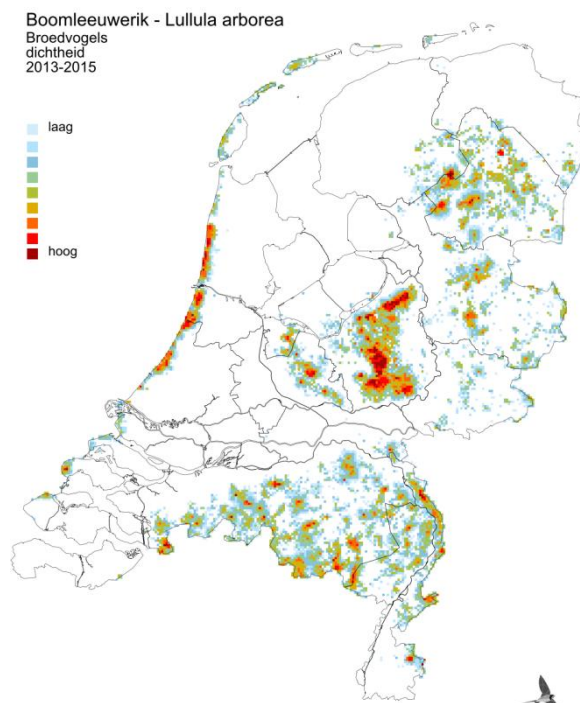

Boomleeuwerik met voer op het Kranenveld, 22 april 2024 (Tom Heijnen)

De Boomleeuwerik als broedvogel in de Kempen tot en met 2024

Tom Heijnen

De Kempen is van belang voor diverse soorten die als broedvogel hun zwaartepunt op de hoge zandgronden van Nederland hebben. Denk bijvoorbeeld aan Wespendif, Holenduif, Zwarte Specht, Nachtzwaluw, Kuifmees, Goudhaan en Geelgors.

Figuur 1. Relatieve dichtheid van de Boomleeuwerik als broedvogel in Nederland in 2013-15 (Sovon).

Ook de Boomleeuwerik is zo'n soort. Buiten de zandgronden van hoog Nederland komt ie alleen in de smalle duinzone langs de kust voor (figuur 1). Het aantal territoria in Nederland in de jaren 2018-20 werd geschat op 5200-6600 (Sovon). Hoeveel hiervan zitten er in de Kempen, en waar zitten die dan? In dit artikel beschrijf ik wat bekend is over verspreiding en aantallen.

Gebied

De Kempen is 1035 km² groot. In het recente artikel over Nachtzwaluwen in de Kempen (Heijnen 2025a) is een kaart opgenomen van de ligging van enkele belangrijke Nachtzwaluwgebieden. Dit zijn tevens de belangrijke Boomleeuwerikgebieden.

Materiaal en methode

Voor het samenstellen van het artikel maakte ik gebruik van diverse bronnen (tabel 1). Die bronnen verschillen in volledigheid van 'vlakdekking' (werden alle potentiële broedgebieden onderzocht?) en de mate van onderzoeksinspanning. Het is niet mogelijk om daarvoor zomaar te corrigeren. Het betekent vooral dat de gegevens met enige reserve beschouwd

moeten worden, met in zijn algemeenheid dat hoe ouder de gegevens zijn hoe onvollediger.

Tabel 1. Bronnen van getelde en/of geschatte aantallen Boomleeuwerikterritoria in de Kempen.

Periode	Bron	Bijzonderheden
tot 1980	Braaksma 1958, van Erve et al. 1967, Teixeira 1979	Kwantitatieve gegevens afwezig of zeer beperkt
1980-1984	Post & Heijnen 1984	Inventarisaties m.n. door leden VWG De Kempen
1998-2000	Hustings & Vergeer 2002	Schattingen per atlasblok (5x5 km)
2013-2015	Hustings & Koffijberg 2018	Schattingen per atlasblok (5x5 km)
2021-24 met aanvullingen uit 2019-20	dit artikel	O.a. gegevens in Avimap, NDFF en waarneming.nl

Periode tot 1980

Tot 1980 was er over het voorkomen van Boomleeuweriken in de Kempen weinig bekend. Over de jaren '50 van de vorige eeuw moeten we het doen met spaarzame, anecdotische gegevens in een artikel van Braaksma (1958). De Avifauna van Noord-Brabant (van Erve et al. 1967) geeft iets meer informatie over de begin jaren '60,

maar ook nu onvoldoende om daar een aantalsschatting op te kunnen baseren.

De eerste broedvogelatlas, over de periode 1973 tot en met 1977, gaf op landelijk niveau een goed overzicht van de verspreiding per Atlasblok van 5x5 km. Voor de Kempen leverde dat geen noemenswaardig nieuwe informatie op. Gegevens over aantallen territoria waren beperkt tot schattingen in aantalsklassen voor een klein aantal atlasblokken.

Periode 1980-84

Een aantal vogelaars van VWG De Kempen was in de jaren 1980-84 tamelijk fanatiek in het opsporen van Boomleeuwerikterritoria in de Kempen. Die soortgerichte tellingen werden aangevuld met broedvogelinventarisaties van gebieden (Post & Heijnen 1984). De gegevens werden op de kaart uitgewerkt per kilometerhok en waar dit niet mogelijk was per gebied.

Voor de context is het goed om te beseffen dat het aantal potentiële Boomleeuwerikhabitats toen veel beperkter was dan tegenwoordig. Buiten de heideterreinen boden alleen kapvlaktes in naaldbossen een geschikte broedplek. Kapvlaktes waren beperkt aanwezig en heel wat werden er op Boomleeuweriken afgestruind.

Perioden 1998-2000 en 2013-2015

Ten behoeve van de twee broedvogel-atlassen die resp. de periodes 1998-2000 en 2013-2015 bestreken, werd per atlasblok van 5x5 km. de aan- of afwezigheid van vogelsoorten bepaald. Bij schaarse en zeldzame soorten werd tevens een schatting van het aantal territoria in aantalsklassen gevraagd.

Die schattingen zijn gebruikt om een schatting van het aantal Boomleeuwerikterritoria in de Kempen te maken. Niet alle schattingen per atlasblok konden zomaar opgeteld worden omdat een aantal atlasblokken op de grens van de Kempen ligt. Voor die blokken werd een inschatting gemaakt van welk deel van de territoria betrekking zal hebben gehad op de Kempen.

De minima en de maxima van de aantalsklassen per atlasblok werden bij elkaar opgeteld. Omdat dit een totaal aantal met een onrealistisch grote bandbreedte opleverde, werd een wat reëlere (maar wel arbitraire) bandbreedte berekend als de sommatie van het zgn. [meetkundig \(of geometrisch\) gemiddelde](#) van de schattingen per atlasblok plus en min 20%. In mijn Nachtzwaluwartikel (Heijnen 2025) staat een voorbeeld van de berekening.

Periode 2022-2024

In dit artikel worden voor de eerste keer gegevens gepresenteerd uit de periode 2022 t/m 2024. De verspreidingskaart en totaal-schatting zijn tot stand gekomen door alle beschikbare data te gebruiken, dus zowel inventarisaties (met name in Avimap) als losse waarnemingen. Als van een gebied gegevens uit 2022-24 ontbraken terwijl er volgens gegevens uit 2019-20 wél Boomleeuweriken voorkwamen, dan werden die gegevens ook op de kaart gezet.

Broedvogelinventarisaties volgens de BMP-methode waren leidend, d.w.z. gingen voor op eventuele losse waarnemingen. Indien een gebied meerdere jaren geteld werd, dan werd het meest recente jaar aangehouden (tabel 2). Een uitzondering werd gemaakt voor Strabrechtse Heide West. Dit gebied werd in alle jaren volledig onderzocht, maar de aantallen waren in 2024 aanmerkelijk lager, vermoedelijk door het vele water. Daarom werd 2023 als een representatiever geacht jaar genomen.

Tabel 2. Gebieden met grotere aantallen Boomleeuweriken die in 2019-2024 geïnventariseerd werden, met het (meest recente) jaar waarvan gegevens t.b.v. de verspreidingskaart werden gebruikt.

Gebied	Jaar
Aarlesche Heide	2022
Boswachterij De Kempen & Cartierheide	2023
Budeler Bergen	2019
Buikheide	2022

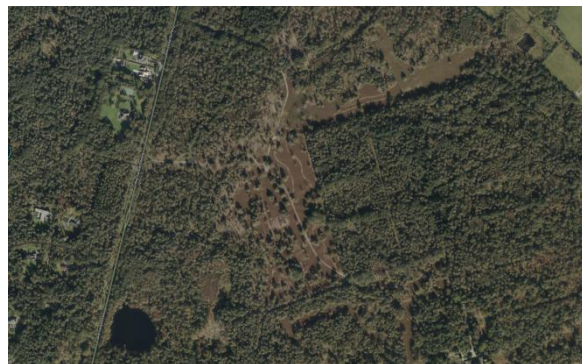

Gebied	Jaar
Geeneindsche Heide	2021
Leenderheide (ten W van Heeze)	2023
Groote Heide (ten W van Soerendonk)	2020
Kranenveld	2024
Landschotse Heide	2023
Lange Bleek	2021
Leenderbos	2020 2022
Leenderheide en Meelakkers	2024
Loozerheide	2024
Malpie	2023
Molenheide ten O van Geldrop	2021
Neterselse Heide	2019
Oirschotse & Oostelbeerse Heide	2022
Plateaux en Lage Heide	2024
Somerensche Heide	2021
Spinsterberg	2024
Stevensbergen en Weijerkens	2022
Strabrechtse Heide Oost	2021
Strabrechtse Heide West	2023
Stratumse Heide	2021
Vrolijke Jager (De Pan) en Boksenberg	2020 2021

Losse waarnemingen werden over de jaren heen ‘realistisch’ gecombineerd, en ofschoon er hiermee meer territoria gemist zullen zijn dan ‘dubbel geteld’, valt dat laatste door het combineren van jaren niet helemaal uit te sluiten. Bij de interpretatie van de gegevens werden de Sovon-criteria voor datumgrenzen en fusieafstand aangehouden.

Met vraagtekens op de kaart zijn potentiële broedgebieden aangeduid waarvan gegevens ontbreken. Die potentiële

gebieden zijn vastgesteld aan de hand van recente topografische kaarten en [hoge resolutie luchtfoto's](#) (figuur 2).

Figuur 2. Voorbeeld van de mate van detail die hoge resolutieopnames bieden ([ArcGIS](#)).

Tijdreeksen

De ontwikkeling van de Boomleeuwerik in de tijd kan met tijdreeksen per gebied in meer detail bekeken worden. Het enige gebied dat gedurende lange tijd jaarlijks op broedvogels zoals Boomleeuwerik werd geïnventariseerd, was de westelijke Strabrechtse Heide. Voor het overige moesten de reeksen bij elkaar gesprokkeld worden aan de hand van rapportages, en gegevens in Avimap en NDFF.

Kanttekeningen

Belangrijk om te benoemen is dat de bezoeksintensiteit per gebied en per jaar behoorlijk kon variëren. Vooral in de jaren

’80 en ’90 van de vorige eeuw was het aantal bezoeken vaak zeer gering, al stond daar tegenover dat er toen veel minder geschikte broedhabitats waren.

Bij soorten met grote (zang)territoria zoals de Boomleeuwerik is een aanzienlijke intertellervariatie te verwachten. Tellingen kunnen makkelijk zowel te hoog als te laag uitpakken. Uit tellingen op de Cartierheide en Hapertse Heide bleken verschillen van een factor twee tot drie tussen tellers op te kunnen optreden.

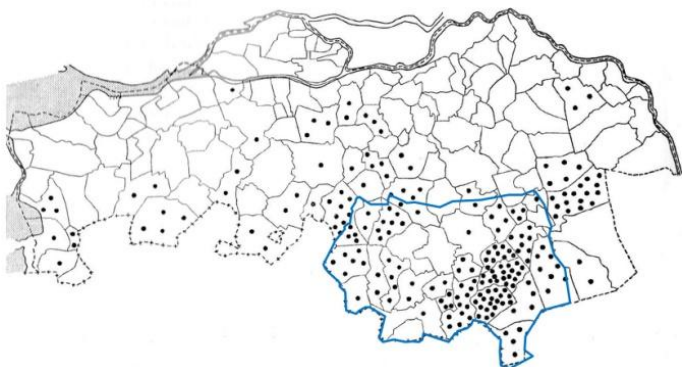
Resultaten

Verspreiding en aantallen in de Kempen

Tot 1980

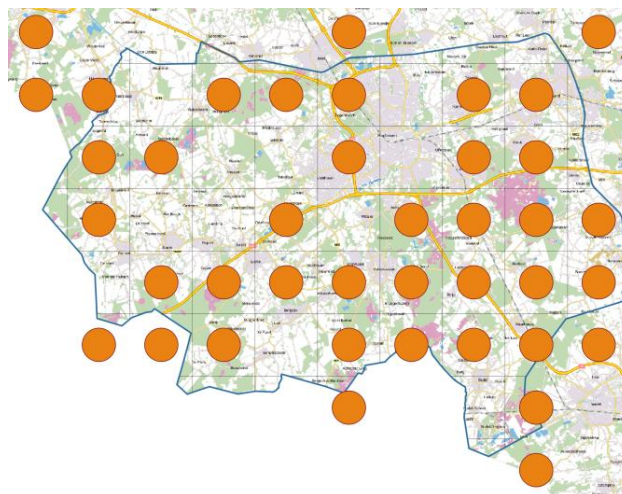
In de jaren ’50 van de vorige eeuw was de Boomleeuwerik een gewone broedvogel. Braaksma (1958) schrijft bijvoorbeeld: “B. VAN DOOREN, die ons een aantal gegevens verstrekke over de omgeving van Eindhoven, noemde de Boomleeuwerik enige jaren geleden ‘niet zeldzaam in Meierij en Kempenland’ en voegde hieraan toe: ‘In vrijwel elk dorp waar heide en vliegdennen en/of hoge akkers met hakhout zijn, treft men de soort aan, variërende van 3 tot 6 paar per dorp’. Vooral in de streek ten zuiden van Eindhoven en in de Peel is de Boomleeuwerik een vrij algemene broedvogel; het totale aantal broedparen in Noord-Brabant overschrijdt waarschijnlijk de 200.”

Volgens de Avifauna van Noord-Brabant (van Erve et al. 1967) was de soort begin jaren '60 van de vorige eeuw in Noord-Brabant een vrij talrijke broedvogel (= categorie 400-1.500 territoria). Vooral in de heideterreinen in het zuid-oosten van de provincie werden grote dichtheden vastgesteld (figuur 3), met daarbij de kanttekening dat de kaart slechts in grote lijnen de verspreiding weergeeft.

Figuur 3. Territoria van de Boomleeuwerik per gemeente in Noord-Brabant in 1963-65 (van Erve et al. 1967). Blauwe lijn = grens van de Kempen.

Tijdens het atlasproject voor broedvogels over de periode 1973-1977 werd de aanwezigheid per atlasblok geregistreerd (figuur 4). In de meeste blokken kwamen Boomleeuweriken voor, uitgezonderd twee blokken met hoofdzakelijk stedelijk gebied en enkele blokken met overwegend agrarisch gebied.

Figuur 4. Atlasblokken waarin de Boomleeuwerik in de periode 1973-1977 als waarschijnlijke of zekere broedvogel werd vastgesteld (data in Teixeira 1979).

Aantalsschattingen waren tijdens dit atlasproject niet verplicht waardoor er maar voor een beperkt aantal atlasblokken schattingen werden gemaakt (tabel 4).

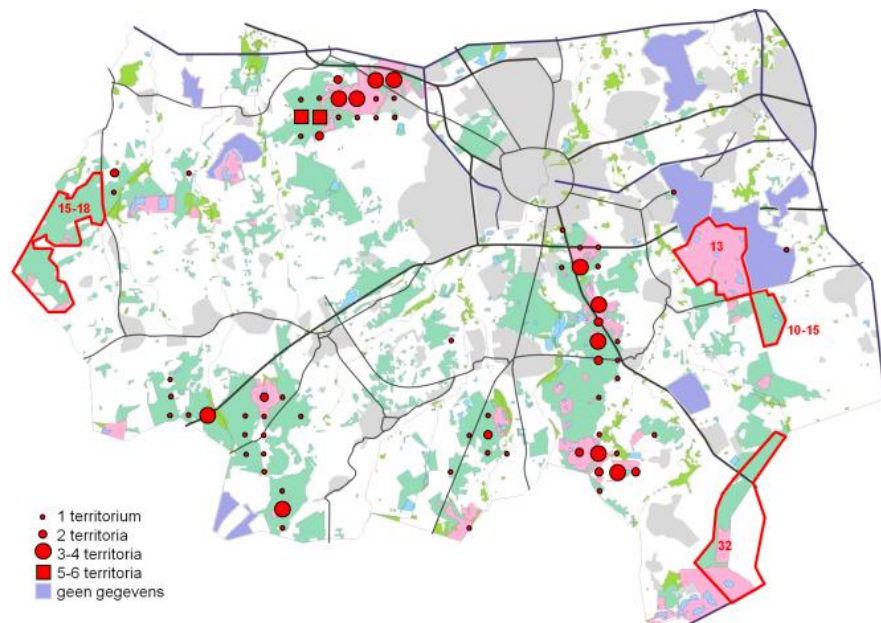
Het gros van de atlasblokken kreeg een schatting t/m 10 territoria. Alleen in de atlasblokken 5141 (met o.a. Neterselse Heide en Landschotse Heide) en 5158 (met o.a. Strabrechtse Heide) werd het aantal territoria op 11-100 geschat. Een totaal-schatting voor de hele Kempen is met deze beperkte gegevens niet mogelijk.

Tabel 4. Schattingen (in klassen) van het aantal Boomleeuwerikterritoria per atlasblok in de periode 1973-1977 (data: Sovon in Ornis). De oppervlakte van grensblokken staat tussen haakjes.

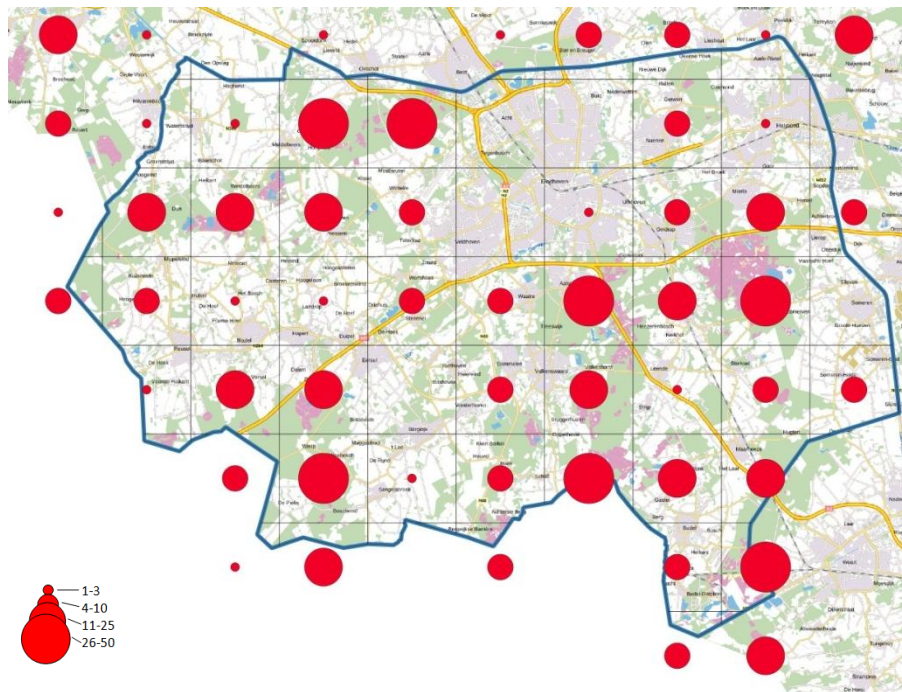
Atlasblok	Schatting (aantalsklasse)
5141	11-100
5146	1
5147	1
5157	2-10
5158	11-100
5712	2-10
5714	2-10
5721 (400 ha.)	2-10
5724 (2375 ha.)	2-10
5725 (1500 ha.)	2-10
5726	2-10
5727	2-10
5734 (275 ha.)	1
5737	1

1980-1984 (figuur 5)

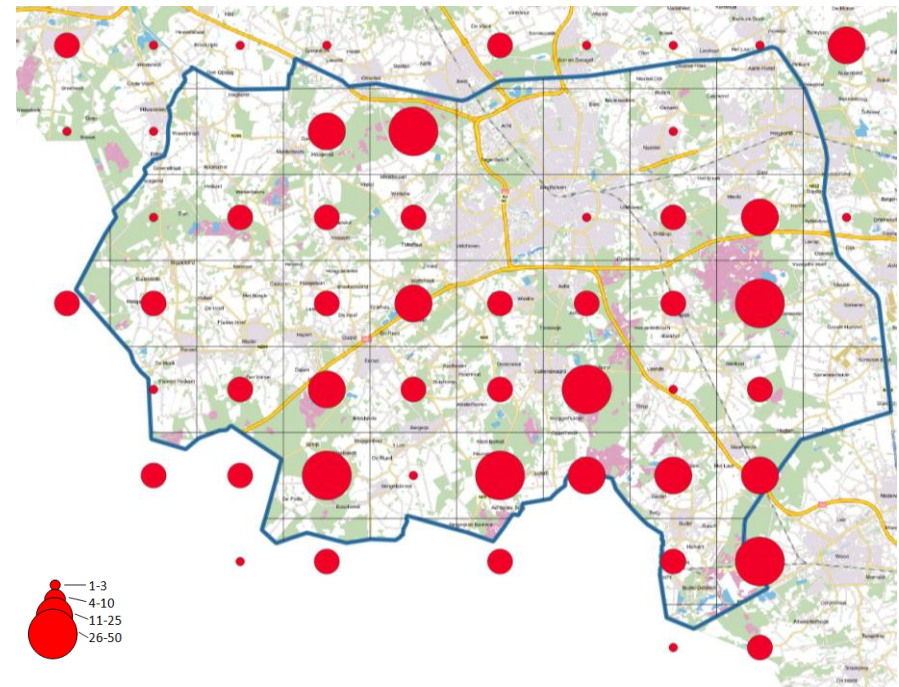
In deze periode werden 185-205 territoria in kaart gebracht. Gebieden met grotere aantallen waren Landgoed De Utrecht; de Oirschotse, Oostelbeersche en Aarlesche Heide; Boswachterij de Kempen met daarin de Cartierheide; Stevensbergen en omgeving; de Leenderheide tussen Eindhoven en Leende; Spinsterberg; Strabrechtse Heide en Somerensche Heide; de Malpie en Malpiebergsche Heide; de Groote Heide; en tot slot de Budelerbergen en Loozerheide.

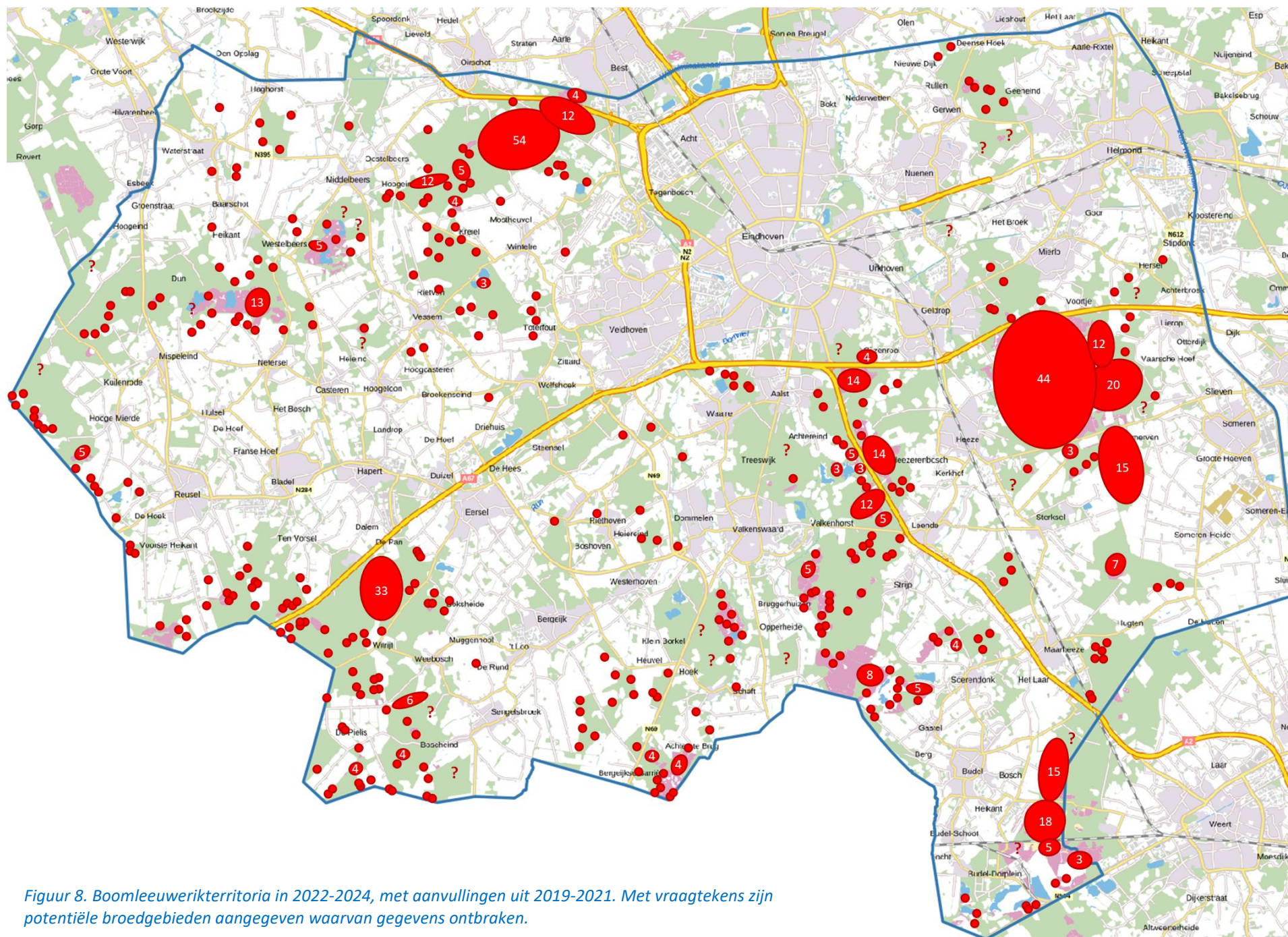
Figuur 5. Verspreiding van de Boomleeuwerik in de periode 1980-1984 per kilometerhok of gebied (naar data in Post & Heijnen 1984).

Figuur 6. Geschat aantal Boomleeuwerikterritoria per atlasblok in 1998-2000 (naar data in Hustings & Vergeer 2002).

Figuur 7. Geschat aantal Boomleeuwerikterritoria per atlasblok in 2013-2015 (naar data in Hustings & Koffijberg 2018).

Het werkelijke aantal territoria werd destijds geschat op 215-280, maar met de huidige kennis van trefkans zal dit te laag zijn ingeschat en is een schatting van 250-300 reëler.

1998-2000 (figuur 6)

De verspreiding in de periode 1998-2000 aan de hand van atlasblokken laat geen noemenswaardige verschillen zien met de situatie in 1973-77. De schattingen van het aantal per atlasblok leverden gesommeerd (zie methode) een schatting van 415-620 territoria in de Kempen op.

2013-2015 (figuur 7)

In deze periode was de verspreiding op atlasblokniveau vergelijkbaar met de voorgaande atlasperiodes. De schattingen per atlasblok kwamen lager uit dan die in de periode 1998-200, met een gesommeerd aantal van naar schatting 345-520 territoria.

2022-2024 (figuur 8)

Op de kaart staan 718 territoria. Het gemiste aantal territoria (zie vraagtekens op de kaart) wordt geraamd op 40-50 territoria. Rekening houdend met ondertellingen in onderzochte gebieden en onvolkomenheden van gegevens in de niet specifiek op broedvogels onderzochte gebieden waren er naar schatting 775-825 territoria aanwezig.

Gebieden met grote aantallen waren de Neterselse Heide; Oostelbeersche, Oirschotse en Aarlesche Heide; Cartierheide; Plateaux en Lage Heide; Leenderheide, omgeving Greveschutven en Spinsterberg; Strabrechtse Heide en Somerense Heide; Groote Heide en Kranenveld; Budeler Bergen en Loozerheide.

Boomleeuwerik op de Groote Heide, 14 oktober 2017 (TH).

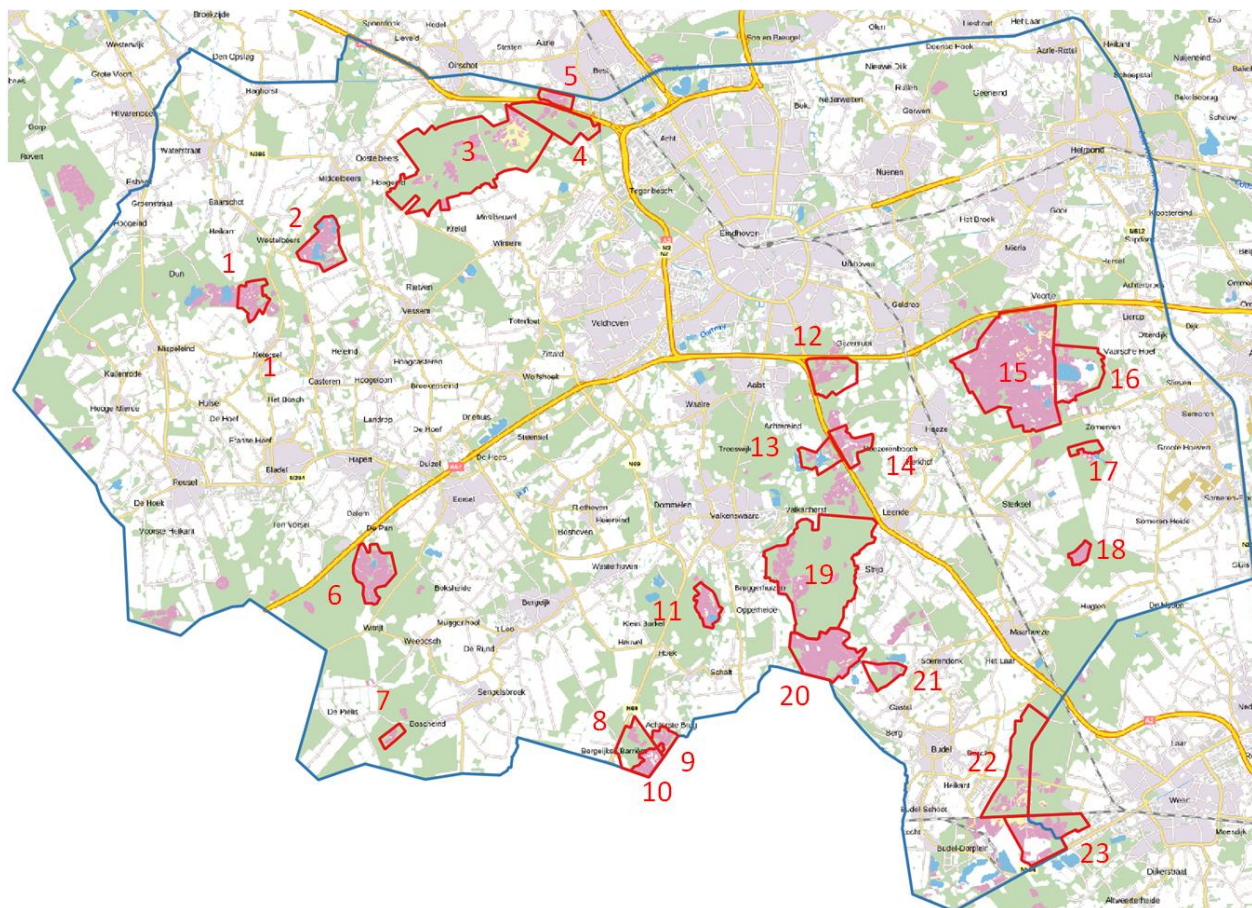
Aantalsontwikkeling

Het totaal aantal territoria in de Kempen lag in de jaren '80 van de vorige eeuw onder de 300 en nam daarna spectaculair toe, met aan het einde van de eeuw naar schatting 415-620 territoria. Opmerkelijk was de afname daarna met in de jaren '10 naar schatting 345-520 territoria. In de tien hierop volgende jaren nam het aantal weer toe tot een hoogtepunt (tot op heden) van naar schatting tenminste 775 territoria (tabel 5).

Tabel 5. Samenvatting geteld en geschat aantal Boomleeuwerikterritoria in de Kempen in enkele periodes (afgeronde aantallen).

Periode	Geteld	Geschat
1980-1984	185-205	250-300
1998-2000		415-620
2013-2015		345-520
2022-2023	718	775-825

De schattingen uit deze vier periodes verbloemen details in de ontwikkeling van de aantallen, zoals jaarlijkse fluctuaties en ontwikkelingen die per gebied verschillend verliepen. Om hier meer zicht op te krijgen zijn de gegevens op een rijtje gezet van gebieden die in meerdere jaren op Boomleeuweriken geteld zijn (figuur 9). De gebieden staan op volgorde van het eerste jaar waarvan telgegevens bekend zijn.

Figuur 9. Gebieden met meerjarige tellingen van Boomleeuwerikterritoria.

1 = Neterselse Heide (123 ha.)	13 = omg. Greveschutvan (125 ha.)
2 = Landschotse Heide (216 ha.)	14 = Leenderheide-Zuid (130 ha.)
3 = Oirschotse en Oostelbeersche Heide (1348 ha.)	15 = Strabrechtse Heide-West (1281 ha.)
4 = Aarlesche Heide (258 ha.)	16 = Strabrechtse Heide-Oost (329 ha.)
5 = Heideterrein Best (59 ha.)	17 = Somerense Heide middenstrook (44 ha.)
6 = Cartierheide en Hapertse Heide (231 ha.)	18 = De Pan (43 ha.)
7 = Stevensbergen (41 ha.)	19 = Leenderbos (1210 ha.)
8 = Plateaux (237 ha.)	20 = Groote Heide (360 ha.)
9 = Lage Heide (64 ha.)	21 = Kranenveld (104 ha.)
10 = meetnetplot Plateaux (78 ha.)	22 = Budelerbergen (434 ha.)
11 = Malpie (110 ha.)	23 = Loozerheide en Boshoverheide (364 ha.)
12 = Leenderheide-Noord (221 ha.)	

Strabrechtse Heide (figuur 10)

De meest indrukwekkende reeks komt van de Strabrechtse Heide. Er zijn drie aantalsopgaven uit de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw, en vanaf 1988 werd de westelijke Strabrechtse Heide jaarlijks volgens de BMP-methode geïnventariseerd m.u.v. 2001. Ook het oostelijke deel werd gedurende flink wat jaren op Boomleeuweriken onderzocht.

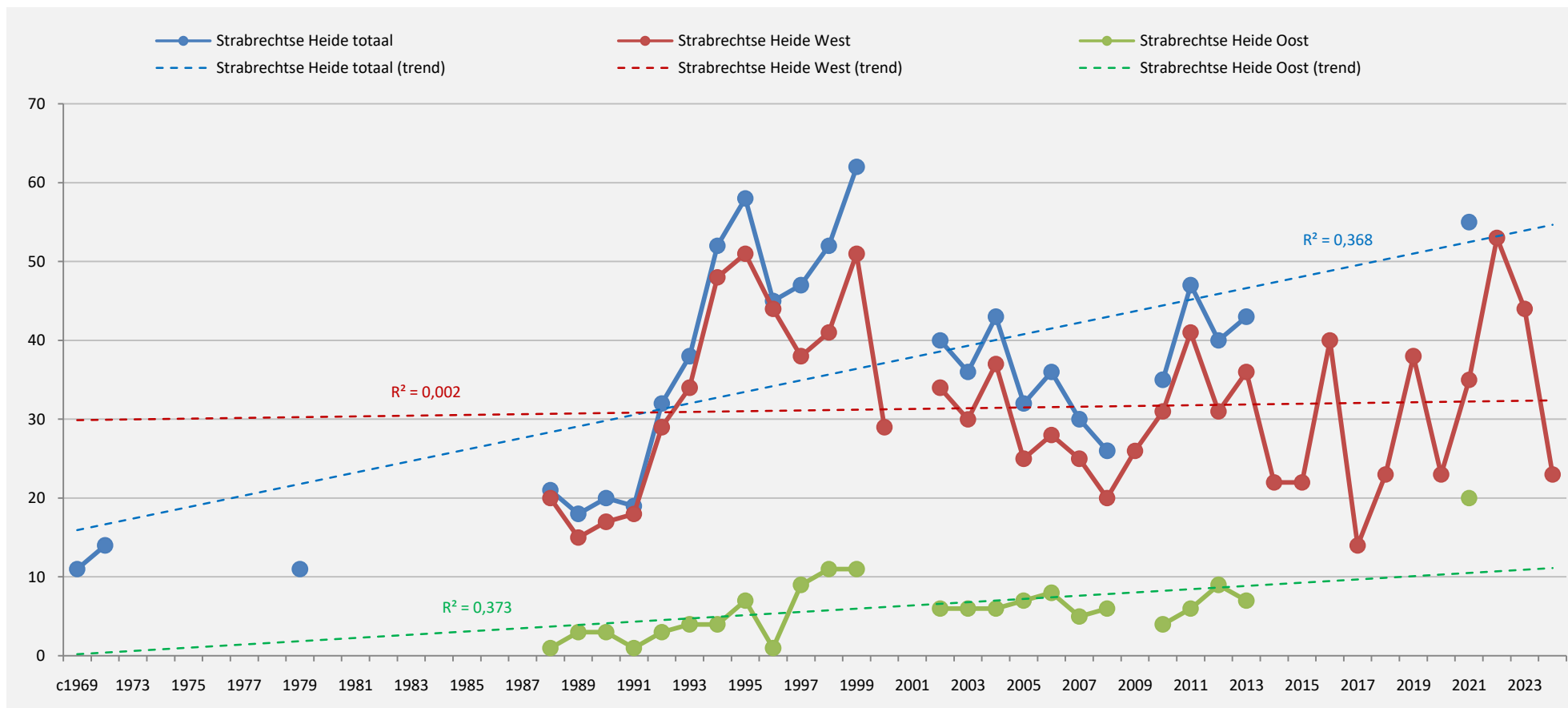
Ten opzichte van de jaren '60 en '70 nam de populatie toe (blauwe trendlijn, zie grafiek op de volgende pagina), maar de jaarlijkse monitoring van de westelijke Strabrechtse Heide vanaf 1988 liet sterk fluctuerende aantallen zien zonder trend van toe- of afname (rode trendlijn). Op de oostelijke Strabrechtse Heide was de toename gering en ging het overigens om relatief lage aantallen.

Malpie (figuur 11)

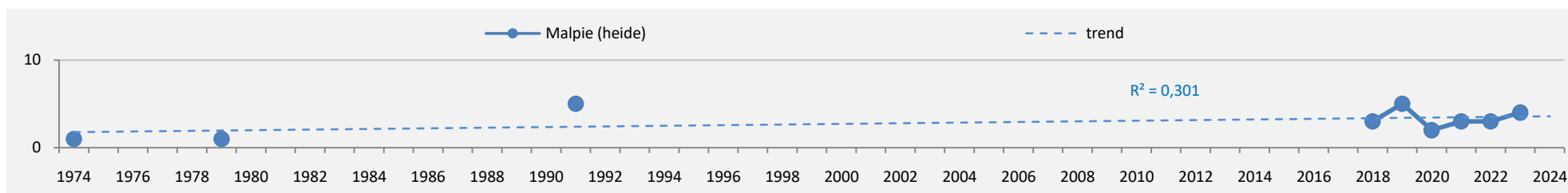
De gegevens van de laatste jaren laten ten opzichte van 1991 geen toe- of afname zien. Behoudens kleine variaties in aantallen is er ook vanaf 2018 geen duidelijke trend.

Cartierheide en Hapertse Heide (figuur 12)

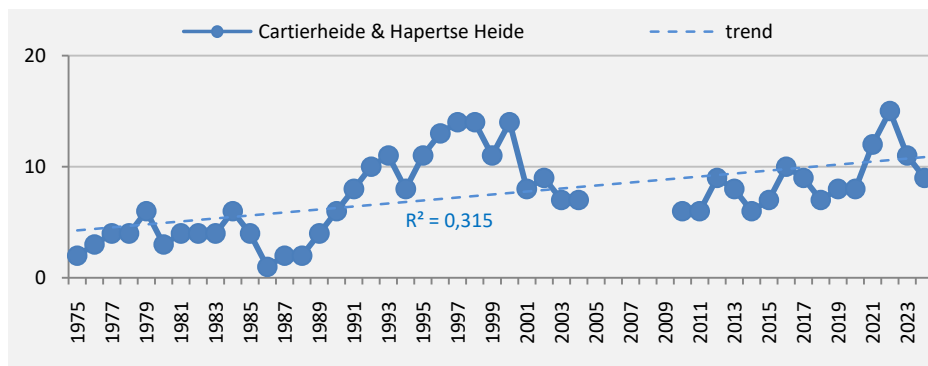
De vele gegevens uit de periode 1975-2024 lieten een gestage toename vanaf de jaren '90 van de vorige eeuw zien. De aantallen fluctueerden behoorlijk. Wellicht nam de populatie af na meerdere natte voorjaren (med. Marco Bakermans).

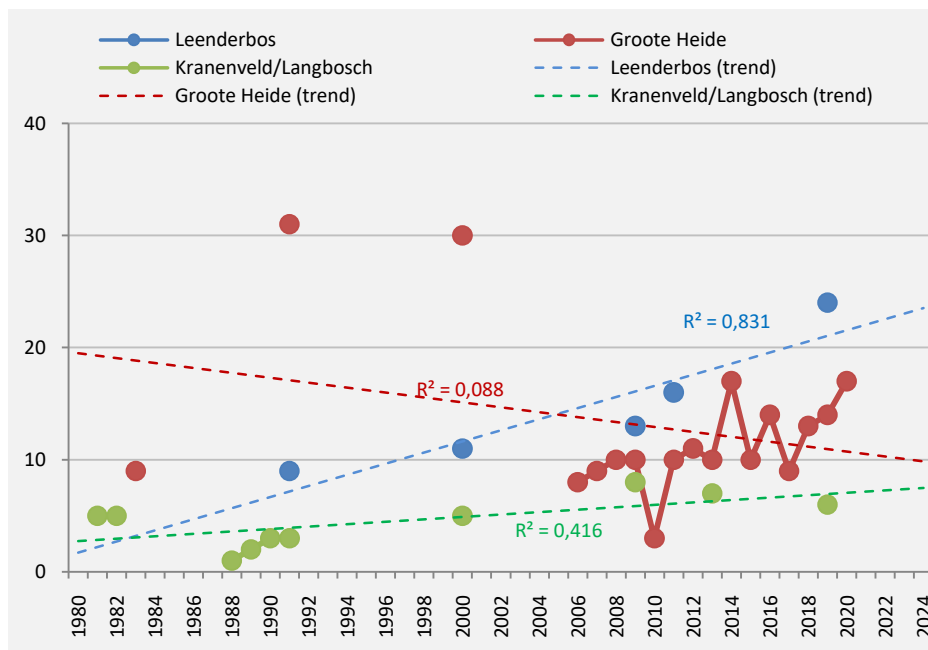
Figuur 10. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Strabrechtse Heide, alleen de westelijke Strabrechtse Heide en alleen de oostelijke Strabrechtse Heide, met lineaire trendlijnen. In 2001 niet onderzocht vanwege veeziekte BSA. Cijfers van 2012 en 2020 zijn onvolledig (data uit Bruinsma 1983 en Engels 2025).

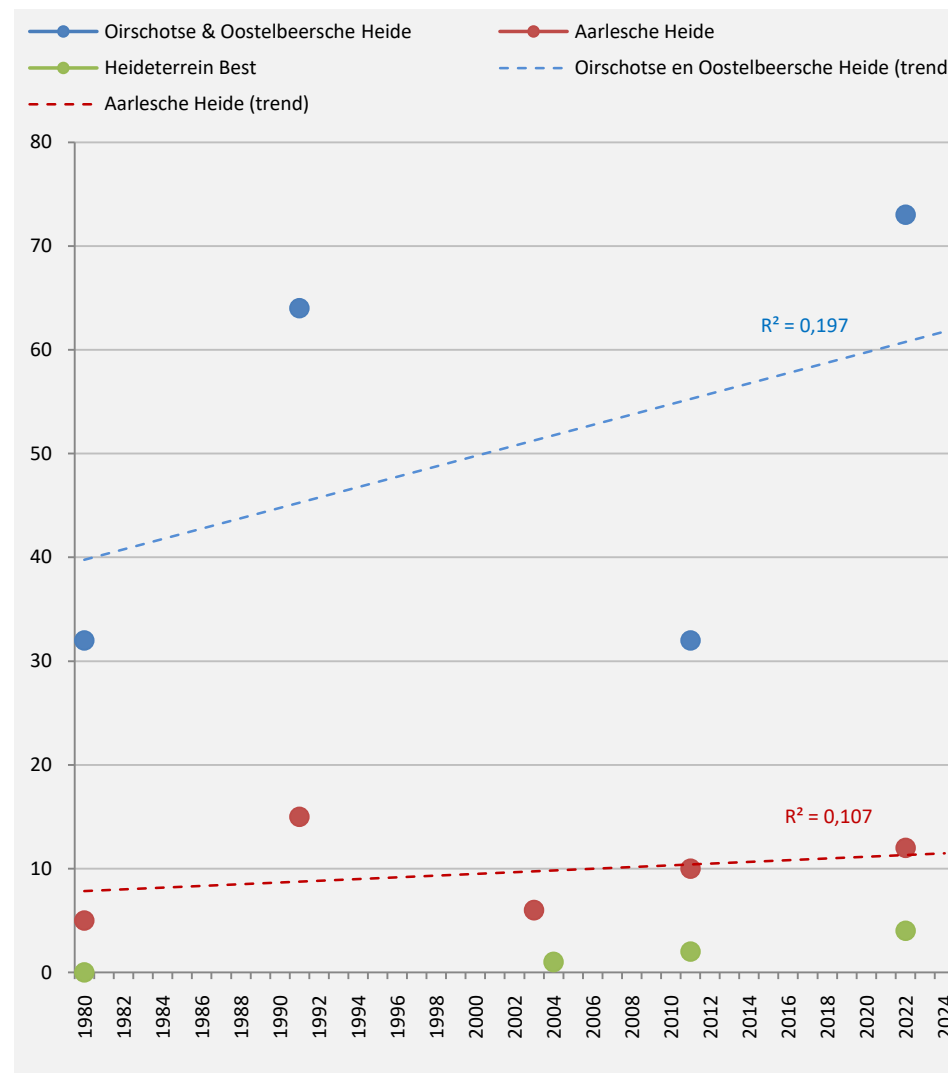
Figuur 11. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Malpieheide, met lineaire trendlijnen (data uit Heijnen & Lüring 1975, Lüring 179, Bijlsma 1992a, Avimap).

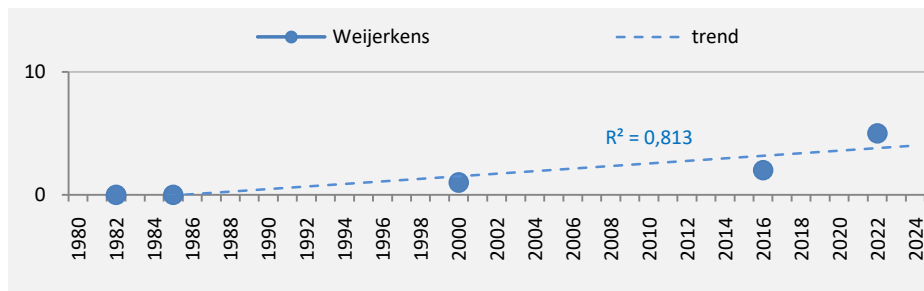
Figuur 12. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Cartierheide en Hapertse Heide met lineaire trendlijn (telreeks M. Bakermans).

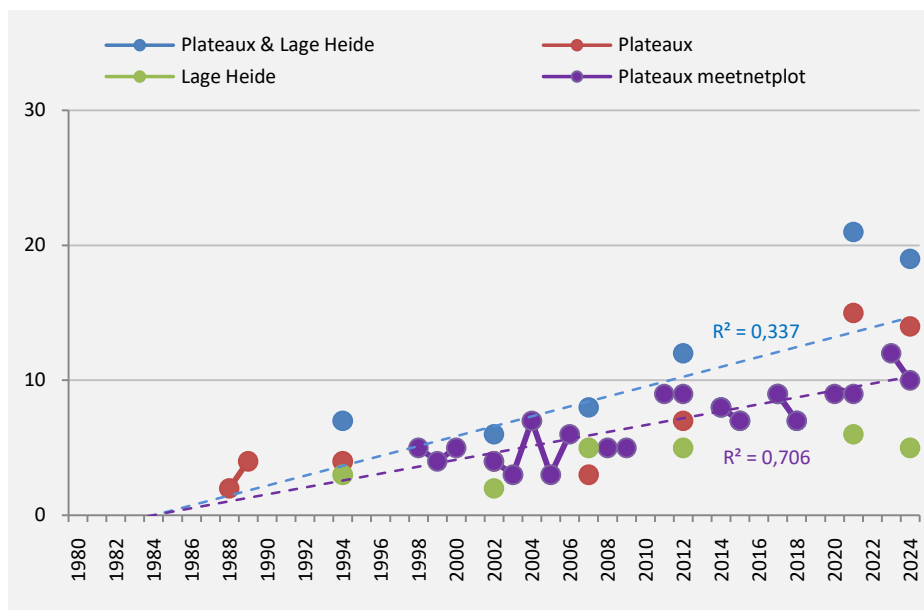
Figuur 13. Aantal Boomleeuwerikterritoria in het Leenderbos en op de Groote Heide en het Kranenveld/Langbosch met lineaire trendlijnen (data uit Leys 1975, Opdam & Retel Helmrich 1981, Heijnen 1991, Bijlsma 1992b, Deuzeman 2000, Wouters & Vergeer 2010, van Gompel & Pennings 2014, van den Bergh et al. 2019, NDFF).

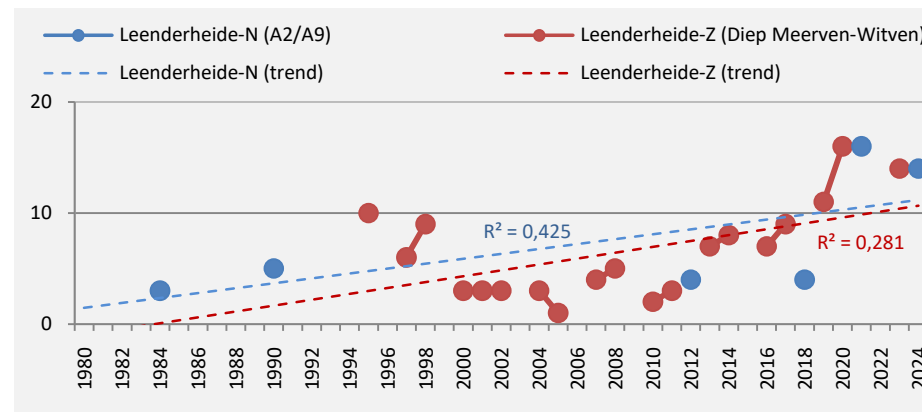
Figuur 14. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Oirschotse en Oostelbeersche Heide, Aarlesche Heide en Heideterrein Best met lineaire trendlijnen (data uit van Poppel 1980, van Diermen 1991 en Avimap).

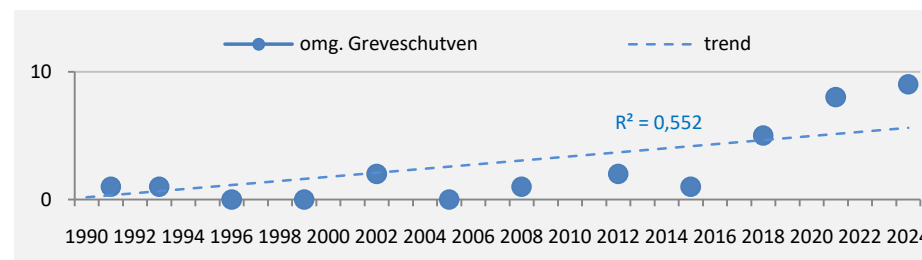
Figuur 15. Aantal Boomleeuwerikterritoria in de Weijerkens met lineaire trendlijn (data uit Heijnen 2022).

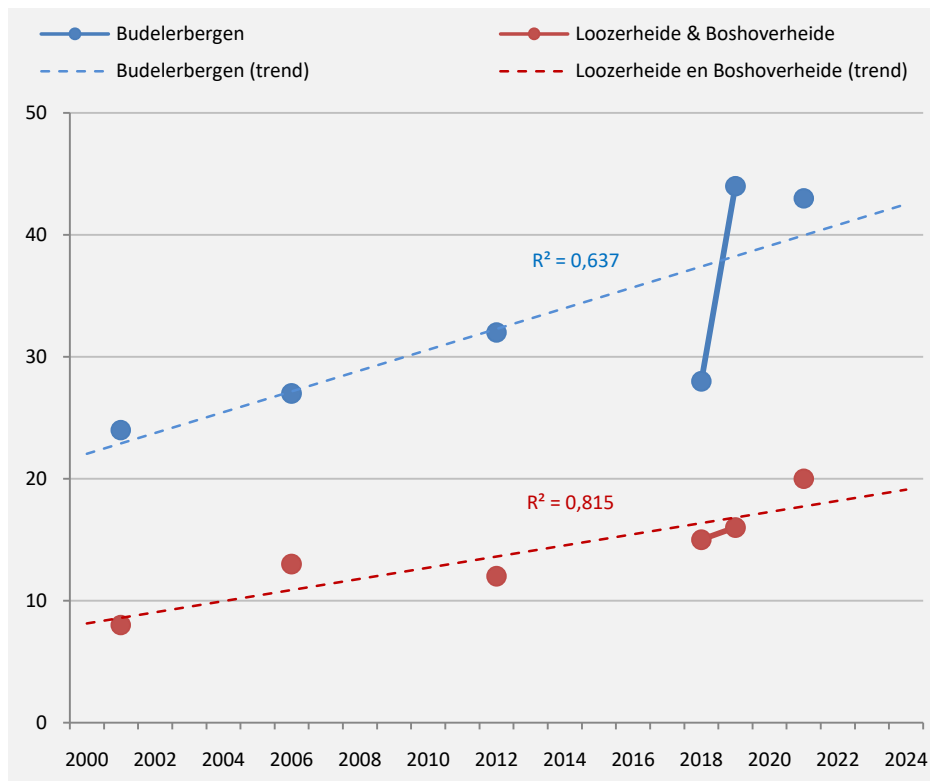
Figuur 16. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Plateaux en Lage Heide met lineaire trendlijnen (data uit v.d. Vleuten et al. 1988, Bakermans et al. 1989, van Gompel & Seijkens 1994, van Gompel et al. 2014, Hissel 2021).

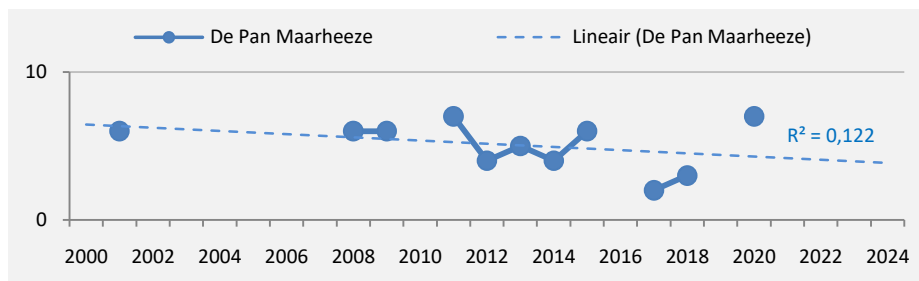
Figuur 17. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Leenderheide, opgesplitst in een noordelijk en zuidelijk deel, met lineaire trendlijnen (data uit archief VWG De Kempen, Mooij 1990, Wouters 2013, van Maar 2019, Avimap).

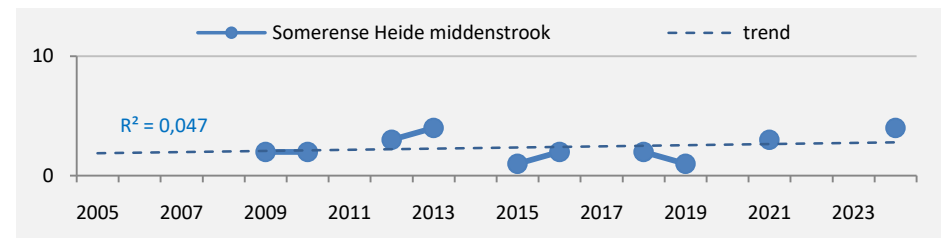
Figuur 18. Aantal Boomleeuwerikterritoria rond het Greveschutven, met lineaire trendlijn (data in Heijnen 2025b).

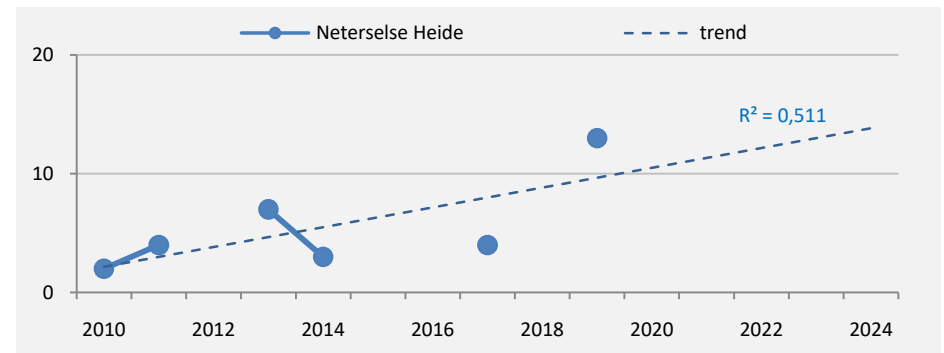
Figuur 19. Aantal Boomleeuwerikterritoria in de Budelerbergen en op de Loozerheide & Boshoverheide, met lineaire trendlijnen (data uit van Rijn 2022).

Figuur 20. Aantal Boomleeuwerikterritoria in De Pan bij Maarheeze met lineaire trendlijn (data uit Avimap en NDFF).

Figuur 21. Aantal Boomleeuwerikterritoria in een plot op de Somerense Heide met lineaire trendlijn (data uit Avimap).

Figuur 22. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Neterselse Heide met lineaire trendlijn (data uit Avimap, Staro 2019).

Leenderbos, Groote Heide en Kranenveld (figuur 13)

De aantallen in het Leenderbos namen in de periode 1991-2019 duidelijk toe, wat logisch was omdat er veel bos werd gekapt ten faveure van heidevelden en corridors.

Op de Groote Heide was het beeld over de periode 1993-2020 licht afnemend wat te maken had met hoge aantallen 1991 en 2000. De cijfers vanaf 2006 laten echter licht fluctuerende aantallen zien met een trend van toename.

Op het Kranenveld varieerden de aantallen licht, met een geringe trend van toename.

Oirschotse & Oostelbeersche Heide, Aarlesche Heide en Heideterrein Best (figuur 14)

In de periode 1980-2022 vonden er vijf inventarisaties in dit gebied plaats. De aantallen op de Oirschotse en Oostelbeersche Heide fluctueerden fors, met in 1991 al forse aantallen. De trend is positief maar niet heel sterk. De cijfers van de Aarlesche Heide en Heideterrein Best lieten stabiele aantallen zien.

Weijerkens (figuur 15)

Op dit voormalige landbouwgebied namen de aantallen territoria in de afgelopen decennia licht toe. Het ging overigens om kleine aantallen.

Plateaux en Lage Heide (figuur 16)

De cijfers van de Plateaux uit de periode 1998-2024 duiden op een hooguit geringe toename tot 2020 en een toename daarna. In het meetnetplot nam het aantal territoria overigens gestaag toe. Op de Lage Heide nam het aantal territoria flink toe.

Plateaux, 11 juli 2021 (TH).

Leenderheide (figuur 17)

Van de Leenderheide, gelegen tussen Eindhoven en Leende, zijn met name van het zuidelijke deel (omgeving Diep Meerven en Witven) de nodige telgegevens beschikbaar. Die laten een gestage toename zien die pas vanaf 2018 'op gang' leek te komen.

Omgeving Greveschutven (figuur 18)

Uit de driejaarlijkse tellingen van de heide en kaalkap rond het Greveschutven in de periode 1991-2024 bleken de (overigens geringe) aantallen licht toe te nemen. Dat was (mede) te danken aan het openkappen van een deel van het terrein.

Budelerbergen, Loozerheide en Boshoverheide (figuur 19)

Op zowel de Budelerbergen als de Loozer- en Boshoverheide nam de soort in de periode 2001-2021 geleidelijk toe.

De Pan (figuur 20)

In de telreeks op de heide De Pan bij Maarheeze viel tot nu toe geen opvallende trend waar te nemen, maar het is een klein gebied met relatief lage aantallen.

Somerense Heide (figuur 21)

In dit bosgebied met stukken hei werd in de periode 2009-2024 een strook in het midden geteld. De aantallen Bomleeuweriken waren gering en vertoonden geen toe- of afname.

Neterselse Heide (figuur 22)

De gegevens uit de jaren 2010-2019 wijzen op een geringe toename, maar recente cijfers ontbreken waardoor niet bekend is of die trend doorzette.

Uit al deze aantalsontwikkelingen kan het volgende geconcludeerd worden:

- Er zijn vaak grote verschillen tussen gebieden in moment(en) van toe- of afname en in trend;
- De afgelopen decennia was er vaak sprake van een trend van toename, maar er waren ook uitzonderingen, zoals

- gebieden met een stabiele trend (Strabrechtse Heide-West vanaf ca 1990);
- De afname in de Kempen tussen 1998-2000 en 2013-15 (zie tabel 5) was alleen op de Cartierheide waar te nemen en wellicht ook op de Groote Heide.

Habitatkeuze

Op de zandgronden van Nederland broeden Boomleeuweriken op heide met enige opslag, randen van stuifzandgebieden, kaalslagen in bos en, heel plaatselijk, zandige akkers en bermen (Sovon). Schrale vegetaties, afgewisseld door open stuivend zand, zijn favoriet bij het foerageren, terwijl een optimale broedplaats een iets steviger begroeiing van grassen en kruiden vergt (Boele et al. 2022).

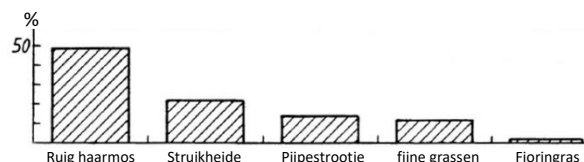

Boomleeuwerik neemt een zandbad op een zandpad bij de Landschotse Heide, 28 juni 2022 (TH).

In de Kempen zat in de periode 1980-84 van 135 territoria ca. 55% op kaalkappen en brandvlaktes, 33% op heide en 12% in

stuifzand(bos) en op brede zandwegen (Post & Heijnen 1984). Ik heb niet uitgezocht hoe de aantallen en percentages in de afgelopen jaren waren. Wel is duidelijk dat er tegenwoordig tientallen territoria op en rond 'zandige' akkers zitten.

Over Boomleeuweriken in Leenderbos, Groote Heide, Kranenveld en Putberg in 1991 melde Bijlsma (1991) dat de soort open, schaars begroeid terrein met enig reliëf prefereerde en dat open vlaktes zonder verspreide boomgroei of schaarse opslag volledig gemeden werden, evenals kleine open plekken (<1 ha) omringd door bos.

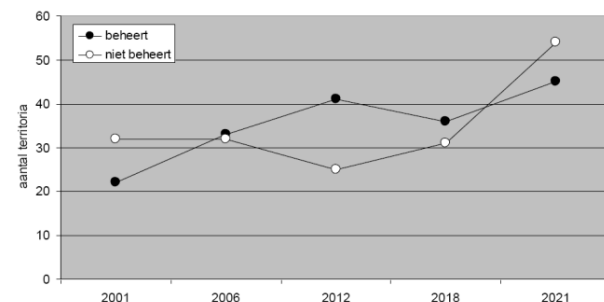

Figuur 23. Habitatkeuze van Boomleeuwerikterritoria voor het type open terrein in het Leenderbos en op de Groote Heide (49 territoria, uit Bijlsma 1991).

Ongeveer 50% van de territoria was te vinden in open terrein met ruig haarmos (figuur 23). Een klein onderzoek wees erop dat intensieve begrazing door schapen een forse negatieve invloed had op het nestsucces (Bijlsma 1991).

In de Budeler- en Weerterbergen onderzocht van Rijn (2022) aan de hand van de aantalsontwikkelingen de effecten van beheer. In de terreinen waar beheermaat-

regelen werden genomen nam het aantal territoria tussen 2001 en 2012 sterk toe, terwijl in de terreindelen zonder beheermaatregelen het aantal in dezelfde periode juist afnam (figuur 24).

Figuur 24. Aantal Boomleeuwerikterritoria in de periode 2001-21 in de Weerter- en Budelerbergen in terreinen met en zonder beheermaatregelen in 2002-12 (van Rijn 2022).

Dat was een aanwijzing dat de beheermaatregelen die in de periode 2000-2012 werden uitgevoerd ten goede kwamen aan de Boomleeuwerik. De recente sterke toename leek echter eerder verband te houden met de algehele toename in Nederland (van Rijn 2022).

Dichtheden

De berekende dichtheid (aantal territoria per 100 ha.) hangt sterk af van de oppervlakte waarover deze berekend wordt. In de periode 1980-84 kon de gemiddelde dichtheid in grote gebieden (≥ 1000 ha.) oplopen tot 3,1 territoria/100 ha. In

gebieden van 200-400 ha. kon dit stijgen naar 4 terr./100 ha. en in een vierkant van 1x1 km was de dichtheid maximaal 7 territoria/100 ha. (Post & Heijnen 1984).

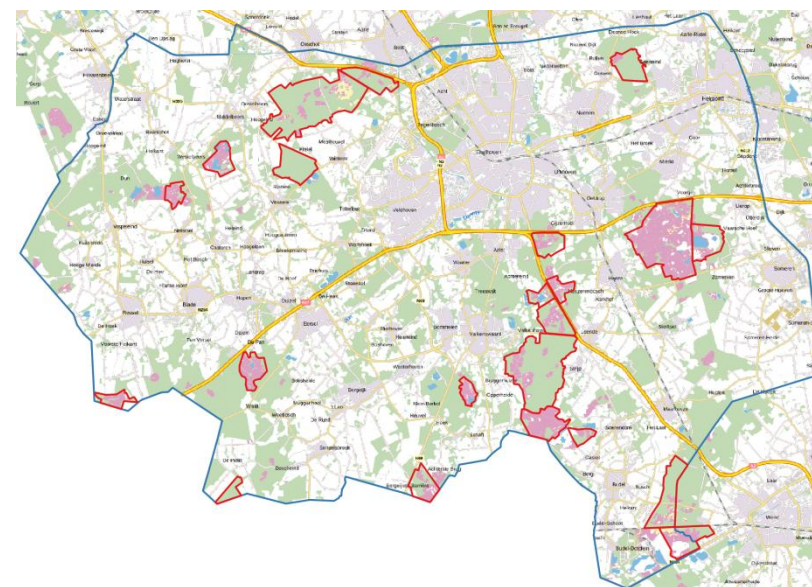
Gemiddelde en maximale dichtheden in de periode 2020-24 staan in tabel 6.

De gemiddelde dichtheid in grote gebieden (≥ 1000 ha.) kon oplopen tot dik 5 territoria/100 ha. (Oirschotse en Oostelbeersche Heide in 2022). In gebieden met een oppervlakte van 200-400 ha. kwamen geregeld dichtheden van 5-10 territoria/100 ha. voor, met een maximum van 10-13

territoria/100 ha. op de Cartierheide en Leenderheide-Noord. In een vierkant van 1x1 km. waren dichtheden van ≥ 10 territoria/100 ha. geen uitzondering. De hoogste dichtheid was met 20 territoria/100 ha., te vinden in een deel van de Oirschotse Heide.

Tabel 6. Dichtheden van Boomleeuweriken in gebieden van tenminste 100 ha. in de Kempen in de periode 2020-2024. De gebieden (zie kaartje) zijn gesorteerd op oppervlakte, van groot naar klein. Lichtgroen: 5-10 territoria/100 ha., donkergroen: ≥ 10 territoria/100 ha., blanco = geen gegevens. Max. dichtheid is de hoogste dichtheid in een vierkant van 1x1 km. in de periode 2020-24.

Gebied	Opp. (ha.)	Gem. dichtheid (territoria/100 ha.)					Max. dichtheid (terr./100 ha.)
		2020	2021	2022	2023	2024	
Strabrechtse Heide totaal	1610		2,2				13
Oirschotse & Oostelbeersche Heide	1348			5,4			20
Strabrechtse Heide West	1281	1,8	2,7	4,1	3,4	1,8	13
Budelerbergen	434		9,9				11
Loozerheide & Boshoverheide	364		5,5				6
Groote Heide	360	4,7					9
Buikheide Noord	350			2,0			4
Strabrechtse Heide Oost	329		6,1				7
Somerense Heide	319		4,4				7
Plateaux & Lage Heide	301		7,0			6,3	8
Spinsterberg	300				2,0	6,3	11
Geeneindsche Heide	268		1,9				4
Aarlesche Heide	258			4,7			9
Plateaux	237		6,3			5,9	8
Cartierheide & Hapertse Heide	231				13,0		15
Leenderheide-Noord. (A2/A9)	221		7,2			6,3	15
Landschotse Heide	216	3,7				2,3	3
Leenderheide-Z (Diep Meervren-Witven)	130	12,3			10,8		12
Reuselse Moeren	128				1,6		2
omg. Greveschutven	125		6,4			7,2	9
Stratumse Heide	120		3,3				4
Malpie (heide)	110	1,8	2,7	2,7	3,6		4
Riebos (NL)	101				8,0		7

Discussie

Boomleeuwerikhabitat op de Groote Heide, 5 september 2020 (TH)

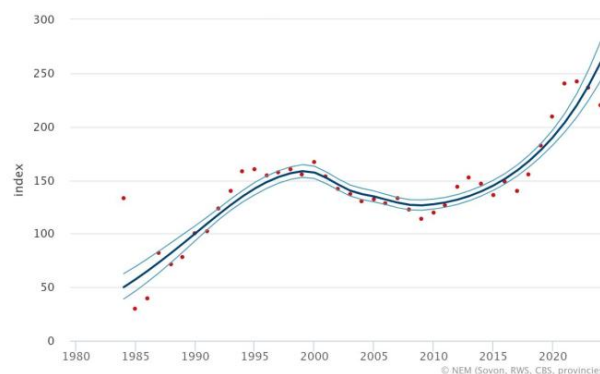
Aantalsontwikkeling breder bekeken

Hoe verhoudt de ontwikkeling van het aantal Boomleeuweriken in de Kempen zich tot de ontwikkeling in heel Nederland? Ik heb de beschikbare schattingen van het aantal territoria in Nederland op een rijtje gezet (tabel 7).

Tabel 7. Geschat aantal Boomleeuwerikterritoria in Nederland in een aantal perioden.

Periode	Geschat	Bron
1973-1977	1000-1200	Bijlsma et al. 1985
1980-1984	2500-3000	Bijlsma et al. 1985
1998-2000	5000-6000	Hustings & Vergeer 2002
2013-2015	4300-5300	Hustings & Koffijberg 2018
2018-2020	5200-6600	Boele et al. 2024
2022-2023	6900-7900	extrapolatie van 2018-20 op basis van trend (fig. 25)

Om te kunnen vergelijken met cijfers uit de Kempen heb ik voor de jaren 2022-23 een schatting toegevoegd die ik baseerde op de schatting voor 2018-20, gecorrigeerd voor de index van de landelijke trend in 2022 ten opzichte van 2019 (figuur 25).

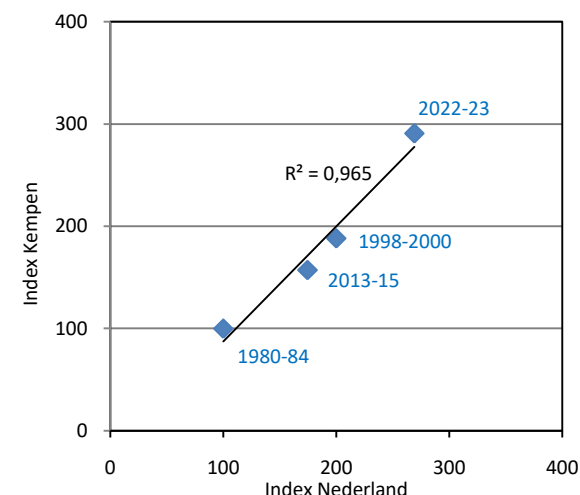
Figuur 25. Aantalsontwikkeling van de Boomleeuwerik in Nederland in de periode 1984-2024 (Sovan).

In de vier perioden waarvoor zowel landelijke schattingen als schattingen voor de Kempen beschikbaar zijn, is het aandeel territoria in de Kempen met 8-11% behoorlijk constant (tabel 7). Als de landelijke populatie veranderde, dan veranderde de populatie in de Kempen evenredig mee.

Tabel 7. Geschat aantal Boomleeuwerikterritoria in Nederland en de Kempen in vier perioden.

Periode	Nederland	Kempen	%Kempen
1980-1984	2500-3000	250-300	10%
1998-2000	5000-6000	415-620	8-10%
2013-2015	4300-5300	345-520	8-10%
2022-2023	6900-7900	775-825	10-11%

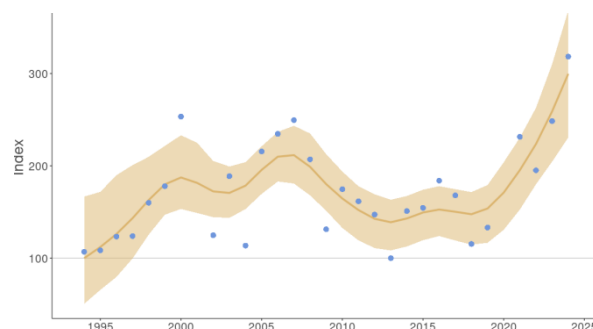
De sterke relatie tussen de landelijke aantallen en die in de Kempen wordt nog eens extra geïllustreerd als de schattingen als een index worden weergegeven en tegen elkaar worden uitgezet (figuur 27). De grafiek laat zien dat een verdubbeling van de Kempische populatie samenviel met een verdubbeling van de populatie in Nederland.

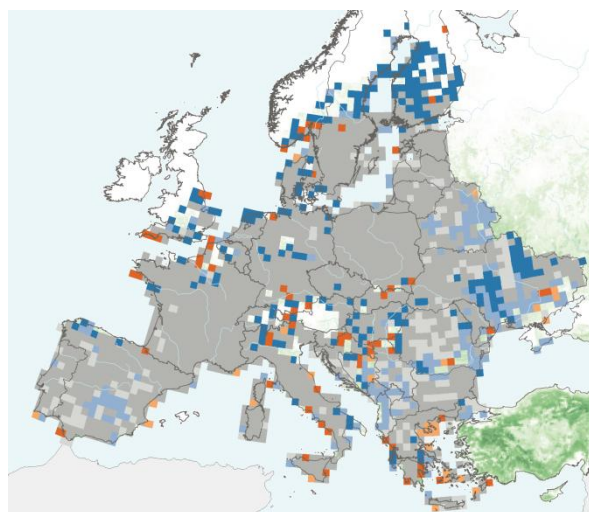
Figuur 27. Index van het aantalsverloop in Nederland t.o.v. de Kempen in vier perioden, met lineaire trendlijn. De index is berekend op basis van het gemiddelde van minimum en maximum van de schatting. 1980-84 is op 100 gesteld.

Het aantalsverloop in Nederland en de Kempen komt goed overeen met de ontwikkeling in Groot-Brittannië, niet alleen wat betreft de algehele trend van toename, maar ook het patroon van toename, afname en toename. Die afname verliep overigens niet synchroon: in Nederland was er een

geringe afname tussen ca 2000 en 2015 (figuur 25) terwijl in Groot-Brittannië een forse afname plaatsvond tussen ca 2005 en 2020 (figuur 28).

Figuur 28. Aantalsontwikkeling van de Boomleeuwerik als broedvogel in Groot-Brittannië in de periode 1994-2024 (Bird Trends Explorer).

Figuur 29. Veranderingen in verspreiding van de Boomleeuwerik in Europa in 2013-2017 t.o.v. de jaren '80 van de vorige eeuw. Blauw = verschenen, oranje = verdwenen, grijs = in beide periodes voorkomend (Foppen 2020, EBBA2).

De toename van de Boomleeuwerik in de Kempen, in Nederland en Groot-Brittannië past bij de algehele uitbreiding in Europa. De uitbreiding in Europa is goed zichtbaar als de periode 2013-17 van de Europese broedvogelatlas vergeleken wordt met die over de jaren '80 van de vorige eeuw (Foppen 2020, figuur 29).

Oorzaken van de toename

De meeste van de bij ons broedende Boomleeuweriken verblijven 's winters in het zuidwesten van Frankrijk en in Spanje. In het verleden kon streng winterweer tot in zuidelijk Europa doordringen, met forse sterfte als gevolg en dus lagere aantallen in broedseizoen daarna (o.a. Bijlsma et al. 1988, Valkama & Lehikoinen 1994). Zulke winters bleven daarna uit. De toename in Europa was verder in lijn met de voorspellingen die werden gedaan op grond van klimaatverandering (Foppen 2020). Die verandering heeft niet alleen effect op de overwinteringsgebieden, maar ook op de broedgebieden. Het verlaten van landbouwgronden (vooral in zuidelijk en oostelijk Europa) en gewijzigd bosbeheer speelden eveneens in Europa een rol (Sirami et al. 2011, Foppen 2020).

In de Kempen pakten allerlei beheermaatregelen gunstig uit voor de Boomleeuwerik. In heideterreinen ging het om het verwijde-

ren van dichte opslag, afplaggen en licht begrazen. In naaldbossen werden voormalige heidestukken in ere hersteld en werden open corridors gecreëerd om heideres-tanten met elkaar te verbinden.

De toename van de Boomleeuwerik vond plaats ondanks een forse stijging van de recreatiedruk. Onderzoek naar de effecten van recreatie op soorten als Boomleeuwerik ontbreekt vrijwel geheel. Uit een studie van Bijlsma (2006) in Planken Wambuis (Veluwe) bleek dat het nestsucces in opengestelde gebieden aanmerkelijk lager was dan in afgesloten gebieden met eenzelfde habitat-structuur. Een studie op 16 heidevelden in zuidelijk Engeland (Mallord et al. 2007a,b) liet zien dat de kans op het bezetten van geschikte habitats lager was bij meer verstoring, en daalde tot minder dan 50% bij ongeveer acht verstoringen per uur. Er was geen effect van verstoring op de dagelijkse overlevingskansen van nesten.

Niet alleen nam de recreatiedruk toe, ook het aantal predatoren steeg vermoedelijk, al zijn daar in de Kempen geen harde cijfers over beschikbaar. In een studie in het Aekingerzand, op de grens van Friesland en Drenthe, werden in mei-juli 2012 40 nesten van Boomleeuweriken gevolgd (Praus et al. 2014). Het nestsucces ([Mayfield methode](#)) bedroeg 22%, met predatoren, vooral Zwarte Kraaien, als belangrijkste oorzaken

van verlies. Een toegenomen recreatie- en predatiedruk stonden een toename van de Boomleeuwerik in de Kempen echter niet in de weg.

Dankwoord

Henk Sierdsema stelde data uit alle relevante databanken beschikbaar, wederom dank Henk! Marco Bakermans bedank ik voor het beschikbaar stellen van zijn telreeks van Boomleeuweriken op de Cartierheide. ■

Literatuur

- Bakermans, M. 2005. Broedvogelinventarisatie Cartierheide en Hapertse Heide 2004. VWG De Kempen.
- Bakermans, M. et al. 1989. Broedvogelinventarisatie De Plateaux 1989. VWG De Kempen.
- Bergh, L.M.J. et al. 2019. Broedvogels van Leende en Keersop en Run. Van der Goes en Groot.
- Bijlsma, R.G. 1992a. De broedvogels van de Malpiebeemden en omgeving in 1991. Sovon.
- Bijlsma, R.G. 1992b. De broedvogels van het Leenderbos en omgeving in 1991. Sovon.
- Bijlsma, R. G. 2006. Effecten van menselijke verstoring op grondbroedende vogels van Planken Wambuis. Lev. Natuur: 107 191-198.
- Bijlsma, R.G. et al. 1985. De Boomleeuwerik *Lullula arborea* als broedvogel in Nederland in 1970-1984. Limosa 58 (3): 89-96.
- Bijlsma, R.G. et al. 1988. Strenge winters en schommelingen in de stand van de Boomleeuwerik *Lullula arborea* in Nederland: een verband. Limosa 61 (2): 91-95.
- Boele, A. et al. 2022. Broedvogels in Nederland in 2020. Sovon.
- Braaksma, S., W.H.Th. Knippenberg & V. Langenhoff 1958. Enige broedvogels in Noord-Brabant. Boomleeuwerik & Boomklever. Limosa 31(2): 190-194.
- Bruinsma, J. 1983. Inventarisatie van broedvogels op de Strabrechtse Heide 1968-1980. Roodborsttapuit 2(1): 31-37.
- Deuzeman, S.B. 2000. Broedvogels van het Leenderbos in 2000. Sovon.
- Diermen, J. van 1991. Avifauna van de Oirschotse Heide. Witteveen en Bos & Ministerie van Defensie.
- Foppen, R.P.B. 2020. Woodlark *Lullula arborea*. In: Keller, V. et al. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. EBCC & Lynx.
- Gompel, R. van & M. Pennings 2014. Broedvogels van de Groote Heide 2013 en 2014. Staatsbosbeheer.
- Gompel, R. van & S. Seijkens 1994. Broedvogels van de Plateaux en de Lage Heide 1994. VWG IVN Valkenswaard.
- Gompel, R. van et al. 2014. Vogels van De Plateaux en het Hageven 2011-2012. Eigen uitgave.
- Heijnen, T. 1991. Broedvogelinventarisatie Groote Heide en heiderestanten Leenderbos 1987 t/m 1990. VWG De Kempen.
- Heijnen, T. 1992. Broedvogels van de Visvijvers te Valkenswaard ten oosten van de Tongelreep in 1991. VWG De Kempen.
- Heijnen, T. 2022. Broedvogels van de Weijerkens (gemeente Bergeijk) in 2022. VWG De Kempen.
- Heijnen, T. 2025a. Nachtzwaluwen in de Kempen in de periode 1978-2024. Blauwe Klauwier 51(2): 42-56.
- Heijnen, T. 2025b. Broedvogels van de Visvijvers Valkenswaard ten oosten van de Tongelreep in 2024. VWG De Kempen.
- Heijnen, T. & H. Lurling 1975. Broedvogelinventarisatie van de Malpie en Malpiebergsche Heide in 1974 en 1975. VWG De Kempen.
- Heijnen, T. & P. van Pelt 2021. Zeldzame broedvogels in 2020: Roek t/m Sijs. Blauwe Klauwier 47(4): 8-26.
- Hissel, B. 2021. Broedvogels van De Plateaux en De Maaij in 2021. Sovon.
- Hustings, F. & K. Koffijberg (red.) 2018. Vogelatlas van Nederland. Sovon & Kosmos.
- Hustings, F. & J.-W. Vergeer (red.) 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland.
- Leys, H.N. 1975. Broedvogelinventarisatie van het Kranenveld in 1974. KNNV Eindhoven & RIN.
- Lurling, H. 1980. Verslag broedvogel- en planteninventarisatie Malpie en Dommelbeemden 1977 en 1979. VWG De Kempen.
- Maar, H. van 2019. Broedvogelinventarisatie Groot Huisven in Heeze 2019. IVN Veldhoven-Eindhoven-Vessem.
- Mallord, J. W., et al. 2007a. How perception and density-dependence affect breeding Woodlarks *Lullula arborea*. Ibis 149: 15.
- Mallord, J.W. et al. 2007b. Linking recreational disturbance to population size in a ground-nesting passerine. J. Appl. Ecol. 44 185-195
- Mooij, J.H. 1990. Broedvogelinventarisatie Groote Heide 1990. VWG KNNV Eindhoven.
- Opdam, P. & V. Retel Helmrich 1981. Basisgegevens broedvogelinventarisatie 1981 Kranendonk, Groote Hei en dal van de Strijper Aa. Ongepubl.
- Poppel, A. van et al. 1982. Avifauna van de Oirschotse Heide 1980. VWG Midden-Brabant & Staatsbosbeheer.
- Post, F. & T. Heijnen 1984. Het voorkomen van de Boomleeuwerik als broedvogel in Noord-Brabant. Roodborsttapuit 3(2): 20-31.
- Praus L. et al. 2014. Predators and predation rates of Skylark *Alauda arvensis* and Woodlark *Lullula arborea* nests in a semi-natural area in The Netherlands. Ardea 102: 87-94.
- Rijn, S. van 2022. Populatieomvang, trends en ontwikkelingen van de kwaliteit van het leefgebied van

de boomleeuwerik in het Vogelrichtlijngebied Weerter- en Budelerbergen. Delta Milieu Projecten.

Sirami, C. et al. 2011. Woodlarks *Lullula arborea* and landscape heterogeneity created by land abandonment. *Bird Study* 58: 99-106.

Staro 2019. SNL monitoring 2019 Groote Beerze en Neterselsche Heide. Staro.

Ubbels, B. & R. Foppen 2024. Broedvogels van de zuidelijke Kempen in 2023. Sovon.

Valkama, J. & E. Lehtikoinen 1994. Present occurrence and habitat selection of the Wood Lark *Lullula arborea* in SW-Finland. *Orn. Fennica* 71: 129-136.

Vleuten, T. van der et al. 1988. Broedvogelinventarisatie De Plateaux 1988. *Blauwe Klauwier* 14(3): 1-13.

Vogel, R.L. 1995. Broedvogels van de boswachterijen Eersel /De Kempen en de Cartierheide in 1995. Sovon.

Wouters, P. 2013. Groote Heide Broedvogelonderzoek 2013. Eigen uitgave.

Wouters, P. & J. Kolsters 2013. Broedvogels Visvijvers Valkenswaard 2008 en 2012 ten oosten van de Tongelreep. VWG De Kempen

Wouters, P. & J.-W. Vergeer 2010. Broedvogels van Boswachterij Leende en omgeving in 2009. Sovon.

Ideaal Boomleeuwerikhabitat: overgang van heide naar stuifzand met verspreide bomen, Groote Heide, 24 mei 2021 (TH).

